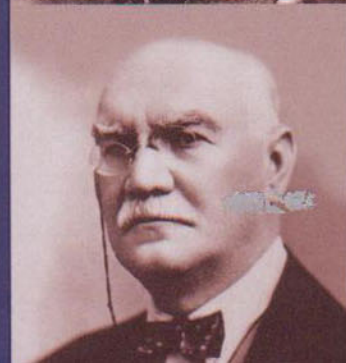
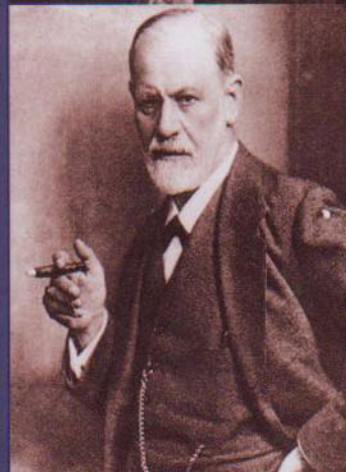
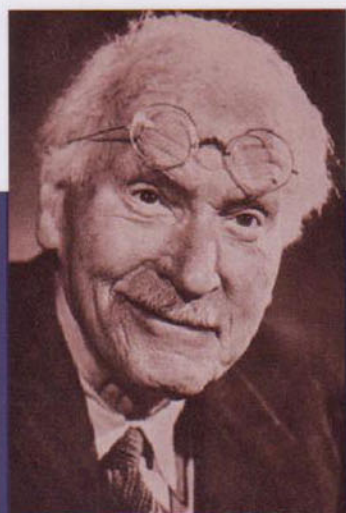

ION MÂNZAT

ISTORIA PSIHOLOGIEI UNIVERSALE

univers
enciclopedic

PROF. UNIV. DR. ION MÂNZAT

ISTORIA PSIHOLOGIEI UNIVERSALE

(de la Socrate până în zilele noastre)

- CURS - COMPENDIUM -

Editura PSYCHE

București, 2003

Prof. univ. dr. ION MÂNZAT

Predă cursurile: psihologie generală, istoria psihologiei, psihologia religiei, psihologie transpersonală. În 2001 a fost profesor invitat la Universitatea din Milano, pentru cursuri de psihologie sinergetică. A scris peste 250 de studii și 17 volume. Dintre ultimele apariții semnalăm: „Psihologia sinergetică. În căutarea umanului pierdut.” (1999); „Psihologia transei șamanice” (1999), „Psihologia creștină a adâncurilor. Dostoievski contra Freud” (2000), „Psihologia Sinelui. Un pelerinaj spre centrul ființei.” (2000), „Psihologia transpersonală” (2002). „Introducere în psihologia orientală” (2002).

Materialele publicate în această lucrare pot fi reproduse doar cu acordul scris al editurii.

Copyright © 2003, Editura PSYCHE, București

Editura PSYCHE

C.P. 42-12, București

Web: <http://www.psyche.home.ro>

E-mail: psyche@home.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MÂNZAT, ION

Istoria psihologiei universale (de la Socrate până în zilele noastre): curs-compendium/Ion Mânzat, – București:
Psyche, 2003

Bibliogr.

ISBN 973-86031-1-0

159.9

INTRODUCERE

Prezentul curs este o formă comprimată, special concepută și redactată pentru studenții anului I, care are ca obiect ISTORIA PSIHOLOGIEI UNIVERSALE.

Psihologul clasic german Hermann Ebbinghaus (1850-1909) a afirmat că „psihologia are un trecut lung dar o istorie scurtă”.

Într-adevăr, psihologia ca preocupare omenească de cunoaștere a sufletului este poate la fel de veche ca și specia umană, pe când psihologia ca știință autonomă, desprinsă de filosofie (începând cu 1850), are o vârstă doar de un secol și jumătate.

Odată cu primele încercări de constituire a științei psihologice începe „drama” ei semnalată de Vasile Pavelcu (1900-1991) în volumul „Drama psihologiei” (1965) care încearcă a-i da științei despre psihic o „conștiință de sine” care să genereze direcții de cercetare cât mai conforme cu condiția ei umană. V. Pavelcu ne relevă marea dilemă a psihologiei: „Legea este sau psihologică – și în acest caz este «calitativă și empirică» – și atunci nu mai este științifică, sau este cantitativă, matematică și științifică și în acest caz nu mai este psihologică”.

În acest curs prescurtat am selectat ceea ce este relevant și semnificativ în istoria psihologiei, de la Socrate (469-399 î.Hr.) și până în zilele noastre. Veți putea descoperi nu doar drama, ci și progresul incontestabil al psihologiei cu luminile și umbrele ei. Pentru a avea o imagine mai cuprinzătoare a istoriei acestei științe, le recomandăm studenților să studieze lucrările fundamentale care vor fi semnalate în bibliografie (cele absolut necesare vor fi notate cu (*); B-UTM atrage atenția că lucrarea se află la Biblioteca Universității Titu Maiorescu – sediul din Timpuiri Noi).

Spre deosebire de alte istorii ale psihologiei care au procedat la înșirări lungi și obositoare de „personalități și opere”, după criteriul cronologic, în acest curs ne-am propus o abordare deosebită care a fost orientată după următoarele principii metodologice:

1. prezentarea marilor evenimente și personalități ale psihologiei prin încadrarea acestora în orizontul unor curente, școli sau paradigme teoretice;

2. evidențierea, în cadrul fiecărui curent sau școală, a conținuturilor teoretice, metodologice și aplicative de la

întemeietori până la contemporani (fără a omite tendințele moderniste și postmoderniste);

3. prezentarea *disputelor* teoretice dintre școlile și orientările opuse;

4. respectarea cronologiei curentelor și evoluțiilor interne avansând până la stadiul *neo* (de exemplu: neobehaviorism, neogestaltism, neofreudism etc.);

5. redarea atmosferei și specificului cultural al epocii, spiritul și nivelul gândirii științifice și filosofice în fiecare perioadă istorică;

6. la sfârșitul fiecărei prelegeri (lecții) vom prezenta un rezumat, o bibliografie și un chestionar cu întrebări; la finele capitolelor veți putea parcurge o recapitulare care va cuprinde ideile directoare, conceptele cheie și personalitățile cu esența concepțiilor acestora.

Așadar, pentru a evita fărâmițarea informațiilor și detaliul nesemnificativ sau supraîncărcarea memoriei studentului cu date și nume, cursul este constituit astfel încât oferă o imagine clară a coordonatelor de evoluție a conceptelor, metodelor, teoriilor. Concepem dezvoltarea psihologiei în corelație și interdependentă cu disciplinele conexe: fiziologia, neurologia, psihiatria, endocrinologia etc. și în strânsă alianță cu filosofia și antropologia.

Autorul

PARTEA I

ISTORIA CONCEPȚIEI DESPRE SUFLET ÎN FILOSOFIA CLASICĂ

(de la filosofia socratică până la filosofia
existentțialistă)

Capitolul I

SUFLETUL ÎN GÂNDIREA FILOSOFILOR DIN ANTICHITATE ȘI EVUL MEDIU

1. Concepția despre suflet la grecii antici: Socrate, Platon, Aristotel și Pitagora

2. Relația dintre credință și rațiune, înțelegerea sufletului și spiritului în Evul Mediu: Sf. Augustin din Hippona, Sf. Toma d'Aquino, Sf. Bonaventura

Recapitulare

1. Concepția despre suflet la grecii antici: Socrate, Platon, Aristotel și Pitagora

1a. Concepția autonomistă despre om la Socrate (469-399 î.Hr.)

- Descoperirea omului ca pură conștiință de sine
- Dualismul psihofizic
- V. Pavelcu: Socrate reprezintă tipul unei noi conștiințe

1b. Sufletul nemuritor la Platon (427-347 î.Hr.)

- Autodeterminarea și nemurirea sufletului
- Teoria Ideilor (arhetipul, anamnesis) și mitul peșterii
- Ființa totală

1c. „De anima” – Aristotel (383-322 î.Hr.)

- Omul este un „animal rațional”
- Aristotel este „părintele psihologiei experimentale”

1d. Sufletul este de esență divină – Pitagora (582-500 î.Hr.)

1e. Neoplatonismul și neoaristotelismul

1f. Rezumat (concepțe și teze fundamentale)

1g. Întrebări (de verificare)

1h. Bibliografie

12 Istoria psihologiei universale

1c. „De anima” – Aristotel (383-322 î.Hr.)

• Elev al lui Platon, Aristotel a întemeiat în 335 î.Hr. propria sa școală filosofică *Liceul* care se opune Academiei lui Platon.

Aristotel a creat o teorie despre suflet în cartea „De anima” (Despre suflet) – care poate fi considerată primul tratat de psihologie din istorie și în „*Parva naturalia*” - care reunește nouă mici tratate.

„*De anima*” este primul tratat sistematic de analiză psihologică în strânsă legătură cu cea fiziologică și biologică. *Psyché* este, în concepția sa, o caracteristică a tuturor viețuitoarelor. Astfel există un suflet vegetal, un suflet animal și un suflet rațional uman. *Omul este un animal rațional.*

Spre deosebire de Platon, la Aristotel nu se mai pune problema nemuririi sufletului, acesta fiind o *formă substanțială*. Adică sufletul cere o formă și ca atare sufletul este prizonier în trup ca formă individuală, concretă. Sufletul este indisolubil legat de trup, purtând „amprenta” trupului. Sufletul cere un anumit trup, iar trupul cere un anumit suflet.

SUFLETUL (cf. Aristotel) are regiuni diferite:

- ✓ regiunea inferioară este *vegetativă* (comună plantelor și animalelor)
- ✓ regiunea *senzorială* (proprie animalelor)
- ✓ regiunea *rațională* este rezervată omului

Există un intelect *pasiv* (în care se imprimă experiența) și un intelect *activ* („*intellectus agens*”) care este *nemuritor*, partea pe care o avem comună cu zeii.

• Concepția aristotelică se referă la relațiile intime dintre actul psihic și suportul său biologic. Aristotel a înțeles că actele psihice nu se pot explica decât prin legătura lor genetică cu funcțiile organismului. Concepția sa a provocat admirația unor mari psihologi ai veacului al XX-lea care l-au declarat „părintele psihologiei experimentale” întrucât a pus problema mecanismului fiziologic al factorilor psihici.

Sufletul în gândirea filosofilor din antichitate și evul mediu 13

• Aristotel considera că sufletul „nu-i făcut decât pentru a fi o imagine spirituală a realității”. Așa cum remarcă Hegel, învățătura lui Aristotel despre suflet „tratează mai puțin așa-numita esență metafizică și mai mult felul de activitate a sufletului”.

OMUL ESTE UN ANIMAL POLITIC

„Este clar că ... omul este prin natura sa un animal politic (subl. a.)... Este evident că este un animal politic mai mult decât alina sau oricare alt animal. Căci, așa cum am spus-o, natura nu face nimic inutil; or, printre animale, numai omul posedă un limbaj (subl. a.)... Prin urmare nu există decât un singur lucru care să fie specific oamenilor în raport cu animalele: faptul că ei singuri au percepția binelui, a răului, a dreptății, a nedreptății (subl. a.)...”

Aristotel – Politică

A spune despre om că este un animal politic înseamnă a considera că el nu se poate realiza complet decât în cadrul unei comunități: aici își găsește binele propriu și scopul său. Singurătatea nu este suportabilă decât pentru un zeu (el își este suficient lui însuși) sau pentru o ființă pe care un prim stadiu de izolare a degradat-o în mod definitiv. Omul nu este deci o ființă pentru care viața socială să fie total improprie și care ar accepta o astfel de viață din interes; comunitatea răspunde unei necesități primare, unei tendințe fundamentale.

1d. Sufletul este de esență divină – Pitagora (582-500 î.Hr.)

Pitagora a fost filosof și matematician născut la Samos, în Asia Mică. Se mută la Crotona (Italia de Sud) pentru a întemeia acolo o comunitate atât intelectuală, cât și religioasă cu caracter inițiativ.

El spunea că sufletul, distinct de trup, este nemuritor și se reîntrupează în existențe succesive (*metempsihoza*). Această teză îl va influența pe Platon. Numai o purificare de tip mistic poate elibera sufletul de acest cerc al nașterilor. Sufletul transmigrează aflându-se în identitate cu lumea, ba mai mult sufletul se simte al lumii. Atributul nemuririi îi oferă calitatea persistenței în lume. Sufletul are capacitatea de a se construi pe sine, pentru că se sporește prin înțelepciune.

Sufletul omenesc este de esență divină și face parte din sufletul universal al lumii. Sufletul este la fel cu cosmosul, o armonie reglată prin *număr* care este esența lucrurilor. Pitagora este fondatorul aritmozoției sau numerologiei, știința esoterică a numerelor.

1e. Neoplatonismul și neoaristotelismul

• *Neoplatonismul* include concepțiile idealist-obiective, bazate pe ipostazierea ideilor, în spiritul concepției lui Platon.

Cei mai importanți reprezentanți ai neoplatonismului sunt Plotin (204-270) și Origen (185-254), filosofi greci. Ei sunt un simbol al marii „tăieturi epistemologice” (cf. G. Bachelard, 1884-1962) dintre „vechi” și „modern” în epocă. Plotin avea să fie ultimul mare filosof antic, în timp ce Origen a fost primul mare filosof creștin.

După Plotin, se arată în *Eneada*, lumea a fost creată prin „emanație” din ființa primordială divină care reprezintă „Unul”. Materia este o treaptă inferioară a emanației și anume „non existența”, „răul”. Cunoașterea se realizează prin *ekstaz* mistic, care – spre deosebire de *extaz* – departe de a fi o trăire halucinatorie, este o stare de maximă luciditate, care se află dincolo de limitele naturale. Unirea omului cu „Cel prea înalt” se va desăvârși după moarte când sufletul, dezlănțuindu-se de povara materiei, se va bucura de vederea permanentă a *monadei* (unitatea). Sufletul este necorporal și nemuritor, capabil de transmigratie (metempsihoză).

Origen, în „*Despre principii*”, apără și expune sistematic doctrina noii religii creștine. În esență, el încearcă să împacă filosofia lui Platon cu creștinismul. Deși a fost creștin, el – influențat de platonism – respinge ideea facerii lumii dintr-o dată și dezvoltă ideea *continuei sale emanații* din divinitate. Creația îi apare astfel *infinită* în timp și finită doar în spațiu, limitată fiind de existența lui Dumnezeu.

Filosofia platoniană a inspirat numeroase concepții filosofice din Europa și Orientul Apropiat și unele curente contemporane ca *fenomenologia* (teoria conștiinței intenționale a lui Edmund Husserl, 1859-1938) și *personalismul* care concepe persoana atât ca pe o entitate autonomă, cât și ca o creație a divinității (Charles Renouvier, 1815-1903).

• *Neoaristotelismul* este reactualizarea învățăturii lui Aristotel, mai ales în epoca Renașterii (sec. XV-XVI) la Universitatea din Padova. Principalul său reprezentant Pietro Pomponazzi (1462-1524) a restabilit sensul autentic al gândirii aristotelice, susținând incompatibilitatea dintre Aristotel și dogma catolică (Sf. Toma d'Aquino (1225-1274) încercase să apere un creștinism aristotelic).

Prin tezele sale asupra „esenței umane” Aristotel poate fi socotit un precursor al *antropologiei filosofice* (a doua jumătate a secolului XX) care tratează problematica *omului total* din perspectiva unei concepții generale despre lume și viață.

1f. Rezumat (concepțe și teze fundamentale)

➤ *Autonomism* – sufletul își este suficient sieși, se autodetermină (la Socrate și Platon). La filosofii presocratici domina *heteronismul* – sufletul este descris prin altceva decât ceea ce fi este propriu.

➤ *Conștiința de Sine* la Socrate este „gândirea care gândește și care este gândită”. Prin Socrate gândirea devine conștientă de sine (V. Pavelcu).

➤ *Sufletul* la Platon (în „Dialoguri” și „Republica”) este caracterizat prin autodeterminare și nemurire, fiind dotat cu puterea de a contempla esențele (Ideile). Trei noțiuni platoniene – opinie, arhetip și anamnesis – vor face carieră în istoria psihologiei.

➤ „De anima” și „Parva naturalia” sunt cele două tratate despre suflet elaborate de Aristotel: sufletul este o formă substanțială (a trupului).

➤ Aristotel susținea că omul este *animal rațional* înzestrat cu un intelect pasiv și un intelect activ.

➤ Aristotel este considerat „părintele psihologiei experimentale”.

➤ *Platonismul* a influențat unele curente contemporane, ca fenomenologia și personalismul.

➤ *Neoaristotelismul* a contribuit la constituirea antropologiei filosofice moderne.

1g. Întrebări (de verificare)

1. Explicați conținutul conceptelor *heteronomist* și *autonomist* referitoare la suflet!

2. În ce constă concepția despre om și despre conștiință la Socrate?

3. Cum caracterizează V. Pavelcu gândirea lui Socrate?

4. În ce constă *Teoria Ideilor* a lui Platon?; Ce sunt opinia, arhetipul, anamnesis?

5. Care este structura și funcția sufletului la Platon?

2a. Fatalismul providențialist al Sf. Augustin (Aurelius Augustinus, 354-430 d.Hr.)

Sf. Augustin din Hippona a fost cel mai de seamă dintre părinții latini ai bisericii, canonizat de biserica catolică.

- Concepția sa filosofico-teologică se inspiră din misticismul neoplatonic. *Sufletul omenesc* este de esență spirituală și de aceea nemuritor, deși este legat de trup. Sufletul poate contempla în el însuși ideile eterne care vin de la Dumnezeu. Aceasta formează înțelepciunea.

- Între rațiune și credință nu este nici contradicție, nici ruptură. Cunoașterea este însă subordonată credinței.

- Doctrina sa despre păcatul original, despre grație și predestinare a avut un rol hotărâtor în constituirea dogmaticii catolice. Se fac dese referiri la „fatalismul providențialist” al învățaturii augustiene (referiri interesante la doctrina grației și predestinării pot fi găsite în M. Eliade, 1991 (vol.3), pag. 49-54).

TIMPUL ȘI SUFLETUL

„Căci sufletul așteaptă, observă și-și amintește, în așa fel încât prin ceea ce observă să transfere ceea ce așteaptă în ceea ce-și amintește. Cine ar putea să spună deci că viitorul nu există încă? Totuși, în suflet există așteptarea viitoare. Și cine ar putea să nege că cele trecute deja nu mai există? Totuși ele există în suflet (subl. a.) prin amintirea celor trecute și cine ar putea să nege că timpul prezent este lipsit de spațiu, deoarece el, într-o clipă s-a și dus? Totuși încordarea produsă de el stăruie, aceea prin care trece la a nu fi tot ceea ce va fi prezent. Prin urmare, nu timpul viitor, care nu există, este lung, ci viitorul lung este îndelunga așteptare a viitorului. Și nici timpul trecut nu este lung, fiindcă el nu există; ci, un trecut lung este o îndelungată amintire a trecutului” [...]

• Ființa timpului și dispoziția sufletului

Decis să dea seamă de ființa timpului, Sf. Augustin se opune întregii tradiții filosofice care considera timpul ca măsură a mișcării astrelor. Sf. Augustin susține că sensul și ființa timpului depind de o dispoziție a sufletului.

- Cele trei dimensiuni ale timpului, trecutul, prezentul și viitorul, nu au o ființă obiectivă, ci numai ființa pe care le-o acordă sufletul. Nu trebuie deci să spunem că *spiritul* este în timp: ființa și sensul timpului depind de activitatea spiritului.

Sf. Augustin, *Confesiuni*, Cartea a XI-a, București, Editura Humanitas, 1998, p. 422

2b. Teoria aristotelică a sufletului la Sf. Toma d'Aquino (1225-1274)

Sanctificat în anul 1323 sub Papa Ioan al XXII-lea, Sf. Toma este supranumit „Doctor angelicus”. El a fost cel mai de seamă reprezentant al *scolasticii* catolice medievale (M. Eliade, 1991, vol.3, p. 191, desemnează prin *scolastică* diversele sisteme teologice vizând acordul între revelația și rațiune, între credință și intelect).

- Pe linia inițiată de Albertus Magnus (germ., 1207-1280), Sf. Toma a căutat să unească gândirea aristotelică cu religia creștină, considerând că filosofia lui Aristotel cuprinde tot ceea ce este accesibil rațiunii naturale. *Revelația creștină* adaugă acestor adevăruri naturale alte adevăruri, mai înalte, dar care nu le infirmă pe primele: „Grația divină desăvârșește natura, nu o distruge”.

- *Teoria sufletului omenesc* la Sf. Toma urmează teoria aristotelică din „De anima”. Sufletul omenesc este o „formă spirituală” de grad inferior (față de îngerii). Sufletul se naște odată cu trupul, dar nu moare odată cu el. Sufletul nu mai este prizonier al trupului (ca la Sf. Augustin), ci este „energia care dă viață”.

Sufletul omenesc apare sub mai multe dimensiuni:

1. sufletul vegetativ legat de hrană
2. sufletul senzitiv legat de simțuri
3. sufletul rațional dependent de imaginile create de simțuri.

- În esență, tomismul încearcă unificarea a două poziții pe care le vede în spiritul uman: *credința* și *rațiunea*. Nu există adevăr dublu, al credinței și al rațiunii. Adevărul este unul. Credința primează, ea îi revelează rațiunii adevărul.

- Atributele „consistente” ale divinității sunt: infinit, unic, spirit, nemîșcat. Dar acestea sunt și atributele conștiinței. Așadar, există *co-substanțialitate* între Dumnezeu și conștiință. Dumnezeu nu există în cerurile exterioare, ci în lăuntrul nostru (divinul lăuntric), în conștiința noastră.

2c. „Un itinerar al sufletului către Dumnezeu” la Sf. Bonaventura (Ioan de Fidanza 1221-1274)

Sf. Bonaventura intră în ordinul franciscan (Sf. Francisc din Assisi) în anul 1243. În 1244 Toma d'Aquino va adera la ordinul dominican (Sf. Dominic). Sf. Bonaventura lasă în urma sa o școală de teologie și metafizică, foarte influentă în Evul Mediu.

- În opera sa principală „Un itinerar al sufletului către Dumnezeu” el susține că toată viața noastră nu este decât un pelerinaj înspre Dumnezeu.

Sufletul omenesc e făcut să înțeleagă, într-o bună zi, binele nesfârșit care este Dumnezeu, ca să se odihnească și să se bucure în El. Despre acest obiect suprem spre care năzuiește sufletul are chiar din această lume o cunoaștere imperfectă, dar foarte sigură, care este cea a credinței. Deci, credința este cunoașterea adâncă și neclintită.

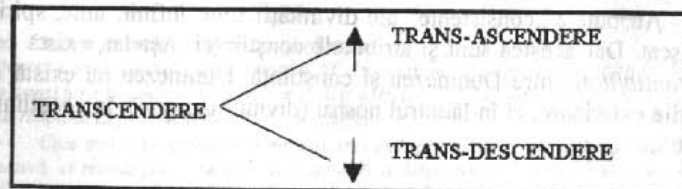
- *Calea iluminativă* ne va ridica la Dumnezeu urcând pe firul lucrurilor, care sunt expresia lui Dumnezeu. Această înălțare este marcată de 3 etape:

- a) prima constă în regăsirea urmelor lui Dumnezeu în lumea sensibilă

- b) a doua constă în căutarea imaginii lui în sufletul nostru

- c) a treia trece dincolo de lucrurile create și ne introduce în bucuriile mistice ale cunoașterii și adorării lui Dumnezeu

- *Transcenderea* este depășirea lumii empirice, trecerea dincolo de materie; ea poate avea două direcții: una *trans-ascendentă*, urcătoare și înălțătoare și alta *trans-descendentă*, coborâtore în străfunduri.

Fiind *mijloc* așezat între două extreme, sufletul se întoarce prin partea lui superioară înspre Dumnezeu, iar prin partea lui inferioară,

înspre lucruri. De la ce este dedesubt primește o *certitudine relativă*, de la ce este deasupra, o *certitudine absolută* (Gh. Vlăduțescu, 1995).

2d. Augustinismul modern și neotomismul

- *Augustinismul* a dominat scolastica occidentală până la apariția tomismului. În perioada renașterii întoarcerea la clasicii greci se face prin gândirea Sf. Augustin (la Petrarca, Marsilio Ficino și Nikolaus Cusanus).

Augustinismul a fost apoi preluat de protestantism: Martin Luther (1483-1546), Jean Calvin (1509-1564) etc.

În epoca modernă și contemporană motive augustiniene protestante întâlnim la:

1. Karl Barth (elv., 1886-1968) – fondator al teoriei dialectice prin care susține teza limitelor de nedepășit ale existenței umane și accentuează dependența de o divinitate transcendentă („Existența teologică astăzi”, 1933);

2. Lev Șestov (rus, 1866-1938), filosof existențialist, militează pentru autonomia subiectului; el caută salvarea omului, smulgerea lui din armătura strivitoare a rațiunii, prin credință („Speculație și revelație”, 1964);

3. Gabriel Marcel (fr., 1889-1973), inițiator al existențialismului catolic, susține că în lumea științei („lume sfărâmată”) tot ceea ce este concret și personal se nimicește, totul devine abstract, impersonal. În lumea „existenței”, relațiile sunt între persoane, raporturile raționale sunt înlocuite de cele afective, Dumnezeu „fiind accesibil numai iubirii” („A fi și a avea”, 1928).

- *Neotomismul* este reluarea ideilor fundamentale ale Sf. Toma de către filosofia modernă și contemporană, încercând să încorporeze rezultatele cercetărilor științifice, dar creând o zonă de mister inaccesibilă cunoașterii omenești.

Curentul este influent în Franța, Belgia, Anglia, Italia, S.U.A. Reprezentanți principali: Jacques Maritain (1882-1973), Etienne Gilson (1884-1978).

Jacques Maritain (profesor la Universitatea Princeton, SUA, din 1948) respinge raționalismul cartezian în care vede „păcatul originar al filosofiei moderne”, dar și iraționalismul bergsonian și caută să realizeze o *conciliere* între grație și natură, între credință și rațiune, între teologie și filosofie (Opere pr.: „Știință și înțelepciune”, 1935; „Filosofia morală”, 1966).

2e. Rezumat (concepte și teze fundamentale)

- Sf. Augustin (354-430) a fost cel mai de seamă dintre părinții latini ai bisericii, neoplatonist. El a susținut că sufletul omenesc este de esență spirituală, nemuritor, guvernat de Dumnezeu.

- Sf. Toma d'Aquino (1225-1274), cel mai important reprezentant al scolasticii catolice, a căutat să unească filosofia aristoteliană cu religia. El a dezvoltat o teorie a sufletului omenesc: sufletul este independent de trup, este energia care dă viață. Intelectul este: activ, pasiv, angelic, divin.

- Sf. Bonaventura (Ioan de Fidenza, 1221-1274) scrie „Un itinerar al sufletului către Dumnezeu” în care susține că viața omului este un pelerinaj al sufletului înspre Dumnezeu. Transcenderea poate fi: trans-ascendere sau trans-descendere. Credința este cunoașterea adâncă și neclintită a lui Dumnezeu.

- Augustinismul a fost preluat de protestantismul renescentist al lui Martin Luther și Jean Calvin. În epoca modernă augustinienii sunt existențialiștii creștini: Karl Barth, Lev Șestov și Gabriel Marcel.

- Neotomismul încearcă o împăcare între știință și religie. Reprezentanți: Jacques Maritain și Etienne Gilson.

2f. Întrebări (de verificare)

1. Cum explică Sf. Augustin sufletul omenesc și relația sa cu Dumnezeu?
2. În ce constă teoria sufletului omenesc a lui Sf. Toma d'Aquino?
3. Ce este augustinismul și care sunt reprezentanții săi?
4. Explicați augustinismul din teoria dialectică a lui K. Barth.
5. Care este platforma teoretică a neotomismului?
6. Care este relația dintre sufletul omenesc și Dumnezeu la Sf. Bonaventura?
7. Ce fel de conciliere propovăduia neotomistul J. Maritain?

2g. Bibliografie

- Gilson, Etienne - *Filosofia în Evul Mediu*, București, Ed. Humanitas, 1995, pg. 116-118, 406-414 și 487-500 (B-UTM)
- Munteanu, Eugen - Introducere la „*De Magistro / Despre învățător*” de Sf. Augustin, Iași, Institutul European, 1995, pg. 5-48 (B-UTM) (*)
- Sf. Bonaventura - *Un itinerar al sufletului către Dumnezeu* (trad. și studiu de Gh. Vlăduțescu), București, Ed. Științifică, 1995
- Șerban, Gh. I - Studiu introductiv la „*Confesiuni*” de Sf. Augustin, București, Ed. Humanitas, 1998, pg. 9-34 (B-UTM) (*)
- Vlăduțescu, Gh. - *Preliminarii la Thoma*, introducere la Thoma de Aquino, *Summa theologiae, Opere I, Despre Dumnezeu*, București, Ed. Științifică, 1997, pg. 5-28 (B-UTM) (*)

Recapitulare

- Capitolul I a avut ca obiectiv principal extragerea celor mai importante idei și teze referitoare la suflet din filosofia gânditorilor greci ai Antichității și a Sf. Părinți latini din Evul Mediu.

A) Din pleiada *filosofilor Greciei antice* am ales 3 personalități marcante pentru istoria psihologiei: Socrate, Platon și Aristotel.

- Socrate (469-399 î.Hr.) folosește ca fundament filosofico-psihologic celebra frază a lui Apollo de pe frontonul templului din Delphi: „*Cunoaște-te pe tine însuși și vei cunoaște întreg universul cu toate forțele sale ascunse*”. Este remarcabilă analogia dintre univers și sufletul omenesc. Cunoașterea trebuie reorientată de la Lume spre Sine. V. Pavelcu sublinia că Socrate reprezintă tipul unei noi conștiințe de sine.

- Platon (427-347 î.Hr.) a elaborat Teoria Ideilor (mitul peșterii) și a introdus noțiunile de *arhetip* și *anamnesis*. Sufletul omenesc este necompus și nemuritor („*Republica*” și „*Dialogurile*”).

- Aristotel (383-322 î.Hr.) este considerat „părintele psihologiei experimentale” („De anima”); el a susținut că omul este un animal rațional care are un suflet compus din regiunile – vegetativă, senzorială și rațională.

- Neoplatonismul a fost dezvoltat de Plotin (204-270) și Origen (185-254).

- Neoaristotelismul a fost adoptat de Sf. Toma d'Aquino și de către antropologia filosofică (sec. XX).

B) Din familia *filosofilor Evului Mediu* am reținut trei mari personalități: Sf. Augustin din Hippona, Sf. Toma d'Aquino și Sf. Bonaventura.

- Sf. Augustin continuă filosofia platoniană și arată că sufletul omenesc este de esență spiritual-divină. El elaborează doctrina despre păcatul originar, grație și predestinare.

- Sf. Toma crează o teorie aristotelică a sufletului: „Grația divină desăvârșește natura, nu o distruge”. Între Dumnezeu și conștiință este co-substanțialitate.

- Sf. Bonaventura scrie „Un itinerar al sufletului către Dumnezeu”: sufletul omenesc este un veșnic pelerinaj spre Dumnezeu. Credința este cunoașterea adâncă și neclintită.

- *Augustinismul* este asimilat de către unii renașcențiști (Petrarca, Ficino, Cusanus), de către făptuitorii Reformei (M. Luther, J. Calvin) și de către existențialiști creștini moderni (K. Barth, L. Șestov, G. Marcel).

- *Neotomismul* este răspândit, printre alții, de către francezii moderni J. Maritain și E. Gilson.

FACTORUL COMUN al tuturor gânditorilor medievali și al discipolilor lor este *ideea conexiunii dintre credință și rațiune*, în care rolul primordial îl are credința care subordonează rațiunea.

ÎNTREBĂRI RECAPITULATIVE

1. Ce este asemănător și ce este diferit în concepția despre suflet la cei 4 filosofi greci: Socrate, Platon, Aristotel, Pitagora?

2. Care este deosebirea principală dintre neoplatonism și neoaristotelism?

3. Care este tema comună a celor 3 gânditori din Evul Mediu: Sf. Augustin, Sf. Toma, Sf. Bonaventura?

4. Care sunt asemănările și deosebirile dintre augustinism și neotomism?

5. Care este relația om-Dumnezeu la filosofii medievali?

Capitolul II

RENAȘTERE, RAȚIONALISM ȘI EMPIRISM

3. Omul renașcentist și cunoașterea din perspectivă raționalistă

4. Empirismul clasic englez

5. Raționalismul absolut și transcendent (kantian și hegelian)

Recapitulare

3. Omul renașcentist și cunoașterea din perspectivă raționalistă

3a. Profilul de personalitate al omului renașcentist

- Cutezanță și orientare pozitivă
- Îndepărtarea de spiritualitatea sacră

3b. Raționalismul francez: René Descartes (1596-1650)

- Filiera raționalismului
- Revoluție în teoria cunoașterii
- A gândi cu metodă
- Concepția despre suflet

3c. Raționalismul extrem al lui Baruch Spinoza (1632-1677)

- O singură substanță
- Cunoașterea rațională este pură
- „Amor Dei Intellectualis”

3d. Monadologia lui Gottfried W. Leibniz (1646-1716)

- Armonia prestabilită (monadele)
- Raționalism îmbinat cu empirism

3e. Neoraționalismul

3f. Rezumat (concepțe și teze fundamentale)

3g. Întrebări (de verificare)

3h. Bibliografie

3a. Profilul de personalitate al omului renescentist

• *Renașterea* a fost o mișcare social-culturală europeană care începe în sec. XIV și durează până în sec. XVI-XVII și care a impulsionat spiritul de curiozitate, interesul pentru noi descoperiri și invenții, pentru înalte creații artistice și pentru mari călătorii. Renașterea s-a caracterizat prin reînvierea umanismului antic (redescoperirea gândirii Greciei antice), opunându-se bigotismului, ascetismului și scolasticii medievale.

Jacob Bruckhardt (elv., 1818-1897) a definit Renașterea ca fiind „descoperirea lumii și descoperirea omului”.

- Apare un nou *profil de personalitate umană* caracterizat prin:
 - a) ideea de perfectibilitate și de înaltă creativitate a omului a fost asociată, la început, cu conceptul de „om universal” pentru ca apoi să se concretizeze la modalitățile pozitive ale condiției umane;
 - b) descoperirea omului ca subiect al *libertății*, ca autonomie spirituală, creatoare;
 - c) dinamizarea cunoașterii, sporirea optimismului și încrederii în natura umană;
 - d) curiozitate creatoare;
 - e) sporirea propriei răspunderi față de natură și om;
 - f) omul este o ființă demnă și integrală (unitatea dintre trup, minte și suflet);
 - g) dar este și o îndepărtare de Dumnezeu, de spiritualitatea sacră care-l va împinge pe om, multe secole de aici înainte, pe drumul despiritualizării și desacralizării;
 - h) umanismul Renașterii, arată existențialistul rus Nikolai Berdiaev (1874-1948), cunoaște omul doar ca pe un obiect natural și nu vrea să-l recunoască ca subiect supranatural (ignoră „divinul lăuntric” din om).

3b. Raționalismul francez: René Descartes (1596-1650)

• *Filiera raționalismului*. Raționalismul este concepția care pune accent pe rolul rațiunii în cunoaștere, având o încredere senină în puterea rațiunii.

Raționalismul ca metodă de gândire corectă apare la René Descartes și se amplifică ajungând la raționalismul absolut (sau apriorismul) după care spiritul are anumite cunoștințe anterioare experienței trecute (categorii *apriori* la I. Kant). Raționalismul lui Leibniz va susține acordul prestabilit între structura realității și structura rațiunii umane. Forma extremă a raționalismului absolut a fost dată de Hegel: „ceea ce este rațional este real și ceea ce este real este rațional”.

• *Revoluția carteziană în teoria cunoașterii*

René Descartes (latinizat – Renatus Cartesius) este considerat părintele fondator al filosofiei moderne. El pornește de la *îndoiala metodologică* asupra tuturor cunoștințelor.

Descartes acceptă ca unică certitudine celebra teză:

DUBITO, ERGO COGITO; COGITO, ERGO SUM

(„Mă îndoiesc, deci cuget; cuget, deci exist”)

Criteriul adevărului trebuie căutat în rațiunea însăși.

Contribuțiile esențiale ale lui Descartes în domeniul teoriei cunoașterii sunt:

- a) descoperirea subiectului epistemic
- b) formularea conceptului modern de metodă
- c) gândirea corectă se conduce după reguli

• *A gândi cu metodă*

În celebrul „Discurs asupra metodei” (1637) Descartes prezintă o nouă metodă de gândire care este rezumată în 4 reguli:

1. a nu primi niciodată un lucru ca adevărat fără a-l fi cunoscut sigur ca atare
2. a diviza oricare dintre probleme în atâtea părți câte se vor dovedi necesare
3. a îndruma gândurile punându-le în ordine, de la cele mai simple la cele mai compuse
4. a face enumerări atât de complete, încât să fim siguri că n-am lăsat la o parte nimic

- *Conceptia despre suflet*

Descartes descrie sufletul ca pe „o insulă pierdută în oceanul fizic al corpului”, ca pe o sferă transcendentală în care își au sediu gândurile. *Substanța sufletului este gândirea*. Prin gândire el înțelegea nu numai gândire în sens strict, ci și percepție, memorie, voință etc. Descartes localizează psihismul la nivelul unui singur „organ” – epifiza, o glandă situată în centrul creierului, poziție care-i favorizează rolul de „dispecer” al „spiritelor animale”. Spiritele animale sunt un fel de „atomi energetici” care pun în mișcare „mașina umană”.

Percepțiile sunt provocate fie de corp, fie de suflet. Tot ceea ce percepem limpede și distinct este de la Dumnezeu. Cu tot raționalismul său filosofic radical, Descartes acceptă *revelația mistică* (lumina lăuntrică).

Descartes are o viziune prea programatică și prea mecanicistă.

ADEVĂRUL LUI COGITO

„Mi-am dat seama că atunci când voiam să gândesc că totul este fals, trebuia în mod necesar ca eu, cel care gândeam, să fiu ceva; și observând că acest adevăr: *gândesc, deci exist* era atât de stabil și de sigur încât și cele mai extravagante presupuziții ale scepticilor nu erau în stare să-l zdruncine, am considerat că puteam să-l adopt fără ezitare ca prim principiu al filosofiei pe care o căutam.

... Dar nu puteam să-mi închipui că nu exist, ci dimpotrivă, tocmai pentru că gândeam că mă îndoiesc de adevărul celorlalte lucruri, reieșea în mod evident și cert, că exist. În timp ce dacă aș fi încetat să gândesc... nu aveam nici un motiv să cred că aș exista; de aici am dedus că sunt o substanță a cărei esență sau natură nu este alta decât gândirea și care, pentru a exista, nu are nevoie de nici un loc și nu depinde de nici un lucru material. Astfel încât acest eu, adică *sufletul prin care sunt ceea ce sunt* (subl. a.), este în întregime distinct de corp și chiar mai ușor de cunoscut decât el; în afară de aceasta, *chiar dacă nu ar exista corpul, sufletul n-ar înceta să fie ceea ce este*”.

R. Descartes, *Discurs despre metodă* (1637), partea a IV-a, București, Ed. Academiei Române, 1990, p. 130

- *Natura lui Cogito*

Cogito nu reprezintă pentru Descartes numai găsirea unei propoziții certe care să ne facă să înțelegem ce poate fi un adevăr: el determină de asemenea natura celui care enunță acest adevăr. Nu trebuie să spunem numai că există o gândire («Gândesc, deci exist») care este constituită de un subiect gânditor, ci că *gândirea este ceea ce constituie ființa însăși a subiectului: cogito îmi dezvăluie că eu sunt o natură pur spirituală* (subl. a.), iar corpul meu ca atare nu intră în compunerea a ceea ce sunt în mod esențial.

(apud: Elisabeth Clément, *Filosofia de la A la Z*, București, Ed. ALL, 2000, p. 122-123)

- *Descartes a crezut în Dumnezeu*

Pornind de la ideea de perfecțiune care se află în noi, Descartes demonstrează existența lui Dumnezeu: aceasta este o idee înăscută a intelectului nostru, idee clară și distinctă, pe care însă acesta nu putea să o conceapă prin propriile forțe, deoarece el însuși este imperfect. Cauza ideii de perfecțiune din spiritul nostru este deci o ființă perfectă. Dumnezeu este cea de-a doua certitudine, derivată din aceea a individului care gândește.

3c. Raționalismul extrem al lui Baruch Spinoza (olandez, 1632-1677)

- *O singură substanță*

După Spinoza, în univers nu există decât o singură substanță „absolut infinită” pe care el o numește „Dumnezeu sau natură” și care își are propria sa cauză (*causa sui*). Dumnezeu este substanța care gândește, iar sufletele omenești sunt *moduri* ale gândirii divine.

- *Cunoașterea rațională este pură*

Spinoza a considerat cunoașterea rațională ca fiind superioară cunoașterii senzoriale și ca singura cunoaștere adecvată. *Intellectualismul extrem* spinozian apare în problema cunoașterii: trupul este o piedică pentru cunoașterea clară, distinctă, a ideilor sufletului. Orice amestec al trupului face ca ideea să fie inadecvată. Percepția, care este cunoaștere a corpului, este cunoștința cea mai obscură, cea mai neclară. Adecvate sunt numai cele două moduri de cunoaștere superioară – cea *logică*, rațională, discursivă și „modul al treilea de cunoaștere” – cunoașterea *intuitivă* care ne dă vederea lucrurilor lui Dumnezeu.

- „*Amor Dei intellectualis*”

Opera sa principală *Etica* (postum, 1677) este o doctrină a mântuirii prin cunoașterea lui Dumnezeu. Mântuirea este posibilă întrucât sufletul nostru participă în mod original la intelectul divin. Etica spinoziană este axată pe ideea de *libertate*. Prin rațiune omul se eliberează de afecte (pasiuni). Suprema fericire hărăzită omului este ridicarea lui pe cea mai înaltă treaptă a libertății care este *înțelegerea*, ce îi dă sentimentul comuniunii cu natura și cu eternitatea, numit de Spinoza „*Amor Dei intellectualis*” (iubirea inteligentă a lui Dumnezeu).

3d. Monadologia lui Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716)

• *Armonia prestabilită (monadele)*

Sistemul său filosofic se numește *monadologie*, de la *monadă* – substanță spirituală indivizibilă, înzestrată cu o forță activă, dotată cu tendință și cu percepție. Fiecare monadă oglindește întregul univers. Concordanța dintre activitatea monadelor este asigurată de „armonia prestabilită”, creată de monada supremă care este Dumnezeu. Pe baza acestei teze Leibniz consideră că lumea noastră, creată de Dumnezeu este „cea mai bună dintre toate lumile posibile” („*Monadologia*”-1714).

• *Raționalism imbinat cu empirism*

În teoria cunoașterii Leibniz s-a situat pe poziția raționalismului pe care a căutat să-l imbine cu elemente de empirism. Astfel, la cunoscuta teză a empirismului exprimată de J. Locke (1632-1704): „*Nimic nu este în intelect care să nu fi fost mai înainte în simțuri*”, Leibniz a adăugat: „*în afară de intelectul însuși*”.

Leibniz înțelegea *inconștientul* ca pe o realitate tulbure, de limită, cu un grad infinit de mic de conștiință. Energia interioară a monadelor este „conștiință” de toate intensitățile. Cu două secole înainte de psihanaliza freudiană, Leibniz acceptă *inconștientul* ca realitate de hotar a conștiinței.

DUMNEZEUL PERFECT

„Noțiunea de Dumnezeu cea mai general admisă și cea mai semnificativă din câte avem, este exprimată ... în termenii că Dumnezeu este o *ființă absolut perfectă* (subl. a.), urmările ei totuși nu sunt luate îndeajuns în considerare; și, pentru a pătrunde mai adânc în înțelesul ei, este potrivit să observăm că există în natură multe perfecțiuni cu totul diferite, că Dumnezeu le posedă pe toate *împreună* (subl. a.) și că fiecare dintre ele îi aparține în gradul cel mai înalt...”

De unde rezultă că Dumnezeu, posedând înțelepciunea supremă și infinită, acționează în modul cel mai perfect, nu numai în sens metafizic, dar și vorbind în sens moral, și că putem spune astfel ... că pe măsură ce vom fi mai lămurii și mai informați asupra operelor lui Dumnezeu, în aceeași măsură vom fi mai înclinați să găsim că ele sunt excelente și dau satisfacție în întregime ...”

Leibniz, *Disertație metafizică* (1686), București, Ed. Humanitas (trad. C. Floru), 1996, p. 9

• *Perfecțiunile lui Dumnezeu sunt actuale și active*

Leibniz explică ce înțelege el prin perfecțiune: starea unui lucru în care acesta cunoaște cel mai înalt nivel al său de a fi. Această precizare este importantă pentru că *perfecțiunile lui Dumnezeu sunt actuale și active* (subl. a.). Ele nu sunt ca seriile infinite de numere cărora li se pot adăuga infinit unități. De altfel, Dumnezeu nu este perfect doar în act: *El este în mod absolut*.

Cantitativ: El are toate perfecțiunile. Calitativ: El atinge aceste perfecțiuni într-o dimensiune supremă. Spre exemplu, știința sa este cea mai vastă. Nu numai că el cunoaște toate lucrurile, dar le cunoaște la un nivel de profunzime care nu poate fi depășit. Mai mult, el are toate calitățile (dreptate, bunătate, compasiune...) și le posedă în puritatea lor absolută.

Dumnezeu este deci atotștiutor și atotputernic. Perfecțiunea naturii sale se exprimă deci, în mod necesar, în Creația sa.

(apud: Elisabeth Clément, *Filosofia de la A la Z*, București, Ed. ALL, 2000, p. 290-291)

3e. Neoraționalismul

Neoraționalismul este un curent filosofic modern având ca reprezentanți de seamă pe francezul Gaston Bachelard și pe elvețienii Ferdinand Gonseth și Jean Piaget (și alți gânditori grupați în jurul revistei elvețiene „*Dialectica*”).

• Gaston Bachelard (1884-1962) elaborează un raționalism pe baze realiste și dialectice care pune în lumină semnificația obiectivă a cunoașterii constituite pe calea metodelor operatorii (vezi: „*Dialectica spiritului științific modern*”, 2 vol., 1986). El îl concepe pe om ca pe un creator, ca unica sursă a lumii științei și artei. El afirmă că „știința corespunde unei lumi de construit, nu unei lumi de descris”.

• Ferdinand Gonseth (1890-1975) promovează o filosofie dialectică raționalistă pe care o numește „idoneism” – *filosofia deschiderii la experiență*.

• Jean Piaget (1896-1980), șeful școlii de epistemologie genetică de la Geneva, a fost filosof, psiholog, epistemolog și logician. El este un remarcabil neoraționalist dacă avem în vedere sistemul său psihologic original referitor la nașterea și dezvoltarea inteligenței umane („*Psihologia inteligenței*” – 1947, trad. rom. 1965).

3f. Rezumat (concepțe și teze fundamentale)

• RENAȘTEREA a fost o redescoperire a înțelepciunii grecilor antici care a produs un nou tip de personalitate caracterizat prin

creativitate și încredere în forțele proprii, dar și printr-o îndepărtare de sacru și spiritualitate divină.

- În perioada postrenascentistă înfloarește *raționalismul* în Franța, Germania, Olanda, Italia etc.

RAȚIONALISMUL este concepția care pune un accent unilateral pe rolul rațiunii în cunoaștere, ignorând sau minimalizând rolul senzorialității.

- Fondatorul raționalismului modern (cartezianism) este francezul René Descartes, care:

- o săvârșește o revoluție în teoria cunoașterii pornind de la îndoiala metodologică: «Dubito, ergo cogito; Cogito, ergo sum»

- o prezintă regulile gândirii corecte după o metodă riguroasă („Discurs asupra metodei”, 1637)

- o sufletul este o „insulă pierdută în oceanul fizic al corpului”, substanța sufletului fiind gândirea

- o acceptă revelația mistică, ca pe „o lumină lăuntrică”

- Raționalismul cartezian este continuat și dezvoltat de olandezul Baruch Spinoza care susține:

- o în univers există o singură substanță – „Dumnezeu sau natura”
- o doar cunoașterea rațională (logică și intuitivă) este adecvată (percepția este cunoaștere inferioară)

- o pledează pentru „Amor Dei intellectualis” – iubirea inteligentă a lui Dumnezeu („Etica”, 1677)

- *Monadologia* lui G. W. Leibniz dezvoltă raționalismul îmbinându-l cu empirism:

- o *monada* este o entitate spirituală, dotată cu tendință și cu percepție; într-un mod foarte general, orice conștiință individuală este o monadă; concordanța dintre monade este asigurată de Dumnezeu, ca monadă supremă („Monadologia”, 1714)

- o la teza empiristului J. Locke: „Nimic nu este în intelect dacă n-a fost mai întâi în simțuri”, Leibniz adaugă: „În afară de intelectul însuși”

- o Leibniz acceptă *inconștientul* ca realitate de hotar a conștiinței

NEORAȚIONALISMUL este un curent filosofic modern care dezvoltă raționalismul clasic pe baze realist-științifice și operatorii. Reprezentanți: G. Bachelard, F. Gonseth și J. Piaget.

3g. Întrebări (de verificare)

1. Care sunt principalele trăsături ale personalității omului renașcentist (virtuți și limite)?

2. Prin ce anume Descartes săvârșește o revoluție în teoria cunoașterii?

3. Care este concepția lui Descartes despre suflet?

4. Cum demonstrează Descartes existența lui Dumnezeu?

5. În ce constă teoria lui Spinoza despre substanță?

6. Care sunt atributele monadologiei lui Leibniz?

7. Cum descrie Leibniz *Dumnezeul perfect*?

8. Care este trăsătura distinctivă a neoraționalismului modern?

9. Care sunt virtuțile și limitele raționalismului?

3h. Bibliografie

Descartes, René - *Discurs asupra metodei*, București, Ed. Științifică, 1957 (B-UTM) (*)

Leibniz - *Disertație metafizică*, București, Ed. Humanitas, 1996

Leibniz - *Monadologia*, București, Ed. Humanitas, 1994 (*)

Mânzat, Ion - *Istoria universală a psihologiei* (vol. I), București, Ed. Printech, 2000, p. 39-51, 78-82 (B-UTM) (*)

Noica, Constantin - *Viața și filosofia lui René Descartes*, București, 1992

Oțetea, A. - *Renașterea și Reforma*, București, Ed. de Stat, 1960

Scruton, Roger - *Spinoza*, București, Ed. Humanitas, 1996

Spinoza, B. - *Etica*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1981 (*)

Tonoiu, Vasile - *Spiritul științific modern în viziunea lui Bachelard*, București, 1974

4. Empirismul clasic englez

4a. Precursorii empirismului:

- Caracteristicile concepțiilor empiriste
- Francis Bacon (1561-1626)
- Thomas Hobbes (1588-1679)

4b. Concepția senzualistă a lui John Locke (1632-1704)

- Toate cunoștințele provin din simțuri
- Cunoștința are trei grade, trei trepte de certitudine

4c. Senzualismul subiectivist al lui George Berkeley (1685-1753)

4d. Neoempirismul sau pozitivismul

4e. Rezumat (concepțe și teze fundamentale)

4f. Întrebări (de verificare)

4g. Bibliografie

4a. Precursorii empirismului

• **EMPIRISMUL**, spre deosebire de raționalism, pornește de la experiența senzorială (empirie) care se produce nemijlocit (prin percepție). Această concepție, născută în Anglia în secolele XVI-XVII, se mai numește și *senzualism*, întrucât operează asupra senzorialității receptată ca primordială în cunoaștere.

• *Francis Bacon* (1561-1626) este primul mare empirist englez care trimite în căutarea adevărului la experiența sensibilă. Trăind în epoca Renașterii în care se naște știința modernă, Bacon caută o nouă metodă de cunoaștere care, în opoziție cu scolastica medievală, să favorizeze cercetarea științifică și cunoașterea naturii de către om („*Novum organum*”, 1620). El inventează metoda inductivă în cunoaștere: de la fapte la idei.

Câteva aforisme baconiene au rămas celebre:

„Știința este putere.”
 „Oamenii nu pot stăpâni natura decât supunându-se legilor ei.”
 „A te cunoaște cu adevărat înseamnă a cunoaște prin cauze.”

• *Thomas Hobbes* (1588-1679) este un alt filosof empirist englez care sistematizează și dezvoltă concepția înaintașului său Bacon. Hobbes a extins cunoașterea asupra tuturor științelor din vremea sa: optica, geometria, mecanica.

El postulează că „tot ceea ce există este corp, tot ce se întâmplă este mișcare”. Spiritul este conceput ca „un corp fin” (prea fin pentru simțuri) sau ca o mișcare fină care are loc în anumite părți ale corpului organic. Tot ce se întâmplă constă din mișcări de părți materiale, inclusiv ceea ce se întâmplă în suflet (sentimente, pasiuni). Pentru Hobbes, senzația și reprezentarea sunt schimbări în părțile cele mai mici ale corpului care simte.

A gândi înseamnă, după Hobbes, a calcula: a aduna și a scădea.

Adevărul stă în acordul reprezentărilor și nu în concordanța lor cu lucrurile pe care le semnifică („*Leviathan*”, 1650).

4b. Concepția senzualistă a lui John Locke (1632-1704)

- Toate cunoștințele provin din simțuri

John Locke este cel mai mare reprezentant al empirismului: el a continuat linia empirist-materialistă a lui Bacon și Hobbes fundamentând orientarea radical senzualistă în teoria cunoașterii.

- Combătând teoria ideilor înăscute (R. Descartes), Locke afirmă în „Eseu asupra intelectului omenesc” (1690) că toate cunoștințele provin din experiența simțurilor. Sufletul este la naștere *tabula rasa*.

«NIHIL EST IN INTELLECTU QUOD NON PRIUS FUERIT IN SENSU» (În intelect nu există nimic care să nu fi fost înainte în simțuri.)

J. Locke a admis totuși, alături de experiența simțurilor, și *reflecția* – observarea de către spirit a propriilor sale operații.

- Toate ideile (termenul de *idee* are, la Locke, un înțeles larg: este reprezentare, imagine și noțiune) pe care le posedă intelectul îi sunt furnizate de simțuri, îi vin de la percepții. Intelectul doar prelucrează ceea ce îi oferă simțurile. Intelectul este activ, dar nu creator. El este ca „o foaie albă de hârtie” pe care percepțiile își imprimă semnele lor, sau ca o bucată de cretă moale pe care, prin apăsare, percepțiile își lasă urmele lor.

- Două sunt izvoarele din care provin cunoștințele omului:

(1) pe de o parte, sunt percepțiile care ne pun în contact cu obiectele extreme, pe care Locke le numește „senzații” (engl. *sensations*)

(2) pe de altă parte, sunt percepțiile care ne relevă ceea ce se petrece în conștiință, pe care Locke le numește „reflexii” (engl. *reflections*). Există așadar o experiență externă și o experiență internă. Locke subliniază că experiența externă se produce întâi și după aceasta ia naștere experiența internă.

- Cunoștința are trei grade, trei trepte de certitudine:

a) cunoștința perceptivă sau senzitivă se referă la existența lucrurilor finite, din afara noastră și care nu ajung niciodată la o certitudine deplină.

b) cunoștința *demonstrativă* în care acordul sau dezacordul între idei nu poate fi stabilit decât cu ajutorul altor idei intermediare

c) cunoștința imediată sau *intuitivă* cu ajutorul căreia acordul sau dezacordul dintre două idei este prins imediat, fără a recurge la alte idei (de ex. prejudecățile: „zăpada este albă”, „albul nu este negru”)

Cunoștința intuitivă, după J. Locke este cea mai clară și cea mai sigură.

Cele trei tipuri de cunoștințe sunt cele trei trepte de certitudine pe care le posedă cunoașterea omenească. Nu întotdeauna intelectul poate ajunge la cunoștințe sigure. Deseori suntem obligați să avem o atitudine, să recurgem la păreri, la presupuneri, la judecăți probabile. Probabilitatea este utilă, însă trebuie să fie confirmată de experiență.

EPISTEMOLOGIE ȘI TOLERANȚĂ RELIGIOASĂ

Cu tot empirismul său declarat, John Locke recunoaște că unele dintre ideile noastre ne oferă o reprezentare adecvată a lumii. Însă capacitatea de a cunoaște lucruri derivă de la Dumnezeu al totcunoscător și „știm cu mai multă siguranță că există un Dumnezeu decât știm că există altceva în afara noastră” (*Essay Concerning Human Understanding*, 1689, IV, 10).

Sarcina epistemologiei este să prezinte ceea ce știm într-adevăr, sursele variate ale cunoașterii, folosirea corectă și, înainte de orice, limitele și capacitățile îndoielnice ale minților noastre. Prin această temă Locke a pus în legătură epistemologia sa cu pledoaria pentru *toleranța religioasă*.

Concepția sa privind căreia religia și moralitatea sunt la fel de deschise demonstrației și raționamentului ca matematica îl definește drept o figură pre-iluministă.

(apud Simon Blackburn, *Dicționar de filozofie* – Oxford, 1994, trad. rom., Ed. Univers Enciclopedic, 1999, p. 232)

4c. Senzualismul subiectivist al lui George Berkeley (1685-1753)

Luând ca punct de plecare senzualismul lui J. Locke, episcopul englez George Berkeley a imprimat senzualismului un caracter *subiectivist*.

Întrucât în experiență sunt date nemijlocit numai senzații, realitatea constă din senzații. Obiectele nu sunt decât *complexe de senzații*. ESSE EST PERCIPI (a exista înseamnă a fi perceput). De exemplu, mărul nu este altceva, după Berkeley, decât un complex de senzații, care pentru a exista trebuie să fie perceput de un subiect cunoscător. („Tratat asupra principiilor cunoașterii omenești” – 1710).

•4d. Neoempirismul sau pozitivismul

Empirismul modern este *pozitivismul*, un curent filosofic din sec. XIX-XX întemeiat de Auguste Comte (1798-1857), care respinge filosofia ca reprezentare teoretică generalizată a lumii, tinzând să se limiteze strict la faptele „pozitive”, confirmate de experiență. Accentul pus asupra „experienței”, „faptelor”, „verificabilității” asupra *pozitivității* cunoașterii științifice explică marea influență pe care a exercitat-o pozitivismul asupra multor discipline științifice (inclusiv în psihologie: psihologia experimentală, psihologia cognitivă etc.).

4e. Rezumat (concepte și teze fundamentale)

7. Empirismul consideră cunoașterea ca pe un demers care pornește de la experiența senzorială, primordială față de rațiune.
8. Fr. Bacon caută o nouă metodă de cunoaștere științifică care să pornească de la fapte („*Novum organon*”, 1620).
9. Th. Hobbes este un materialist care deduce ideile și cunoștințele pornind de la senzație.
10. John Locke susține că toate cunoștințele provin din simțuri:
„*Nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu*”
Cunoștința are trei grade care sunt și trei trepte de certitudine: cunoștința senzitivă, cea demonstrativă și cea intuitivă. Ultima este cea mai clară și cea mai sigură („*Eseu asupra intelectului omenesc*”, 1690).
11. George Berkeley imprimă senzualismului un caracter subiectivist: „*nihil est percipi*”.
12. Neoempirismul sau pozitivismul, întemeiat de Auguste Comte, limitează cunoașterea științifică la experiment pozitiv și la fapte (psihologia experimentală).

4f. Întrebări (de verificare)

1. Care sunt caracteristicile generale ale empirismului?

2. Care este noua metodă de cunoaștere inventată de Fr. Bacon și în ce constă aceasta?
3. În ce constă teoria cunoașterii la Th. Hobbes?
4. Cum înțelege J. Locke relația dintre intelect și simțuri?
5. Explicați cele trei grade ale cunoștinței la Locke!
6. În ce constă subiectivismul senzualismului lui G. Berkeley?
7. Ce este pozitivismul?
8. Care sunt virtuțile și limitele empirismului?

4g. Bibliografie

- „*Bacon, Morus, Hobbes, Locke*”, București, Ed. Academiei Române, 1951
 Bekeley, G. - *Principiile cunoașterii omenești*, Iași, Ed. Agora, 1995
 Locke, John - *Eseu asupra intelectului omenesc* (2 vol.), București, Ed. Științifică, 1962 (*)
 Roșca, Ioan N. - *Filosofia modernă (empirismul și raționalismul)*, București, Ed. Fundației „România de Măine”, 1999 (B-UTM) (*)

5. Raționalismul absolut și transcendențial (kantian și hegelian)

5a. Idealismul transcendențial al lui Immanuel Kant (1724-1804)

- Criticismul kantian
- Apriorismul în cunoaștere
- Etica: personalitatea și libertatea

5b. Fenomenologia spiritului și autodevenirea Ideii absolute la

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831)

- Dialectica ca metodă de gândire creatoare
- Stadiile autodevenirii ideii absolute
- Natura conceptului în logica hegeliană
- Suflet și spirit

5c. Neokantienii și neohegelienii

5d. Rezumat (concepte și teze fundamentale)

5e. Întrebări (de verificare)

5f. Bibliografie

5a. Idealismul transcendențial al lui Immanuel Kant (1724-1804)

• Criticismul kantian

Immanuel Kant este întemeietorul filosofiei clasice germane, un moment de răscruce în gândirea modernă. El își expune idealismul transcendențial într-o trilogie a criticilor:

1. Critică rațiunii pure (1781) consacrată teoriei cunoașterii
2. Critică rațiunii practice (1788) consacrată eticii
3. Critică puterii de judecare (1790) cuprinde estetica și teoria finalității naturii

Kant concepe cele trei Critici într-un tot unitar. În esență, filosofia sa aduce un elogiu rațiunii (observă F. M. Dostoievski, 1821-1881).

• Apriorismul în cunoaștere

Apriori (lat. „din ceea ce precedă”) desemnează cunoștințele care sunt anterioare experienței nemijlocite;

Aposteriori (lat. „din ceea ce urmează”) se referă la cunoștințele provenite numai din experiență

Apriorismul kantian este o concepție raționalist-critică, opusă empirismului și relativismului care preconizează caracterul independent de experiență (apriori) al cunoașterii *esenței* și în speță a *categoriilor*. Așadar, în cunoașterea esenței lucrurilor, oamenii se sprijină pe idei anterioare experienței lor. Prin aceasta Kant a urmărit să demonstreze rolul activ, creator în cunoaștere, capacitatea ei de anticipare.

În problema cunoașterii umane Kant dă un răspuns viguros, cu marca *necesității* și *universalității* marii dispute dintre empirism și raționalism. Kant concepe conștiința ca sinteză între *apriori* și *aposteriori*.

• Cunoașterea este un *proces* care trece prin trei faze care corespund celor trei instanțe ale cunoașterii:

1. experiența sensibilă
2. intelectul
3. rațiunea

44 Istoria universală a psihologiei

Demonstrând modul în care este posibilă cunoașterea valabilă, adică necesară și universală, Kant stabilește *trei factori a priori*:

1. intuițiile pure ale *sensibilității* în care obiectele ne sunt date
2. categoriile *intelectului* cu ajutorul cărora aceste obiecte pot fi gândite
3. ideile *rațiunii* care îi indică intelectului *direcția* spre o anumită unitate a cunoștințelor

Unitatea ni se înfățișează ca principiu diriguitor al procesului cunoașterii.

- Kant a introdus noțiunea de *antinomie* (gr. *anti* – „contra” și *nomos* – „lege”) pentru a fundamenta teza potrivit căreia rațiunea, neputând depăși limitele experienței senzoriale, nu poate cunoaște „lucrurile în sine” (ceea ce nu mai poate fi cunoscut). Orice încercare de a depăși aceste limite duce rațiunea la contradicții sau *antinomii* care exprimă ca adevărate atât teza cât și antiteza.

Kant a formulat *patru antinomii ale rațiunii pure*:

- a) lumea este finită – lumea este infinită
- b) fiecare substanță complexă este constituită din părți simple – nu există nimic simplu
- c) în lume există libertate – în lume nu există libertate, ci doar cauzalitate
- d) există o cauză primordială a lumii (Dumnezeu) – nu există o cauză primordială

Teoria kantiană a antinomiilor pune în evidență mișcarea dialectică a gândirii.

- *Etica: personalitatea și libertatea*

Personalitatea devine la Kant conceptul integral al moralității și pentru prima dată un atribut al oricărui om și nu doar al eroilor istoriei.

Personalitatea este indicele care autentifică stadiul în care omul devine:

1. conștient de ceea ce este
2. conștient de ceea ce poate fi
3. conștient de ceea ce trebuie să fie

Renaștere, raționalism și empirism 45

Datoria morală a fiecărui om este de a-și onora umanitatea din persoana sa, de a face din sine o personalitate. A fi o personalitate înseamnă „a fi ființă rațională aptă de responsabilitate”. Omul nu este doar mijloc (N. Machiavelli), ci și scop suprem. Omul, ca ființă rațională, există ca scop în sine, nu numai ca mijloc.

Libertatea este condiția fundamentală a moralității ca mijlocul propriei noastre desăvârșiri. Libertatea nu e un scop în sine, ci o condiție a împlinirii personalității.

Etica lui Kant îi îngăduie omului să-și descopere:

- a) propria sa omenie ca principiu
- b) libertatea auto-determinării sale ca sens al datoriei morale.

Kant realizează o „răsturnare copernicană” în înțelegerea datoriei: nu mai este supunere forțată de autorități (biserica, sistem ierarhic), ci devine *recunoașterea libertății ca o datorie*. Datoria de a fi liber devine problema fundamentală a moralei. *Este o datorie să fii liber în îndeplinirea datoriilor*. Demnitatea omului stă în exercitarea libertății sale ca datorie.

5b. Fenomenologia spiritului și autodevenirea Ideii absolute la Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831)

INTRODUCERE:

Din unghiul de interes al psihologiei menționăm că originea studiilor contemporane asupra *conștiinței* se află în opera lui Hegel. Prin „Fenomenologia spiritului” (1806-1807) Hegel a prescripționat dialecticii conștiinței o idealitate absolută (în care are loc unificarea spiritului cu conștiința de sine). Hegel pornește de la o fenomenologie pe care el o numește „știința experienței conștiinței” pentru a ajunge la generarea formelor conștiinței de sine. La Hegel conștiința „se istorisește pe sine”, ca dezvoltare dialectică și istorică a „căutării de sine”.

- *Dialectica ca metodă de gândire creatoare*

Hegel are meritul excepțional de a fi deschis larg, o dată cu descoperirea dialecticii categoriilor, perspectiva interpretării dialectice a întregii existențe (materiale și spirituale). Dezvoltarea sau devenirea are ca subiect *spiritul absolut* – o rațiune universală care depășește spiritul uman. Totul este devenire, devenirea este autodevenire.

Principiile fundamentale ale dialecticii hegeliene sunt:

1. unitatea și opoziția contrariilor
2. trecerea cantității în calitate și invers
3. negarea negației

Gândirea umană devine creatoare operaționalizând principiile dialecticii. O gândire creatoare gândește dezvoltarea, conexiunea și contradicția ca izvor al dezvoltării.

- *Stadiile autodevenirii Ideii absolute*

În realizarea autodevenirii sale, Ideea absolută străbate următoarele 3 stadii:

1. stadiul existenței și dezvoltării *ideii în sine*, ca gândire pură „înainte de a fi fost creată natura și spiritele finite”
2. stadiul existenței *exteriorizate* a ideii, manifestarea ei în natură, sub formă de obiecte și procese materiale; „ideea pură se hotărăște în mod liber să iasă din sine și să se încarneze, să se materializeze în diversitatea naturii”
3. stadiul ieșirii ideii din starea ei alterată, al „ridicării ei din natură”, al *reîntoarcerii la sine*; în acest stadiu ideea se gândește pe sine

Rezumând, dezvoltarea spiritului trece prin teză, antiteză și sinteză:

1. actul dialectic începe de la o abstracție nedeterminată, *spiritul subiectiv* (teza)
2. parcurge stadiul alterității abstracției – *spiritul obiectiv* (antiteza)
3. și sfârșește cu abstracția finală – *spiritul absolut* ca unitate a ideii și a naturii (sinteza)

- *Natura conceptului în logica hegeliană*

Dezvăluind caracterul dialectic al cunoașterii Hegel a prezentat cunoașterea ca pe un proces continuu de apropiere progresivă a gândirii de adevărul absolut („Adevărul este întregul”). Cunoașterea este, în esență, construirea și dezvoltarea *conceptului*.

Hegel definește astfel conceptul (în Știința Logicii, partea I, 1812-1816):

„Conceptul este *liberul însuși*, *puterea substanțială* fiindând pentru sine și este *totalitate* în care fiecare dintre momente este *întregul*, care este intuit ca unitate de nedespărțit de el. Conceptul este astfel în identitatea sa cu sine *determinantul în și pentru sine*.”

După cum ne tâlmăcește Radu Stoichiță (1972, p. 15), conceptul hegelian este eternă putere de generare, este principiul a tot ce există, este izvorul din care toate iau naștere și în care toate se reîntorc; conceptul este *principiul creației*, „este sămânța din care își îndeplinește făptura timpul”. În esență, conceptul hegelian este producerea conștiinței de sine.

- *Suflet și spirit*

Sufletul este subiectiv și caută tot timpul să devină autonom, să se desprindă de dependența sa de natură. El devine nemuritor și sintetizează de abia când se transformă în *spirit* care este pur, nemuritor și absolut. Spiritul absolut este Spiritul ajuns la adevărul său sau la realizarea sa absolută.

SPIRITUL LUMII

Filosofia hegeliană este una a reconcilierii Ideii cu realul: nu există separație între acestea pentru că „ceea ce este rațional este real și ceea ce este real este rațional”.

„Individul despre care vorbește istoria este Spiritul lumii (*Weltgeist*). Tocmai acest obiect concret, în figura sa concretă și în evoluția sa necesară este cel pe care filosofia și-l dă ca obiect atunci când tratează despre istorie. Pentru filosofie faptul primordial nu este destinul, energia, pasiunile popoarelor și, în mod conjugat, aglomerația informă de evenimente. Faptul primar pentru filosofie este Spiritul însuși al evenimentelor, Spiritul care le-a produs, pentru că el este Hermes, conducătorul popoarelor»

(Hegel, *Rațiune în istorie* (1837), Paris, 1965, p. 47)

Obiectul filosofiei este deci realizarea rațiunii în istorie și cunoașterea Spiritului Lumii. Hegel nu va studia istoriile religiilor, ale bătăliilor, ale revoluțiilor și ale pasiunilor politice. El va căuta mai degrabă să înțeleagă cum se operează, în ceea ce pare a fi un haos inform de evenimente, *împlinirea logică a rațiunii universale*. Acest dinamism intern trebuie descris pentru că el conduce mersul lumii. Pentru Hegel nu există altă istorie decât cea a Spiritului.

(apud: Elisabeth Clément et al., *Filosofia de la A la Z*, București, Ed. ALL, p. 219)

5c. Neokantienii și neohegelienii

Neokantianismul se afirmă în Europa la sfârșitul sec. XIX și primele decenii ale sec. XX prin numeroase școli:

1. Școala de la Marburg (H. Cohen, P. Natorp, E. Cassirer) a purificat kantianismul prin excluderea „lucrului în sine” și reducerea rolului sensibilității.

2. Școala de la Baden (W. Windelband, H. Rickert, B. Bauch) a promovat un punct de vedere normativist în logică, teoria cunoașterii, filosofia valorilor și a culturii.

3. Realismul critic (A. Riehl, K. Groos, O. Külpe) a susținut un realism logico-epistemologic după care filosofia trebuie să fie construită pe baza datelor științelor.

Neokantienii au contribuit, prin H. Rickert și E. Cassirer, la antropologia filosofică.

1. „Mișcarea transcendentalistă” (care apare la Boston, SUA în 1836: Ralph W. Emerson, Frederic Hedge, Orestes Brownson) apare ca o reacție împotriva empirismului englez și a închistării vieții spirituale americane sub influența dogmatismului teologiei unitariene.

2. Hegelienii de dreapta sunt discipolii conservatori ai lui Hegel care au considerat filosofia o formă raționalizată a teologiei (K. L. Michelet și K. Rosenkranz).

3. Hegelienii de stânga sau „tinerii hegelieni” sunt discipoli liberali care au promovat un idealism subiectiv desprins de religie (frații Edgar și Bruno Bauer, L. Feuerbach, Karl Marx și Fr. Engels).

4. Neohegelianismul este un curent contemporan apărut în Anglia (F. H. Bradley) și SUA (J. Roy), s-a răspândit ulterior în Italia (B. Croce, G. Gentile), în Olanda, Germania, Franța. Neohegelienii au preluat de la Hegel doar anumite laturi pe care le-au interpretat în spiritul subiectivismului, voluntarismului și iraționalismului.

5d. Rezumat (concepțe și teze fundamentale)

- Filosofia lui Kant este *raționalist-transcendentală*, fiind expusă într-o trilogie a criticilor. Critica rațiunii este un elogiu al acesteia.
- Teoria kantiană a cunoașterii se caracterizează prin *apriorism* – caracterul independent de experiență al cunoașterii esenței.

Cunoașterea este un proces cu trei faze: experiența sensibilă, intelectul și rațiunea.

Unitatea este principiul diriguitor al cunoașterii: sinteza dintre intuiție și concept, dintre *apriori* și *aposteriori*.

- Etica lui Kant face din personalitate conceptul integral al moralității. Datoria morală a omului este de a face din sine o personalitate. Libertatea este o datorie morală.

- Hegel se ocupă de *fenomenologia spiritului* și de *autodevenirea Ideii absolute*.

- **Dialectica** hegeliană este metoda de gândire creatoare care respectă 3 principii:

- a) unitatea și opoziția contrariilor
- b) trecerea cantității în calitate și invers
- c) negarea negației

Izvorul dezvoltării este contradicția internă.

- *Autodevenirea Ideii absolute* se realizează în 3 stadii:

- a) ideea în sine (spiritul subiectiv)
- b) existența exteriorizată a ideii (spiritul obiectiv)
- c) ieșirea din starea ei alterată și reîntoarcerea la sine (spiritul absolut)

- Cunoașterea se realizează la Hegel prin geneza, construcția și dezvoltarea conceptului care este: liberul, întregul și procesul (Adevărul este întregul). Conceptul hegelian este producerea conștiinței de sine, este forța naturii care ia cunoștință de sine.

- *Sufletul* tinde permanent, în concepția lui Hegel, să devină autonom, să scape de dependența sa de natură. Spiritul este sinteză, este pur și nepieritor.

- Neokantienii și neohegelienii transformă concepțiile clasice în spiritul cunoașterii științifice moderne.

5e. Întrebări (de verificare)

1. În ce constă criticismul kantian și în ce opere este exprimat?
2. Care sunt instanțele cunoașterii în concepția lui Kant?
3. Ce este apriorismul?
4. Prin ce se deosebește intelectul de rațiune în accepția kantiană?
5. Care sunt trăsăturile principale ale eticii kantiene?
6. Care sunt principiile metodei dialectice la Hegel?
7. Explicați procesul autodevenirii Ideii absolute!

8. Ce este spiritul absolut?
9. Care este natura conceptului în logica lui Hegel?

5f. Bibliografie

- Bobică, N. N. - *Apriorismul kantian*, București, Ed. Academiei, 1992 (*)
- Hegel, G. W. F. - *Fenomenologia spiritului*, București, Ed. Academiei, 1965
- Kant, I. - *Critica rațiunii practice și Întemeierea metafizică a moravurilor*, București, Ed. Științifică, 1972
- Kant, I. - *Critica rațiunii pure*, București, Ed. Științifică, 1969
- Mânzat, Ion - *Istoria universală a psihologiei* (vol. I), București, Ed. Printech, 2000, p. 89-113 (B-UTM) (*)
- Singer, Peter - *Hegel („Maestrii spirituali”)*, București, Ed. Humanitas, 1996
- Stoichiță, Radu - *Natura conceptului în logica lui Hegel*, București, 1972 (*)

Recapitulare

Principalele orientări filosofice care au dominat perioada postrenascentistă, din secolele XVII și XVIII, au fost raționalismul și empirismul.

F. Bacon îi compara pe empiriști cu „furnicile”, iar pe raționaliști cu „păianjenii”, vrând să sugereze că primii își extrag ideile din experiență, din lumea exterioară, iar ultimii își țes pânza ideatică din propria lor gândire, din propria lor substanță.

• În plan gnoseologic toți raționaliștii au susținut următoarele idei:

1. rațiunea este facultatea cognitivă fundamentală
2. cunoștințele raționale intuitive și cele deductive sunt fundamentale (în raport cu cele empirice) și autentice (adevărate)
3. simțurile sunt, de regulă, înșelătoare
4. cunoștințele senzoriale sunt, de obicei, incerte dar pot fi și veridice în măsura în care le confirmă pe cele raționale

• Raționaliștii, în plan ontologic, au afirmat că Dumnezeu (substanța supremă) a creat și ordonat lumea, fără a mai interveni

ulterior în evoluția ei, ci fiind sau dincolo de lume, transcendent (așa cum gândeau Descartes și Leibniz) sau înlăuntrul acesteia, immanent (cum a susținut Spinoza).

În domeniul gnoseologic, empiriștii au afirmat următoarele teze:

1. simțurile constituie facultatea fundamentală și cea mai sigură de a cunoaște
2. intelectul nu produce noi informații în raport cu cele obținute de simțuri, ci are doar rolul de a combina în diferite chipuri cunoștințele senzoriale
3. cunoștințele raționale sunt reductibile la cele senzoriale componente

Soluțiile diferite sau chiar opuse date problemelor cunoașterii se explică prin premisele științifice teoretizate de cele două orientări:

1. empirismul a fost influențat de *metoda inductivă* practică în științele experimentale ale naturii și în cercetarea societății
2. raționalismul a absolutizat metoda de cunoaștere *matematică*
 - Kantianismul este un raționalism transcendent caracterizat prin apriorism. Cunoașterea este antinomică și unitară. Personalitatea și libertatea sunt conceptele fundamentale ale eticii kantiene.
 - Hegel a construit o filosofie în care a ridicat raționalismul la nivelul absolut: *fenomenologia spiritului* descrie *autodevenirea Ideii absolute*.

Dialectica hegeliană, care își are germenii în antinomiile kantiene, devine o metodă fundamentală de gândire.

Fiecare dintre cele două orientări clasice are limite datorită faptului că au fost extremiste și reduționiste. Astăzi operarea cu opoziția clasică dintre empirism și raționalism pare a nu mai fi actuală. Cele două orientări au în comun un anumit tip de demers intelectual, care se sprijină pe anumite postulate comune: gânditorii din ambele școli admit un model cantitativist și mecanicist al omului și al universului (vezi, de ex.: John Cottingham, „*Raționaliștii: Descartes, Spinoza, Leibniz*”, București, Ed. Humanitas, 1998, p. 15).

ÎNTREBĂRI RECAPITULATIVE

1. Care este tema comună a filosofilor raționaliști?
2. Care sunt diferențele dintre cei trei raționaliști analizați?
3. Cum este concepută divinitatea de către cei trei raționaliști?
4. Ce este asemănător și ce este diferit în concepția despre cunoaștere la cei patru empiriști: F. Bacon, Th. Hobbes, J. Locke, G. Berkeley?
5. Prin ce se deosebește pozitivismul modern de empirismul clasic?
6. Care sunt tezele fundamentale ale neoraționalistilor?
7. Comparați raționalismul kantian cu cel hegelian! Care sunt atribuțiile lor definitorii?

Capitolul III

DE LA RAȚIUNEA INIMII LA INTUIȚIONISM ȘI EXISTENȚIALISM

6. Rațiunea inimii la Blaise Pascal (1623-1662) Intuiționismul bergsonian

7. De la existențialism la psihologia existențială

Recapitulare

6. Rațiunea inimii la Blaise Pascal (1623-1662)

Intuiționismul bergsonian

6a. Rațiunea inimii la Blaise Pascal (1623-1662)

- o Revelația lui Pascal
- o Omul – o „trestie gânditoare” (germenii existențialismului)
- o Ordinea spiritului și ordinea inimii
- o Rațiunea inimii: absolutizare sau diminuare a rațiunii?

6b. Intuiționismul bergsonian

- o Formele intuiției
- o Concepția intuiționistă a lui Henri Bergson (1859-1941)
- o Intuiționismul modern

6c. Rezumat

6d. Întrebări

6e. Bibliografie

6a. Rațiunea inimii la Blaise Pascal (1623-1662)

o Revelația lui Pascal

Francezul Blaise Pascal trăiește o viață tragică doar 39 de ani (ca și Mihai Eminescu). Viața lui poate fi divizată în două etape distincte despărțite de anul 1654.

La numai 12 ani el redescoperă teoremele lui Euclid, iar la 19 ani inventează o mașină de calcul. *Matematica și științele exacte* (fizica) vor rămâne mult timp, pentru Pascal, domenii în care el va lăsa urma geniului său (în ultimii 15 ani de viață el a fost grav bolnav, îngrijit de sora sa).

În noaptea de 23 noiembrie 1654 (avea 31 de ani) Pascal are o *revelație mistică* de o intensitate extraordinară care îi dezvăluie o „bucurie eternă”. Anul următor el se va retrage la mănăstirea Port-Royal. Viața sa ia un curs nou: părăsește cercetarea științifică pentru a se dedica apologiei religiei creștine (scrie *Cugetări*, 1657-1662).

o Omul – o „trestie gânditoare” (germenii existențialismului)

În *Cugetări* (1998, p. 296) Pascal scria:

„Omul nu este decât o trestie, cea mai fragilă din natură: dar este o trestie gânditoare ... Toată demnitatea noastră stă în gândire. De la ea trebuie să ne reclamăm și nu de la spațiu sau de la durată, pe care nu le-am putea umple. Să lucrăm deci pentru gândirea noastră: acesta este principiul moralei.”

Gândirea este deci un lucru admirabil și incomparabil prin natura sa: „Cât este de măreață prin natura ei! Cât de jalnică prin defecte” (idem, p. 300)

Pascal elogiază revenirea gândului către sine, tentativa omului de a face lumină asupra propriei sale naturi. Ceea ce descoperă omul în Sinele său adânc este o „absență fundamentală”: se descoperă pe sine ca absent potențial din ordinea lucrurilor. Pe scurt, *omul se descoperă pe sine ca muritor*. Prin aceste cugetări, după cum susțin mulți filosofi, Pascal zămislește germenii existențialismului.

Descoperirea finitudinii existenței umane îi provoacă omului o tulburare și o neliniște tipic existențialistă.

„Omul nu este nici înger, nici bestie, dar nefericirea vine din faptul că, vrând să facă pe îngerul, face pe bestia.” (Cugetări, 1998, p. 298)

- o *Ordinea spiritului și ordinea inimii (credința)*
Pascal gândește că există trei mijloace ale *credinței*:

1. rațiunea
2. obiceiul
3. inspirația

În ultima parte a vieții sale Pascal este preocupat să întemeieze sistematic și convingător *credința* într-o divinitate care scapă puterilor ordinare de cunoaștere ale spiritului omenesc. Această dificilă întreprindere pare să se bazeze pe distincția pe care el o face între *ordinea spiritului*, care presupune demonstrație rațională, și *ordinea inimii* care pornește dintr-o intuiție interioară. Alături de adevăr, miracolul este necesar pentru a-l convinge pe om în întregul său, trup și suflet.

- o *Rațiunea inimii: absolutizare sau diminuare a rațiunii?*

Astfel, de la provocarea unui raționalism pur și radical (până la momentul crucial - 1654) Pascal trece la o concepție fundamentată pe *rațiunea inimii* care este superioară rațiunii minții.

Filosofii moderni au judecat această rațiune a inimii în două feluri:

1. unii au considerat că Pascal a vrut să realizeze o îndulcire, o atenuare și o diminuare a raționalismului absolut, întrucât revelația sa l-ar fi îndemnat la o neîncredere în puterile rațiunii umane
2. alții, dimpotrivă, au considerat că între cele două etape ale vieții sale nu poate fi o ruptură: rațiunea inimii ar fi o extindere și o împlinire a raționalismului. Noi înclinăm spre această opinie. Credem că rațiunea inimii admite mai curând complementaritatea decât opoziția dintre cele două tipuri de iluminări: „iluminarea minții” (inteligenta) și „iluminarea inimii” (intuiția)

Iată ce scria Pascal în *Cugetările sale* (p. 270):

„Cunoaștem adevărul nu numai prin rațiune, ci și prin inimă: prin inimă cunoaștem primele principii și în zadar rațiunea încearcă să le combată.”

În orice caz, rațiunea inimii este rațiunea împlinită care este și calea optimă pentru dobândirea credinței și a iubirii. Simțim adevărurile prime prin intermediul inimii și numai inimii i se deschide Dumnezeuul creștin.

6b. Intuiționismul bergsonian

- o *Formele intuiției*

Intuiția (lat. *intueor* – „a vedea”, „a cunoaște rapid, imediat”) este „descoperirea bruscă a unei soluții fără conștiința modului de descoperire, care are loc fie la primul contact cu problema, fie după o perioadă de efort fără succes urmată de pauză” (P. Popescu-Neveanu, 1978, p. 380).

a) Aceasta este doar una din formele intuiției, este mai curând o *inspirație* ca o cunoaștere nemijlocită, deosebită de cunoașterea rațională, discursivă.

Mai pot fi delimitate încă trei forme:

b) ansamblul proceselor de reflectare senzorială, nemijlocită a obiectelor și proceselor (intuiția *senzorială*);

c) la filosofi raționaliști, ca R. Descartes și B. Spinoza, este cunoaștere rațională nemijlocită a adevărilor care servesc drept punct de plecare al deducției, de exemplu a axiomelor matematice (intuiția *intelectuală*);

d) în filosofia și psihologia iraționalistă (Arthur Schopenhauer, H. Bergson) este o capacitate de cunoaștere sui generis, în esență irațională, care ne permite să prindem brusc și dintr-o dată esența lucrurilor (intuiția bergsoniană).

- o *Concepția intuiționistă a lui Henri Bergson (1859-1941)*

În locul raționalismului și empirismului, ca abordări „compromise” H. Bergson arată că creativitatea nu poate fi explicată decât prin intuiție – o capacitate irațională (de fapt, nu nerațională ci suprarățională!) de a surprinde rapid și nemijlocit esența proceselor vitale („elanul vital”). El studiază intuiția artistică și postulează intuiția mistică (intuirea misterelor divine) care devine o adevărată metodă de creație la F. M. Dostoievski (I. Mânzat, 1999).

Teoria bergsoniană a *duratei* se sprijină pe distincția dintre un „Eu profund”, identic cu procesele adânci ale conștiinței care iau forma unui *timp interior* (durata) și un „Eu de suprafață” identic cu procesele conștiinței acaparate de lumea externă și care iau forma timpului *spațializat*. Euul profund (care, din perspectiva psihologiei actuale, ar corespunde cu Sinele) este temelia Eului și a întregii lumi, el este

original. Eul este devenire, iar a deveni presupune creația. Spre a surprinde, pe planul cunoașterii, această caracteristică a Eului este necesară completarea cunoașterii bazată pe inteligență cu o cunoaștere bazată pe intuiție care surprinde dintr-odată esența și întregul.

H. Bergson este recunoscut ca cel mai de seamă reprezentant al intuiționismului în filosofie, psihologie și estetică.

Într-un studiu intitulat *Intuiția ca psihosinergie* am abordat intuiția ca pe un proces creator din perspectiva psihologiei sinergetice – I. Mânzat, 1995, pg. 13-26.

MORALĂ ȘI RELIGIE

Dinamismul („elanul vital”) care animă atât viața spiritului cât și ființele vii și, în cele din urmă, toate forțele universului, se regăsește în morală și religie. H. Bergson găndește aceste două domenii pornind de la opoziția „închis” vs. „deschis”. Este „închis” orice sistem determinat de reguli rigide (de exemplu, după el, morală kantiană este „morală închisă”). În schimb este „deschis” tot ceea ce, în morală și religie, dă seama de un elan spiritual: morală sfântului sau a eroului, de exemplu, sau încă, în domeniul religios, raportarea personală și dinamică la Dumnezeu, prin opoziție cu organizarea rigidă a culturii.

(apud: Elisabeth Clément et al., *Filosofia de la A la Z*, București, Ed. ALL, p. 60)

o Intuiționismul modern

1. „Modernismul catolic” a fost promovat în Franța de Eduard Le Roy (1870-1954) și Maurice Blondel (1861-1949).

Le Roy a încercat unirea într-o sinteză a științei, filosofiei și religiei. El preia concepția bergsoniană a realității ca „pură devenire”, „elan vital”, „evoluție creatoare”, dar reducibilă la gândire. El justifică conceptul de divinitate prin aceea că orice gândire recunoscându-se incompletă este împinsă în mod necesar către o gândire supremă identificată cu Dumnezeu.

2. „Filosofia vieții”. În Germania intuiția bergsoniană a fost dezvoltată de o grupare de școli filosofice cunoscută ca „filosofia vieții” (W. Dilthey, 1833-1911); filosofia nu este teoretizare, ci este trăire (viață spirituală, devenire cosmică). În perioada interbelică, în cultura română apare trăirismul promovat de Nae Ionescu, Emil Cioran, Mircea Vulcănescu etc.

3. Intuiționismul etic, care apare la începutul secolului XX în Anglia și SUA, neagă întemeierea experimentală sau rațională a categoriilor morale și susține posibilitatea înțelegerii lor exclusiv pe cale intuitivă (G. E. Moore, H. A. Prichard).

6c. Rezumat

1. Blaise Pascal își întemeiază filosofia pe *rațiunea inimii* („Cugetări”, 1657-1662).

- Omul este o „trestie gânditoare” care trăiește o neliniște tipic existențialistă descoperindu-se pe sine ca muritor.

- Ordinea spiritului este depășită de ordinea inimii.

Rațiunea inimii, care ne apropie de Dumnezeu, este superioară rațiunii minții. Rațiunea inimii este rațiunea împlinită care netezește calea spre credință și iubire.

2. *Intuiția* este o cunoaștere rapidă, dintr-o dată a esenței și a întregului. Poate fi de 4 feluri: inspirație, intuiție senzorială, intelectuală, bergsoniană (H. Bergson, 1859-1941).

- Relația dintre Eul profund (timpul interior) și Eul de suprafață (timp spațializat) se face mai ales prin intuiție ca o cunoaștere irațională (suprarațională).

- Prin intuiție Bergson depășește pozițiile extreme ale empirismului și raționalismului și încearcă să descifreze secretul creației.

3. *Intuiționismul modern*: „modernismul catolic” (E. Le Roy), „filosofia vieții” (W. Dilthey), intuiționismul etic (G. E. Moore).

6d. Întrebări

1. Cum poate fi înțeleasă *rațiunea inimii* a lui Blaise Pascal: ca absolutizare sau ca diminuare a rațiunii? De ce?

2. Care este concepția despre om a lui Pascal?

3. Prin ce este superior intuiționismul față de empirism sau raționalism?

4. Care sunt atributele intuiției bergsoniene?

5. Care sunt variantele intuiționismului modern?

6e. Bibliografie

- Avramescu, Marian Cătălin - Studiu introductiv, la *Cugetări*, op.cit. (*)
 Bergson, Henri- *Energia spirituală*, București, Ed. Antet, 1994 (*)
 Mânzat, Ion - *Intuiția ca psihosinerergie*, în vol.: S. Chelcea și L. Mitrănescu (coord.), „Conexiuni”, București, Ed. INI, 1995
 Mânzat, Ion - *Istoria universală a psihologiei* (vol. I), București, Ed. Printech, 2000, p. 149-161 (B-UTM) (*)
 Mânzat, Ion - *Psihologia sinergetică. În căutarea umanului pierdut*, București, Ed. ProHumanitate, 1999
 Pascal, Blaise - *Cugetări*, Ed. Aion, 1998

7. De la existențialism la psihologia existențială

7a. Problema fundamentală a filosofiei devine existența omului concret

7b. Existențialismul atei – moartea, libertatea și absurdul

7c. Existențialismul creștin: mântuire prin credință și revelație

7d. Psihologia existențialistă (Viktor Frankl, 1905-1997)

7e. Rezumat

7f. Întrebări

7g. Bibliografie

7a. Problema fundamentală a filosofiei devine existența omului concret

- Existențialismul este atât o orientare, cât și o atitudine antidogmatică care se opune doctrinelor empiriste și raționaliste/iraționaliste.

Originile sale sunt atribuite danezului Søren Kierkegaard (1813-1855) și germanului Friedrich Nietzsche (1844-1900). Existențialismul a devenit influent în Europa după primul război mondial.

- În concepția existențialistilor, problema Ființei are întâietate față de problema cunoașterii. Ființa nu poate fi făcută materie de cercetare obiectivă; ea se revelează individului pe calea reflecției și analizei („Dasein-analiza”) asupra propriei sale existențe concrete în timp și spațiu. Existența este fundamentală: fiecare individ înzestrat cu conștiință de sine își înțelege propria existență prin prisma experienței proprii și a trăirii situației concrete în care se află. Eul de care este conștient este o „ființă gânditoare” care are: speranțe, credințe, opinii, temeri, dorințe, nevoia de a afla un scop și un sens.

- În esență, existențialismul provoacă psihologia omului spre cercetarea trăirilor și dramelor psihice: grija, anxietatea, scârba, plictiseala, eșecul proiectului interior, libertatea existențială etc.

Gordon Willard Allport (1991, p. 550-560) crede în rolul important al existențialismului pentru edificarea unui nou tip de psihologie a omului. Psihologii trebuie să cunoască omul concret în totalitatea sa. Fundamentele unei asemenea „psihologii a speciei umane” trebuie să fie temele și crizele perpetue ale vieții umane. Simplele secvențe de tip S-R (stimul-răspuns), impulsurile, deprinderile și abilitățile, mecanismele cognitive tind să mascheze tonalitatea dramatică a vieții. Psihologia trebuie să fie mai umanistă decât este și să se preocupe mai serios de existența spirituală.

7b. Existențialistii atei – moartea, libertatea și absurdul

- Dintre existențialistii atei remarcabili sunt trei: Martin Heidegger (1889-1976), Jean Paul Sartre (1905-1980) și Albert Camus (1913-1960).

În 1927 Heidegger publică „*Ființă și timp*” în care folosește termenul *Dasein* care înseamnă „ființă în deschis”. Ființare printre ființări, omul este în lume; lumea este potențial ostilă. De asemenea, omul este singurul capabil să se smulgă lumii și să se gândească la *ceea ce nu este*. Omul este temporalitate, adică ekstaz, ieșire în afara sa către ceea ce nu mai este sau nu este încă. *Moartea* este orizontul omului care face din *neliniște* o realitate de care el nu poate fugi.

- Toți existențialistii susțin că *libertatea* este un atribut și o nevoie fundamentală a omului neglijată de psihologia omului.

Este cunoscută formula lui Jean Paul Sartre („*Ființă și neant*”, 1946, p. 37):

«NOI NU NE ALEGEM SINGURI LIBERTATEA,
NOI SUNTEM CONDAMNAȚI LA LIBERTATE»

Pentru a fi liber trebuie să alegi și nu întotdeauna alegem bine. Ca să alegi trebuie să ai opțiuni, pentru a opta trebuie să deliberezi, trebuie să-ți asumi riscuri. Alegere și „alegeri între alegeri” este destinul omului. Libertatea nu este indiferență sau spontaneitate, nu este liber arbitru, este libertate de alegere. Trebuie depășită *libertatea-supliciu*.

- Albert Camus, în *Caielele* și romanele sau piesele de teatru, dezvoltă o filosofie existențialistă având în centru pasiunea imposibilului și a absurdului existențial. Omul trăiește sentimentul dureros al absurdului, el însuși este un fenomen absurd pentru că deține în structura intimă a ființei sale sfârșitul lui inevitabil. Existența umană are în ea ceva din absurdul cuprins în *mitul lui Sisif*.

Camus descrie absurdul ca sentiment și condiție umană care conduce la *problema sinuciderii*. Este problema limită a oricărei filosofii. Dar ideea sinuciderii pune cu brutalitate o singură problemă neîndurătoare: *viața merită să fie trăită?* Sinuciderea este o posibilitate de evadare din cercul de suferință fizică și morală în care omul este închis. Dar rațiunea și atașamentul organic al omului față de viață sunt mult mai puternice decât toate mizeriile lumii.

După cum gândește Camus (*Essais*, 1965, pg. 100-103), sinuciderea nefiind o soluție, iar viața fiind o obligație biologică, de neînvins, singura posibilitate care mai rămâne este aceea a înfruntării absurdului printr-o analiză lucidă. Absurdul este rezultatul ciocnirii între marea dorință de claritate a omului și imposibilitatea de a atinge această aspirație potrivit iraționalului care izvorăște neîncetat din datele și situațiile lumii înconjurătoare.

MITUL LUI SISIF

Din ordinul lui Zeus, Sisif este condamnat să urce în eternitate o enormă bucată de stâncă pe panta unui munte. Urcarea era mereu reluată, deoarece sub propria greutate, stâncă, o dată ajunsă sus, cădea din nou la baza pantei.

În *Mitul lui Sisif* (1942) A. Camus îl prezintă pe acest erou ca pe un simbol al condiției umane: „Clarviziunea care trebuie să genereze frământări” – scrie el referitor la Sisif –, „Își consumă victoria dintr-o lovitură. Nu există destin care să nu fie depășit prin dispreț”.

(apud: Elisabeth Clément et al., *Filosofia de la A la Z*, București, Ed. ALL, p. 478)

7c. Existențialiștii creștini: mântuire prin credință și revelație

Sören Kierkegaard (1813-1855) și F. M. Dostoievski (1821-1881) sunt întemeietorii existențialismului creștin. Primul publică „Conceptul de angoasă” în 1844, iar al doilea începe să trateze omul și spiritul său în cel mai autentic sens existențialist de prin 1840-1845.

Descoperirea Sinelui (sineizare – I. Mânzat, 2000) ca nucleu spiritual și centru al Ființei nu este posibilă, în concepția existențialismului creștin fără trăire mistică. Pe acest teren Kierkegaard se întâlnește cu Dostoievski. Amândoi, independent unul de celălalt, încearcă să salveze credința amenințată prin dominația rațiunii (Descartes), a sentimentului (romantism) și istoriei (Hegel), prin mutarea credinței pe tărâmul subiectivității (S. Kierkegaard) sau al libertății harice (Dostoievski).

Kierkegaard urmărește ca, în credință, să conecteze gândirea umană cu trăirea mistică: el vrea ca Dumnezeu să coboare în existență. De aceea, credința echivalează cu trăirea adevărului că Dumnezeu există în apropierea unui adevăr etern și transformarea lui într-un adevăr personal, subiectiv. La filosoful danez adevărul este subiectivitate, adică trăirea interioară, din spiritul omului concret.

În operele literar-psihologice ale lui Dostoievski (I. Mânzat, 1999) apare *Sinele mistic* care devine dominant și solar în cazul starețului Zosima și a discipolului său Alioșa Karamazov sau influențează temporar, dar acut spiritele lui Mișkin Kirillov, Sonia Marmelodova, episcopul Tihon ș.a. În *Sinele mistic* dostoievskian miezul iradiant devine modelul divin-uman al lui Iisus Hristos, iar trăsăturile sale:

iubirea de aproapele, smerenia, jertfa și sacrificiul, prețuirea spiritului înaintea trupului, asceza și rugăciunea, nevoința etc.

• În concepția lui Nikolai Berdiaev (1874-1948) adevărul nu e o realitate, ceva împrumutat din domeniul existenței concrete, reflectare din exterior. Adevărul este o iluminare, o transfigurare a realității, pentru că el are o esență spirituală, reprezentând o pătrundere a spiritului în sânul unei realități cosmice. Nu există adevăr abstract și intelectual; el este integral și ni se încredințează integral datorită unui efort al voinței și sentimentului. Berdiaev (1993, p. 28) subliniază: „Adevărul – Adevărul integral, scris cu majusculă – este Spiritul și este Dumnezeu”.

Adevărul este *uman* și nu se poate naște decât în efortul omului; dar adevărul este în același timp *divin*, el este deci divino-uman. Adevărul plenar este *revelație* a ceea ce este suprem, este o revelație a Spiritului.

7d. Psihologia existențialistă (Viktor Frankl, 1905-1997)

Viktor E. Frankl a fost un psihiatru austriac-evreu care a suportat persecuțiile naziste. După trei ani de suferință necruțătoare în lagărul de la Auschwitz el și-a redobândit libertatea numai după ce a aflat că aproape întreaga sa familie a fost exterminată. Chinurile îndurate l-au făcut să elaboreze teoria sa asupra *sensului existenței* și să construiască metoda sa psihoterapeutică cunoscută astăzi în lume ca *logoterapie*.

„Logoterapie” înseamnă *terapie prin Logos* (Logos în greacă înseamnă sens, spirit, dar și rațiune divină). Logosul este mai adânc decât logicul. Logoterapia este metoda prin care pacientul este ajutat să-și găsească un sens al vieții (un *rost* ar fi spus C. Noica!).

Potrivit logoterapiei omul poate descoperi acest sens al vieții în trei moduri:

- a) prin acțiune
- b) prin experiența unei valori
- c) prin suferință.

Omul trebuie să fie conștient și să fie sigur că suferința sa are un sens, sau, altfel spus, omul trebuie să învețe să descopere un sens al existenței în suferința sa. Dacă nu-și poate găsi un sens aici, trebuie să caute un *suprasens* (dincolo).

Logoterapia a fost transformată de discipolii lui Frankl în *Christoterapie* – metoda de vindecare prin iluminare și credință christică.

În 1993, V. Frankl scrie „Life with meaning” (*Viață cu sens*) în care arată că religia este o variabilă existențială prin care omul se transcende pe el însuși.

7e. Rezumat

1. Problema fundamentală a existențialismului nu mai este cunoașterea, ci *existența omului concret*.

2. G. W. Allport crede în rolul important al existențialismului pentru edificarea unui nou tip de psihologie a omului.

EXISTENȚIALIȘTI ATEI	TEME DOMINANTE
- MARTIN HEIDEGGER (1889-1976) - JEAN PAUL SARTRE (1905-1980) - ALBERT CAMUS (1913-1960)	ființa, temporalitatea, moartea libertatea-supliciu absurdul existențial
EXISTENȚIALIȘTI CREȘTINI	TEME DOMINANTE
- SÖREN KIERKEGAARD (1813-1855) - F.M.DOSTOIEVSKI (1821-1881) - NIKOLAI BERTIAEV (1874-1948)	credința și Sinele mistic mântuirea prin suferință și smerenie adevărul ca revelație divină
PSIHOLOGIA EXISTENȚIALĂ	TEME DOMINANTE
VIKTOR FRANKL (1905-1997)	sensul și suprasensul logoterapia = terapie prin logos salvare prin religie

7f. Întrebări

1. Care este problema fundamentală a existențialismului?
2. Care sunt temele predilecte ale existențialiștilor?
3. Ce anume poate valoriza psihologia din orizontul tematic al existențialiștilor?
4. Care este relația dintre ființă și timp la Heidegger?
5. Cum înțelege Sartre libertatea?
6. Care sunt consecințele absurdului existențial la A. Camus?
7. Cum înțelege existența creștină Kierkegaard?
8. Care sunt căile mântuirii omului la Dostoievski?
9. Care sunt problemele principale ale psihologiei existențiale a lui Frankl?

7g. Bibliografie

- Berdiaev, Nikolai - *Adevăr și revelație* (p. 194), Timișoara, Ed. de Vest, 1993 (*)
- Heidegger, Martin - *Ființă și timp*, București, Ed. Jurnalul literar, 1994
- Kierkegaard, Sören - *Maladia mortală*, Craiova, Ed. Adonai, 1995
- Mânzat, Ion - *Psihologia creștină a adâncurilor. Dostoievski contra Freud*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1999 (B-UTM)
- Mânzat, Ion (coord.) - *Psihologia Sinelui. Un pelerinaj spre centrul Ființei*, București, Ed. Eminescu, 2000 (p. 95-132) (B-UTM) (*)
- Mâzat, Ion - *Istoria universală a psihologiei* (vol.I), București, Ed. Printech, 2000, p. 162-201 (B-UTM) (*)

Recapitulare

1. *Blaise Pascal* reunește mintea cu inima într-o rațiune a inimii ca o cale spre credință și iubire. Este discutabil dacă el a radicalizat sau a diminuat raționalismul înaintașilor săi. „Cugetările” sale rămân ca un îndrumar filosofic original.
 2. *Henri Bergson*, similar până la un punct cu Pascal, este nemulțumit de parțialitatea filosofilor empiriste și a celor raționaliste și de incapacitatea acestora de a explica creația. *Intuiția* este prinderea rapidă și dintr-o dată a întregului și a esenței. El cercetează mai ales intuiția creatoare în artă. Se referă ipotetic și la intuiția mistică care a fost folosită în operele sale literar-psihologice de F. M. Dostoievski.
 3. *Intuiționismul modern* se referă mai ales la revelația creștină și la creația științifică.
 4. *Existențialismul* repune în centrul filosofiei problematica existenței omului concret, spre deosebire de filosofiele anterioare care s-au ocupat mai ales de problema cunoașterii.
 5. *Existențialiștii atei* (M. Heidegger, J. P. Sartre, A. Camus) au studiat teme referitoare la: relația ființă și timp, relația viață-moarte, libertatea ca supliciu, absurdul existențial etc.
 6. *Existențialiștii creștini* (S. Kierkegaard, F. M. Dostoievski, N. Berdiaev) au studiat: Sinele mistic, mântuirea prin suferință, adevărul ca revelație.
- Primii se centrează asupra problemelor cotidiene ale existenței terestre pe durata naștere-moarte.*
- Cei din a doua categorie se interesează de problemele eterne ale existenței de după moarte.*
7. *Psihologia existențială* (V. Frankl) cercetează sensul și suprasensul în existență; construiește *logoterapia* care devine *christoterapie*.

ÎNTREBĂRI RECAPITULATIVE

1. Prin ce se aseamănă și prin ce se deosebește raționalismul pascalian de cel cartezian?
2. Care este profilul omului la Pascal?
3. Care este principala inovație pe care o aduce Bergson în filosofie?
4. Ce este intuiția mistică?
5. În ce constă relația dintre morală și religie la Bergson?
6. Care este nota distinctivă (diferențioare) a existențialismului față de celelalte filosofii?
7. Care sunt perspectivele psihologiei existențiale?
8. Comparați existențialismul ateu cu cel creștin! Găsiți trăsăturile comune ca și pe cele diferențioare!
9. În ce constă interpretarea existențialistă a mitului lui Sisif (la A. Camus)?

PARTEA a II-a

ISTORIA MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

(1860-2002)

Capitolul IV

NAȘTEREA PSIHOLOGIEI CA ȘTIINȚĂ

ASOCIAȚIONISM vs. GESTALTISM

INTROSPECȚIONISM vs. BEHAVIORISM

8. Apariția psihologiei științifice

9. Introspecționismul în opoziție cu psihologia obiectivă

Recapitulare

8. Apariția psihologiei științifice

8a. Nașterea psihologiei din fizică și fiziologie: psihofizica și psihofiziologia

- (1) Psihologia se desprinde de filosofie
- (2) Psihologia se naște din fizică și fiziologie
- (3) Psihologia experimentală începe cu psihofizica și psihofiziologia
 - ✓ Psihofizica (G. T. Fechner – E. H. Weber)
 - ✓ Psihofiziologia (J. P. Müller, H. von Helmholtz)
 - ✓ W. Wundt – fondatorul psihologiei experimentale
- (4) Psihofizica modernă și contemporană (Gh. Zapan, W. McGill)
- (5) Rezumat
- (6) Întrebări
- (7) Bibliografie

8b. Asociaționismul (J.F. Herbart) în opoziție cu gestaltismul (W. Köhler, Max Wertheimer)

8c. Structuralism genetic și structura generativă

8d. Rezumat (concepțe și teze fundamentale)

8e. Întrebări (de verificare)

8f. Bibliografie

8a. Nașterea psihologiei din fizică și fiziologie: psihofizica și psihofiziologia

(1) Psihologia se desprinde de filosofie

Considerată secole în șir *ancilla philosophiae* (slujnica filosofiei), psihologiei i s-a refuzat mult timp orice tentativă de scientizare și de eliberare de sub tutela filosofiei.

Concepțiile mistice-dogmatice calificau transformarea cunoașterii psihologice într-o cercetare științifică, de laborator, drept un atentat de neiertat la adresa divinității, psihismul nefiind decât o „iradiație divină”, „imponderabilă” și „inefabilă”, care nu se lasă, chipurile, surprins decât prin trăire nemijlocită, pură, de esență revelatorie (M. Golu și A. Dicu, 1972, p. 18-19). Trăirea psihică fiind unică și indescriptibilă, nu poate fi nici definită, nici explicată, ci numai descrisă prin introspecție.

Opoziția de factură academică demonstra același lucru, dar pe alte căi, mai ocolite. Se pornea de la premisa că un domeniu al cunoașterii, pentru a deveni cu adevărat știință, trebuie să introducă în cercetarea și analiza fenomenelor operațiile de măsurare și cuantificare, iar pe baza lor – aparatul matematic. Aceasta impune însă ca fenomenul dat să posede o anumită *dimensionalitate*, care să poată fi măsurată și evaluată matematic. Psihismul fiind însă *adimensional* nu poate fi măsurat și calculat.

Desprinderea psihologiei de filosofie (începută la mijlocul sec. XIX) și constituirea ei în știință autonomă se datoresc nu analizei psihologice în sine, ci cercetărilor efectuate în domeniile conexe, mai ales în fiziologia sistemului nervos și în psihofiziologia organelor de simț. Un rol crucial l-a avut și fizica, care a demonstrat posibilitatea experimentării „trăirii subiective”.

Ruperea psihologiei de filosofie a avut două efecte:

- a) unul benefic – a putut deveni o știință demnă de încredere, inspirându-se din fizică și medicină
- b) și altul malefic – desprinderea a fost prea radicală și a durat prea mult, astăzi se încearcă o nouă alianță cu filosofia, care îi dă orizont și o îndeamnă să studieze spiritualitatea umană

(2) Psihologia se naște din fizică și fiziologie

Cercetările dintr-o anumită știință influențează studiile din alte științe, prin transdisciplinaritate (transferuri reciproce dintr-o știință în alta). Astfel, progresele fiziologiei se datorează pașilor gigantici făcuți de fizică în domeniul opticii (inventarea telescopului și a microscopului) și al electricității (V. Pavelcu, 1972, p. 180-182). Psihologia, nici ea, nu a putut deveni știință decât după ce alte științe, mai ales fiziologia, au atins un anumit nivel de maturizare. De aceea, nu este de mirare că primii psihologi au fost fizicieni și fiziologi. În laboratoarele de fizică și fiziologie s-a născut problema senzației, iar observațiile astronomice au atras atenția asupra timpului de reacție individuală și psihologică – „ecuația personală”.

Între 1860 și 1870 se ajunge la concluzia că ecuația personală este natură psihologică și depinde mai ales de orientarea atenției.

Psihologul francez Paul Fraise (1963, p. 11-12) arată că nu trebuie să ne mirăm că „primele probleme abordate de psihologia experimentală ca senzația, percepția, atenția, durata proceselor psihice, se pot măsura cu cronoscoape și cronografe, care fuseseră puse la punct pentru măsurarea duratei proceselor fizice sau fiziologice și care sunt la dispoziția primilor experimenatori – psihologi”.

(3) Psihologia experimentală începe cu psihofizica și psihofiziologia

- ✓ Psihofizica (G. T. Fechner – E. H. Weber)

Paul Fraise afirmă că data nașterii psihologiei experimentale este anul 1860, anul apariției „Elemente der Psychophysik” a lui Gustav Theodor Fechner. Fechner (1801-1887) a fost biolog, fizician și filosof german. Psihofizica, disciplină inițiată de Fechner, studiază relațiile cantitative dintre stimulările fizice și senzații. El elaborează legea cunoscută în istoria psihologiei ca *legea lui Fechner: senzația corespunde logaritmului excitației*. Sunt celebre „scările psihofizice ale lui Fechner” care definesc creșterea senzație ca o funcție logaritmică a creșterii stimulului.

Ernst Heinrich Weber (1795-1878) a fost fiziolog și anatomist german, profesorul lui Fechner. Lui Weber i se atribuie conceptul de *prag diferențial*. El a stabilit *legea lui Weber: pentru un continuum senzorial dat, raportul diferențial și valoarea stimulului etalon rămân constante*. În 1831 Weber verifică, prin cântăriri de greutate, că pragul diferențial relativ, numit și „fracția lui Weber”, este același pentru diferite greutăți.

$$W = \frac{pd}{s} \times 100$$

Fracția exprimă raportul W între pragul diferențial (pd) și valoarea stimulului etalon (S), exprimată în procente. În 1846, el va generaliza acest rezultat în cadrul unei legi a sensibilității cunoscută ca *legea Weber-Fechner*.

- ✓ Psihofiziologia (J. P. Müller, H. von Helmholtz)

De fapt, preludivul psihologiei experimentale a fost fiziologia. *Tratatul de fiziologie* (1833-1840) al lui Johannes P. Müller (1801-1858), în două volume mari, a constituit modelul de cercetare al organismului uman (J. P. Müller a formulat teoria energiei specifice a organelor de simț). Urmează pleiada de fiziologi iluștri ca H. von Helmholtz, R. Virchow, E. H. Weber, E. Haeckel ș.a.

Dezvoltarea științelor fiziologice a avut un rol important în stimularea cercetărilor de psihofiziologie. După cum menționează A. Von Haller (1708-1770) fiziologia devine știință experimentală odată cu cercetările germanului J. P. Müller și ale fiziologului francez Claude Bernard (1813-1878). Lucrările lui Bernard „*Introducere în studiul medicinei experimentale*” (1865) și „*Știința experimentală*” (1878) formulează reguli științifice ale *metodologiei* observației, experimentului și ipotezei. Progresele realizate în fiziologia senzațiilor (E. Weber) și în fiziologia sistemului nervos au condus la primele paradigme experimentale psihofizice și psihofiziologice care s-au născut în laboratoarele germane de fiziologie.

Hermann von Helmholtz (1821-1894) este considerat ca unul dintre întemeietorii *psihometriei*. El a studiat mecanismele vederii în culori și perceperea sunetelor. De asemenea, el a utilizat tehnica timpului de reacție pentru a măsura viteza influxului nervos.

- ✓ W. Wundt – fondatorul psihologiei experimentale

Wilhelm Wundt (1832-1920), fiziolog, psiholog, filozof, logician și istoric al culturii germane este considerat ca adevăratul fondator al psihologiei experimentale. Pentru el, experimentarea nu are sens decât

dacă este bazată pe introspecție. El înființează la Leipzig în 1879, primul laborator de psihologie experimentală din lume.

În psihologia experimentală Wundt a procedat la analiza proceselor de conștiință și ale voinței. În acest scop el a utilizat numeroase aparate care i-au permis să standardizeze observațiile. Multe din cercetările sale au fost realizate asupra senzațiilor și percepțiilor prin aplicarea metodei analitice. Pentru studiul proceselor superioare el propune metoda istorică și analiza comparativă. În 1874 Wundt publică „Bazele psihologiei fiziologice”, iar între 1900 și 1920 „Psihologia popoarelor” (10 volume) în care întreprinde un studiu amplu al limbii, miturilor, religiilor și moravurilor.

Wundt conduce Școala de la Leipzig unde a influențat și crescut psihologi din Europa și din America. Dintre psihologii de prim rang care s-au format la școala sa sunt: E. B. Titchener (1867-1927), R. B. Cattell, Stanley Hall (1844-1924), O. Külpe (1862-1915).

PSIHOLOGIA FIZIOLOGICĂ S-A OPRIT LA PERIFERIA PSIHICULUI

Vasile Pavelcu în „Drama psihologiei” (1972, p. 82-83) ne atrage atenția:

„Sub fațada experimentală a aparatului din laboratoarele nou create se ascundea, însă, carența rezultatelor obținute. Experimentele „psihologice” nu reușesc să treacă dincolo de relații simple elementare: excitație-senzație, senzație-reacție, stimul-răspuns etc. Faimoasa lege psiho-fiziologică Weber-Fechner n-a îmbogățit în mod substanțial psihologia. Să ne fie permis a reproduce o părere a unui psiholog despre acest eveniment, considerat în genere ca epocal în istoria psihologiei. După trei decenii de la cotelura revoluționară a psihologiei, psihologul american William James (1842-1910) se pronunță astfel asupra operei lui Fechner, în tratatul său *Principiile psihologiei* (1890): „Cartea lui Fechner a constituit punctul de plecare al unei noi ramuri de literatură, imposibil de egalat din cauza calităților sale de subtilitate și pătrundere, dar al cărei rezultat este zero...”

„Dacă urmărim progresul psihologiei fiziologice prin opera lui Wundt și a discipolilor acestuia, nu putem evita impresia că – scrie V. Pavelcu (1972, p. 83) – tânăra disciplină s-a oprit la *periferia vieții psihice* (senzații, percepții, reacții) sau la forme relativ încrămențate, automatizate și inferioare ale psihicului (memoria mecanică, asociația, deprinderea, oboseala ș.a.). Afectivitatea este redusă la formele ei simple de „tonalitate a senzației” sau la reacțiile ei fiziologice. Motivația, personalitatea cu tipurile ei, aptitudinile, interesele, caracterul, toate rămân în afară de puterea de investigație a experimentatorului.”

(4) Psihofizica modernă și contemporană

(Gh. Zapan, W. McGill)

1. Psihofizica modernă susține că *organismul*, mai ales prin intermediul sistemelor senzoriale, funcționează ca un *instrument de măsură* în analiza informațiilor pe care le prelucrează (Claude Bonnet, 1991). Psihofizica a reprezentat un teren favorabil pentru dezvoltarea psihologiei matematice.

2. Psihologul român Gheorghe Zapan (1897-1976) a demonstrat în 1956 insuficiența psihofizicii ca domeniu propriu de cercetare științifică: stabilirea unei legături directe între intensitatea stimulului fizic și intensitatea senzației nu este posibilă decât pe cale empirică. Gh. Zapan a dovedit necorespondența cu realitatea a legii Weber-Fechner în cazul datelor care avansează către cele două limite extreme (este valabilă doar pentru valori medii). Zapan corectează și generalizează această lege. Noua lege corespunde realității și în cazul datelor apropiate de cele două limite extreme. Corect ar fi ca legea să se numească legea Weber-Fechner-Zapan.

3. William J. McGill în „Modern psychophysics” (New York, 1965) susține că *prelucrarea informației* poate fi considerată ca o nouă metodă psihofizică. Există o strategie a deciziei subiectului și o operație cognitivă de evaluare întrucât informația care trebuie prelucrată de procesele intelectuale este parțială, imprecisă și nesigură.

4. Psihologia contemporană utilizează *scalarea* (de ex. scalele de atitudini), principala virtute a psihofizicii clasice, dar în cadrul unei *analize multidimensionale*: metoda lui Kruskal și metoda Carroll-Chang (Cl. Bonnet, 1986).

(5) Rezumat

• Desprinderea psihologiei de filosofie și constituirea ei ca *știință autonomă* se realizează nu atât prin analiza psihologică cât mai ales datorită avântului cercetărilor din domenii conexe: fiziologia sistemului nervos și psihofiziologia senzațiilor. Psihologia „învăță” metodele experimentului și măsurătorii din fizică și fiziologie.

• Psihologia se naște din fizică și fiziologie. În laboratoarele de fizică și fiziologie apare problema senzației, iar observațiile

astronomice au atras atenția asupra timpului de reacție individuală („ecuația personală”).

- Anul nașterii *psihologiei experimentale* este 1860 când Gustav Theodor Fechner (1801-1887) publică „Elemente der Psychophysik”.

- Psihofizica este disciplina care studiază relațiile cantitative dintre stimulările fizice și senzații. Întemeietorii psihofizicii sunt G. T. Fechner, Ernst H. Weber (1795-1878) și Wilhelm Wundt (1832-1920).

- În *psihofiziologie* se remarcă Johannes Müller (1801-1858) care formulează teoria energiei specifice a organelor de simț și H. von Humboldt (1821-1894) care a fondat *psihometria*.

- Wilhelm Wundt este considerat adevăratul fondator al psihologiei experimentale: în cadrul Școlii de la Leipzig pe care o conduce, el organizează în 1879, primul laborator de psihologie experimentală din lume. Inițiază metoda analitică, metoda istorică și analiza comparativă.

- Psihofizica modernă se ocupă cu prelucrarea de informații (McGill, 1965), cu scalarea și analiza multidimensională.

- Gh. Zapan (1897-1976) corectează legea lui Weber-Fechner.

(6) Întrebări

1. Care au fost modalitățile prin care psihologia s-a desprins de filosofie? Care au fost consecințele acestei desprinderi?
2. Care au fost cele mai importante evenimente științifice care au marcat preluul psihologiei ca știință autonomă?
3. Care au fost influențele fizicii și fiziologiei?
4. În ce constau contribuțiile lui G. T. Fechner și E. H. Weber în fondarea psihofizicii?
5. Care a fost aportul lui W. Wundt în fondarea psihologiei experimentale?
6. Care este limita psihologiei fiziologice semnalată de V. Pavelcu?
7. Care au fost descoperirile lui Gh. Zapan în psihofizică?
8. Subliniați atributele psihofizicii moderne!

(7) Bibliografie

- Bonnet, Claude - *Manuel pratique de psychophysique*, Paris, Colin, 1986
- Mânzat Ion - *Istoria universală a psihologiei* (istoria modernă și contemporană, 1860-1994), București, Univ. Titu Maiorescu, 1994, p. 14-19 (B-UTM) (*)
- Pavelcu, Vasile - *Drama psihologiei*, București, EDP, 1972, p. 36, 81-84 și 18-182 (*)
- Zapan, Gheorghe - *Cunoașterea și aprecierea obiectivă a personalității*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 209-257

8b. Asociaționismul (J. F. Herbart) în opoziție cu gestaltismul (W. Köhler, Max Wertheimer)

✓ *Precursorii asociaționismului psihologic* au fost: Aristotel (383-322 î.Hr.) și senzualiștii John Locke (1632-1704) și Etienne Bonnot de Condillac (fr., 1715-1780).

Asociaționismul este concepție psihologică clasică, răspândită în secolele XVII-XIX care, plecând de la ideea că activitatea psihică are un suport material, explică viața psihică prin asociații între diverse fenomene psihice elementare. Deoarece interpretează activitatea mintală prin însumarea unor fenomene elementare este supranumit atomism psihologic.

Pulverizarea psihicului în elemente și asocierea lor pe baza legilor mecanice ale asociației a fost frecventă în psihologia sec. XIX. Acest elementarism s-a reflectat pe harta creierului.

Asociaționismul lui Aristotel (a clasificat asociațiile simple după contiguitate, asemănare și contrast) a fost adoptat de senzualiștii englezi și germani. „Atomii” care sunt puși în cele mai diverse relații sunt senzațiile. Fenomenele complexe sunt un rezultat al asocierilor succesive: asocierile de senzații formează percepții, însumările de percepții generează reprezentări ș.a.m.d.

✓ *Psihologia asociaționistă a lui Johann Friedrich Herbart (1776-1841)*

Cel mai viguros curent a fost în Germania prin *psihologia asociaționistă* dezvoltată de Johann Friedrich Herbart. El arată că „viața sufletească este supusă unor legi întocmai ca stelele cerului”.

El militează pentru o știință a sufletului prin aplicarea măsurătorilor și a calculului matematic. Condillac considera că fenomenele psihice sunt sume de senzații și că viața sufletească se explică prin *legea asociației mecanice*. Pe această cale, psihologia devine o simplă mecanică sufletească.

✓ Asociaționiștii experimentalisti

Pentru G. Müller, H. Ebbinghaus, Th. Ribot principiul asociației a servit ca bază pentru fecunde cercetări experimentale. De asemenea, W. Wundt și E. Thorndike s-au sprijinit în lucrările lor pe ideea asociației. Asociaționismul experimental a depus mari eforturi pentru a dezvălui forme concrete și condițiile asocierilor, legile acestora.

✓ Reflexologia rusă (I. M. Secenov și I. P. Pavlov)

Reflexologia a fost o orientare psihofiziologică inițiată de fiziologul rus I. M. Secenov prin lucrarea sa „*Reflexele creierului*” (1863). Concepția a fost adoptată de V. Behterev (1921) care în cercetările sale s-a concentrat asupra reflexelor asociative motorii. Cel mai important reprezentant a fost I. P. Pavlov care a descoperit reflexul condiționat ca o asociație temporară.

✓ Behavioriștii asociaționiști

Behavioriști („behavior” - comportament) americani ca E. Guthrie, J. Watson sau B. F. Skinner recurg la asociaționismul fiziologic în explicarea învățării.

✓ Neoasociaționismul și neoconexionismul

Prin *neoasociaționism* se desemnează o familie de teorii sau metode asociaționiste recente reluate de psihologia cognitivă actuală. În aceste metode asociațiile sunt legături între reprezentări care sunt stocate în memoria de lungă durată. Se mai utilizează larg conceptul de *asociație contextuală*: asociația leagă două elemente (două reprezentări) printr-un intermediar sau pune în mișcare un al treilea element.

Neoconexionismul este grup de teorii și tehnici bazate pe ideea circulației informațiilor în rețele de unități legate prin conexiuni, simulând rețelele neuronale. Psihologia cognitivă consideră structura cognitivă ca fiind o rețea de elemente interconectate.

Gestaltismul German

Conceptele de gestalt, formă și câmp

Teoria gestaltistă apare în Germania la începutul sec. XX ca o reacție împotriva asociaționismului; ea afirmă *prioritatea întregului asupra părților* și operează globalist introducând în științele umane conceptele de câmp și de organizare. Gestaltismul a fost o teorie psihologică care a inițiat și a stimulat metoda structurală și concepția structuralistă în știință și artă.

Teoreticienii cei mai cunoscuți ai gestaltismului german sunt Wolfgang Köhler (1887-1967), Max Wertheimer (1880-1967), Kurt Lewin (1890-1947) ș.a. Toți sunt încadrați în faimoasa „Școală de la Berlin”.

GESTALT înseamnă configurație, structură, formă. *Gestalt*-ul este un mod de organizare a câmpului. Conceptul de structură, derivat din „gestalt” clar demonstrat experimental și relevând un sistem de legi, s-a acreditat definitiv în psihologie, cunoscând o mare expansiune.

Paul Popescu-Neveanu (1976, p. 13-14) scrie: „dacă demonstrația *gestalt*-ului sau structurii s-a efectuat la nivelul percepției, apoi s-au afirmat structuri mnezice, verbalo-logice, motivaționale, afective, caracteriale etc. Totuși, *gestalt*-ul este deplin relevant în studiul percepției”

Astfel, conform gestaltismului, toate procesele psihice sunt structuri, configurații integrale. Structurile psihice sunt realități primordiale, ireductibile la părțile care sunt subordonate întregului.

• **FORMA.** Nu există experiență care să nu aibă formă. Omul percepe direct întreguri organizate, delimitate în unități individuale care se detașează de un fond și formează împreună o formă. Un *percept* tinde să capete cea mai bună formă posibilă, aceea care este mai echilibrată, mai stabilă. Dar aceste părți sunt subordonate și întregul este altceva, mai mult ca suma părților.

Percepția nu este o sumă de senzații. Transpunerea unei melodii este exemplul cel mai clasic. O melodie este compusă din note muzicale care au între ele relații precise bazate pe înălțimile tonale și ordinea temporală. Dacă se schimbă notele (ordinea) sau se modifică înălțimea uneia dintre ele melodia originală este alterată. Astfel, *percepția unei melodii are caracter integral*: ea nu este o sumă a sunetelor („nesumabilitatea”), melodia poate fi recunoscută chiar dacă lipsesc

câteva sunete („tendința spre întreg”) sau dacă este cântată la instrumente diferite, dar se păstrează aceleași raporturi între sunete, aceleași *structuri*.

- Conceptul de CÂMP și postulatul IZOMORFISMULUI (păstrarea aceleiași forme). Wolfgang Köhler definește *câmpul* ca distribuție dinamică de energie între părțile sale. El postulează existența unui izomorfism de natură topologică între trei feluri de câmp:

- un câmp *fizic* în care echilibrul este funcție de dimensiunile relative (poziție, mărime etc.) ale obiectelor care-l compun (*topologia* este geometria preocupată de structuri, relații de vecinătate, organizări în câmp)

- un câmp *cerebral* creat prin sosirea pe zone de proiecție corticală a excitațiilor senzoriale provenite din câmpul fizic

- și un câmp *perceptiv*

Izomorfismul acestor trei câmpuri se explică prin aceea că obiectul perceput seamănă cu obiectul fizic și nu cu proiecția sa retiniană. Perceperea unei schimbări în mediu determină automat o schimbare în câmpul cerebral.

Kurt Lewin (1890-1947) introduce în 1933 conceptul de CÂMP *PSIHOLOGIC* pentru a desemna un ansamblu de fapte interdependente fizice, biologice, sociale, psihice (conștiente și inconștiente), existente într-un anumit moment, care determină comportamentul unui individ sau a unui grup. Înțelegând „câmpurile sociale” ca „totalități dinamice” el a contribuit la o interpretare mai adecvată a semnificației și poziției unei persoane într-un grup, în funcție de sistemul interdependențelor dintre membrii grupului și de ansamblul raporturilor grupului cu mediul în care este situat (ecologia grupului).

Kurt Lewin a efectuat un vast ciclu de experimente care i-au permis să formuleze sistemul său de *psihologie dinamică* (K. Lewin, 1967), inspirându-se din fizica relativistă. Psihologia dinamică susține că energiile și tensiunile psihice se organizează în sisteme dinamice. Lewin descoperă *vectorii* care acționează în câmp și care depind întotdeauna de interacțiunile multiple și dinamice cu anumite relații.

- *Legile organizării perceptive* (8 la număr) au fost formulate de Max Wertheimer:

6 legi intrinseci	2 legi extrinseci
1. legea pregnanței	1. legea montajului
2. legea unificării	2. influența atitudinii asupra percepției
3. legea inclusivității	
4. legea continuității	
5. legea proximității	
6. legea similitudinii	

Paul Popescu-Neveanu în „Curs de psihologie generală” (vol. I, 1976, p. 300-310) explică detaliat cele 8 legi gestaltiste ale percepției.

Legile gestaltiste asigură un maximum de eficiență prin două principii:

a) subliniază aspectele esențiale, informaționale ale formei

b) minimizează erorile prin *redundanță* (redundanța este un mijloc de confruntare, de verificare)

- Gestalturile au caracter apriori (I. Kant) / nu provin din experiență, ci sunt *datum-uri*, independente de experiența cognitivă. Este înăscută în om capacitatea de a percepe direct întregurile, structurile.

- *Neogestaltismul*

- În rezolvarea de probleme neogestaltiști ca N. Maier și Otto Selz consideră că această activitate a gândirii este o *restructurare*: situația problematică este „o situație care prezintă o lacună acoperită”; rezolvarea problemei ar consta din înlăturarea lacunei prin completarea structurii

- G. W. Allport (1991) are o concepție structuralistă asupra personalității care își are rădăcinile în teoria gestaltistă. După Allport, personalitatea este o *organizare dinamică*, aflată în continuă dezvoltare și transformare. El susține că personalitatea este un *sistem incomplet*, are o structură și o lipsă de structură, o funcție, dar și o disfuncție, o ordine, dar și o dezordine

- Henri Ey (1963) inventează conceptul de *câmp de conștiință* prin care înțelege o conjugare a câmpurilor perceptiv și tematic (interpretativ - intelectual), un ansamblu de operații intelectuale deschise atât spre Lume, cât și spre Sine. Conștiința este organizare a vieții psihice și modelul personal al lumii (externe și interne).

8c. Structuralismul genetic (J. Piaget) și structura generativă (N. Chomsky)

• Elvețianul Jean Piaget (1896-1980) pune bazele *structuralismului genetic* prin care stabilește că între structură și geneză, între organizare și dezvoltare este un *continuum* și o corelație interdependentă. O structură (biologică sau psihică) are trei însușiri: de totalitate, de transformări, de autoreglaj. Orice structură care este o organizare, împinge mai departe dezvoltarea, iar orice dezvoltare înseamnă elaborarea unor structuri superioare. Acesta este fundamentul structuralismului genetic care consideră *organizarea ca fiind organizatoare*.

• Americanul Noam Avraam Chomsky (n. 1928) este inițiatorul unei noi orientări structuraliste în lingvistica teoretică, cunoscută sub numele de "gramatică transformațional-generativă" (1961): în limbă există două niveluri – structura de suprafață și structura de adâncime, care fiind *generative* (generează din ele însele alte și alte structuri) exprimă creativitatea limbii.

Alternativa atomism (asociaționism) – holism (gestaltism) poate fi depășită prin structurile generative care au mare relevanță în cercetarea psihologică. Structura generativă este o matrice productivă, autogeneratoare (psihologul român dr. Grigore Nicola a aplicat teoria câmpurilor generative în rezolvarea de probleme).

PRINCIPIILE ABORDĂRII STRUCTURAL-DINAMICE A PSIHICULUI

M. Zlate în "Introducere în psihologie" (Ed. Polirom, 2000, p. 350) consideră că cele mai importante principii ale abordării structural-dinamice a psihicului sunt următoarele 6:

1. *principiul structurării* elementelor componente ale vieții psihice, ceea ce conduce la apariția unei totalități;
2. *principiul interacțiunii și interdependenței* elementelor componente ale structurii, ceea ce arată că unele acționează asupra altora producând modificări atât în elementele care intră în interacțiune, cât și în relația dintre ele;
3. *principiul integrării* elementelor componente în cadrul structurilor sau al unor substructuri în interiorul unor structuri mai complexe, fără însă ca acestea să-și piardă propria lor identitate;
4. *principiul trecerii de la o structură la alta*, ca urmare a modificării echilibrului forțelor din câmp, structurile rămânând distincte, necontrolate;

5. *principiul legilor de structură și a legilor de dinamică* în stare a asigura, pe de o parte, perpetuarea structurilor, pe de altă parte, dinamica acestora; în virtutea acestor principii, individul rămâne unitar și constant cu sine însuși sau devine disociat și fluctuant în manifestările lui psihocomportamentale;

6. *principiul raporturilor de succesiune spațio-temporală, de coexistență externă, fără raporturi genetice și evolutive.*

8d. Rezumat (concepțe și teze fundamentale)

A) - *Asociaționismul* are drept precursori pe Aristotel și pe senzualiștii John Locke (în Anglia) și Etienne de Condillac (în Franța). Germanul Johann Fr. Herbart pune bazele psihologiei asociaționiste centrată pe *legea asociației mecanice* aplicată la relațiile fenomenelor psihice.

- *Reflexologia* lui I. P. Pavlov este varianta fiziologică a asociaționismului (reflexul condiționat – asociere temporară).

- *Behavioriștii asociaționiști* (E. Guthrie, J. Watson, B. F. Skinner) explică comportamentul prin mecanismele asociației și întăririi în învățare.

- *Neoasociaționismul și neoconexionismul* sunt variante ale psihologiei cognitive comportamentale: structura cognitivă este o rețea de elemente interconectate.

- *Asociaționismul clasic* (herbartian) a fost contrazis și depășit de gestaltism, holism, psihologia integrală etc.

B) - *Gestaltismul* este un curent german ("Școala de la Berlin") care e cunoscut ca *teoria formei* ce pledează pentru structură, afirmând prioritatea întregului asupra părților. *Gestalt* este un mod de organizare a câmpului. Reprezentanți: Max Wertheimer, Wolfgang Köhler, Kurt Lewin.

- Max Wertheimer a formulat cele 8 legi ale percepției, Köhler a definit conceptul de câmp, K. Lewin a introdus conceptul de câmp social.

- Neogestaliștii extind concepția de la percepție la procese superioare: rezolvare de probleme (N. Maier, O. Selz), personalitate (G. W. Allport), conștiință (H. Ey) etc.

- Gestaltismul a inspirat diverse *orientări structuraliste moderne*:
a) *structuralismul genetic* a lui Jean Piaget consideră structura ca dinamică prin interdependența ei cu dezvoltarea

b) *structura generativă* a lui Noam Chomsky devine paradigma fundamentală a științei prin care se depășește asociaționismul și gestaltismul clasic

8e. Întrebări (de verificare)

1. Care sunt coordonatele fundamentale ale concepției *asociaționiste* a lui J. Fr. Herbart?
2. Cum explicați apropierea dintre reflexologia pavlovistă și asociaționism?
3. Ce este neoconexionismul?
4. În ce modalități mai întâlnim astăzi asociaționismul?
5. Care sunt *limitele* principale ale asociaționismului?
6. Care sunt trăsăturile teoretice ale gestaltismului?
7. Comparați concepția despre *câmp* a lui W. Köhler cu aceea a lui K. Lewin?
8. Care sunt principalele categorii de neogestaltism?
9. Cum explică G. W. Allport structura personalității?
10. În ce constă esența structuralismului piagetian?
11. Ce este *structura generativă* și care este semnificația ei în contextul psihologiei contemporane?
12. Care sunt principiile abordării structural-dinamice a psihicului uman?

9. Introspecționismul în opoziție cu psihologia obiectivă

9a. Introspecționismul ortodox (W. Wundt) și introspecția experimentală a Școlii de la Würzburg (O. Külpe)

9b. Behaviorismul clasic (J. Watson) și neobehaviorismul (C. L. Hull și E. C. Tolman)

9c. Reflexologia rusă (I. M. Secenov, I. P. Pavlov)

9d. Rezumat

9e. Întrebări

9f. Bibliografie

9a. Introspecționismul ortodoxal (W. Wundt) și introspecția experimentală a Școlii de la Würzburg (O. Külpe)

(1) Conceptul de INTROSPECȚIE și metoda introspectivă

La al III-lea Congres Internațional de Psihologie (München, 1896) a intervenit o amplă confruntare între partizanii psihologiei fiziologice și apologeții introspecționismului.

Introspecție vine de la latinescul "introspectio - introspectare" - a privi în interior. Fiind vedere sau privire orientată spre interior, spre propriile trăiri subiective, se deosebește de *extrospecție* care este orientată în afară, spre lumea externă. În cunoaștere este profund implicată și descoperirea Sineului. Conștiința despre lume și conștiința despre Sine sunt două orientări convergente și complementare. Trăirile subiective reunesec experiența externă cu cea internă într-o unică experiență. Așadar, "introspecția ca *autopercepere prelungită prin autocunoaștere constituie o latură necesară a relațiilor psihice*" (P. Popescu-Neveanu, 1978, p. 377).

Introspecția este o *metodă* proprie psihologiei care trebuie folosită de către oameni (mai ales de către tineri) pentru a se autocunoaște și pentru a se autoperfecționa. Nu este posibilă nici o creștere a personalității și nici un fel de autoorganizare fără introspecție. Socrate lega efortul cunoașterii de sine ("cunoaște-te pe tine însuși!") cu *desăvârșirea morală*. Cunoașterea de sine este mult mai dificilă decât cunoașterea lumii obiective.

În *romanul psihologic* numit de "analiză introspectivă" F. M. Dostoievski, Lev Tolstoi, Marcel Proust, Stefan Zweig, Surorile Brontë, Liviu Rebreanu, Panait Istrati etc. au operat cu introspecția și intuiția creatoare.

Metoda introspecției ca procedeu literar s-a dovedit fecundă și fertilă în acest caz. Prin romanele sale "spovedanie" Dostoievski oferă psihologilor modele de profundă analiză introspectivă (I. Mânzat, 1999). Remarcăm că cea mai mare literatură, cu cea mai mare forță de captare și influențare a cititorului este literatura psihologică.

(2) Virtutile și limitele introspecționismul ortodoxal al lui Wilhelm Wundt (1832-1920)

După cum remarcă V. Pavelcu (1972, p. 229-231) introspecția este o metodă care "se arată cu atât mai ispititoare, cu cât creează impresia

unui contact *direct* cu fenomenul psihic, în toată originalitatea și plenitudinea lui". E. Rignano (1920) numea introspecția "calea regală" a psihologiei.

A. Lalande (1930) arată că relațiile dintre intern și extern sunt similare cu cele din interiorul și exteriorul unei case; deosebirea ar consta doar în faptul că interiorul nu poate fi văzut de trecători, în timp ce fațada, împreună cu strada respectivă sunt accesibile oricui.

W. Wundt, șeful Școlii de la Leipzig, a utilizat introspecția ca *metodă de investigație psihologică a conștiinței* și a altor procese psihice superioare (gândire, voință). Metoda lui Wundt a demonstrat atât calități, cât și limite.

Critica adusă introspecției (wundtiane) se poate reduce, după A. Lalande, la următoarele obiecții:

- a) faptul observat prin introspecție se alterează prin însuși actul observației;
- b) stările afective intense (afecte, emoții puternice) sunt mai puțin accesibile introspecției;
- c) prin introspecție nu se pot sesiza decât fenomenele psihice conștiente care nu constituie decât o parte din viața psihică umană;
- d) ideile preconceptuate falsifică interpretarea fenomenelor proprii într-o mai mare măsură decât în observația îndreptată asupra altora;
- e) pe scurt, intervin și deformează iluziile individuale, prejudecățile, incapacitatea de generalizare și obiectivare, autosugestia, nivelul cultural etc.

Wundt utiliza o *introspecție sistematizată*, dar deseori era influențat de propriile ipoteze, dirijându-și tacit procesele și uneori era furat de autosugestie. Wundt a recunoscut că introspecția se exprimă ca *relatare verbală* cu limitele inerente și a fost nevoit să accepte un compromis între experimentul de laborator și introspecția tradițională. Într-adevăr, în măsura în care își revendică funcția de metodă de investigare, introspecția trebuie încadrată și de alte metode (obiective).

CRITICA INTROSPECȚIEI

Vasile Pavelcu în "Drama psihologiei" (1972, p. 77-78) scria:

"Nu vom relua în amănunt atacul lui Auguste Comte (1798-1857) împotriva introspecției. Sunt cunoscute comparațiile sale: transformarea autoobservației în

metodă psihologică de cunoaștere este similară cu încercarea ochiului de a se vedea pe sine, sau: introspecția este asemenea dorinței absurde a omului de a se privi din camera lui pe fereastră, cu intenția de a se vedea trecând pe stradă.

Pornind de la certitudinea că trăirea psihică se schimbă în momentul când devine obiect de observație, adică la ideea că în actul de autoobservație se modifică obiectul acesteia, A. Comte susține că atunci când are cine să observe, n-are ce observa, iar atunci când există obiectul de observat, n-are cine să observe.

Această particularitate a introspecției de a modifica obiectul prin actul însuși al observației fusese scoasă în evidență de I. Kant. Rezultă că, într-un fapt de observație, noi nu descoperim decât ceea ce fusese pus în el de noi înșine.

Nu este nevoie să insistăm asupra împrejurării, binecunoscute, că omul se înșală mult mai frecvent și mai ușor în interpretarea trăirilor sale decât în ale altora. Este mai ușor să cunoști pe altul decât pe tine; factorul afectiv contribuie, în cea mai mare măsură, la alterarea, camuflarea, deghizarea sau sustragerea din conștiință a adevăratelor motive ale acțiunilor noastre.

În concluzie, afirmarea introspecției și negarea ei au contribuit la elaborarea unui nou sens al observației interne și la o înțelegere care reprezintă o sinteză între subiectiv și obiectiv, intern și extern, cunoaștere și acțiune.

(3) Școala de la Würzburg: Oswald Külpe (1862-1915), K. Marbe, K. Bühler ș.a.

- Metoda *introspecției experimentale* și imaginea mentală. În prima decadă a sec. XX este inaugurat studiul experimental, sistematic al gândirii de către Școala de la Würzburg care, sub conducerea lui Oswald Külpe, caută să revizuiască introspecția și să o adapteze exigențelor experimentului obiectiv. Subiectul trebuia ca în timp ce desfășoară o operație, rezolvă o problemă, să se exprime cu voce tare, oferind pe această cale, "a reflecției vorbite", unele informații asupra modului de gândire și a etapelor parcurse. Se studia gândirea pură, fără imagine.

O. Külpe susține că specifică pentru gândire este *abstractizarea*. Dincolo de exagerarea și izolarea momentului abstract al cunoașterii, prin postularea unor *idei pure*, lipsite de orice "ingredient" intuitiv, Școala de la Würzburg are meritul de a fi relevat *tendința gândirii de a opera abstract și generic* opunându-se senzorialului.

Americanul E. B. Titchener, de la Universitatea Cornell, fără a contesta metodologia introspecționistă încearcă să infirme, pe cale

experimentală, prezența unor idei dezlegate de imagini și cuvinte. Cercetările scot la iveală prezența în gândire a unor imagini vizuale și motorii. Pentru a evita deformările, într-o altă variantă, echipa lui Külpe le-a cerut subiecților să relateze rezultatele introspecției în cursul îndeplinirii unei sarcini experimentale, nu în timpul execuției, ci după aceea. Această metodă a căpătat denumirea de *retrospecție* sau *introspecție provocată*.

- Rezolvarea de probleme în concepția Școlii conduse de O. Külpe

Marea inovație a cercetătorilor care au aparținut acestei școli constă în aceea că, pentru prima dată în istoria psihologiei, gândirea este concepută ca un *proces de rezolvare de probleme*: subiecții erau supuși la diverse probe de calcul, interpretare a unor texte abstracte sau găsirea unor soluții la diverse situații problematice.

Messer, Marbe și Ach au elaborat *teoria conceptului asenzorial*: conceptul pur (abstract) este disociat de imagine și neformat verbal; conceptul este "o trăire a relațiilor" în alți termeni decât cei senzoriali și dincolo de ceea ce este dat în imagine. Treptat, autorii amintiți abdică de la poziția lor inițială și recunosc prezența și relativa importanță a imaginilor senzoriale și verbale în rezolvarea de probleme și în formularea conceptelor.

Rețineți: ideea abstractă este mai apropiată de semnificația cognitivă decât de imaginea senzorială

- Otto Selz și operațiile gândirii

În prelungirea curentului de la Würzburg, dar situându-se pe poziții mai avansate, se prezintă cercetările lui Otto Selz din al doilea și al treilea deceniu al sec. XX. Originalitatea lui Selz constă în ideea rezolvării de probleme prin anticipări integrale și din introducerea conceptului de *operație intelectuală* (care va fi dezvoltat de Jean Piaget peste un sfert de secol). Între anticipare și operație există un raport de reciprocitate, asemenea raportului dintre scop și mijloace.

Otto Selz a pus - primul în istoria psihologiei - problema operațiilor intelectuale și a studiat rolul lor în rezolvarea de probleme.

Principalele operații relevate de el sunt:

- completarea complexului: "a umple breșele", a înlocui necunoscute cu cunoscute

- abstracția selectivă: detașarea diverselor caracteristici ale obiectelor și a relațiilor dintre completarea complexului
 - reproducerea asemănărilor (comparația).
- Cele trei operații sunt intercorelate. Paul Popescu-Neveanu (1977, p. 91-94) ne oferă detalii referitor la operațiile stabilite de Selz.

Otto Selz se opune radical asociaționismului susținând că asociațiile nu fac parte din mecanismele gândirii oricât de periferice sau elementare ar fi ele. Legătura dintre structura sarcinii și procesul de rezolvare este interpretată de Selz ca fiind motivațională, iar nu asociativă.

(4) Introspecționismul în actualitate

- *Otto Selz și inteligența artificială.* Revelarea de către Selz a unor operații intelectuale fundamentale într-un sistem autoreglat a oferit – după cum semnalează Paul Popescu-Neveanu (1977, p. 93-94) – celor care s-au ocupat trei decenii mai târziu de modelarea gândirii rezolutive în computere, un model care după mărturisirile americanilor H. A. Simon, J. C. Shaw și A. Newell (1963) s-a dovedit a fi eficient. Succesul postum al lui Selz se explică prin aceea că cercetările sale au relevat latura operațională a gândirii umane.

• Școala de la Würzburg și psihologia cognitivă

În istoria psihologiei *imaginea mentală* se impune ca o temă majoră a psihologiei introspecționiste, pentru a fi apoi eliminată din câmpul psihologiei științifice de către behaviorismul american.

Psihologia cognitivă actuală, interesată de dezvoltarea activităților simbolice și de geneza cogniției umane, reînseamnă imaginea în problematica psihologiei. Psihologia cognitivă, după debutul său în anii '70, consacră o mare parte din eforturile sale cercetării imaginii. În același timp, se impune articularea imaginii cu alte forme, mai abstracte, de reprezentare.

9b. Behaviorismul clasic (J. Watson) și neobehaviorismul (C. L. Hull și E. C. Tolman)

(1) Behaviorismul american și conceptul de comportament

Behaviorismul este unul dintre cele mai importante curente din istoria psihologiei care apare în SUA ca o reacție împotriva

psihologiei subiective a introspecționismului german. Behaviorism vine de la engl. *behavior* care înseamnă *comportament*. În esență, behaviorismul recurge la abordarea comportamentalistă a vieții psihice pornind de la principiul economiei explicative a SCHEMEI S-R (stimul-reacție), respingând intervenția *variabilelor intermediare* între „intrare” (stimul) și „ieșire” (răspuns).

Acest curent american apare la începutul sec. XX în lucrările americanilor E. L. Thorndike (1874-1949) și John Broadus Watson (1878-1958). Se acceptă unanim că actul de naștere al behaviorismului este articolul-manifest „*Psychology as the Behaviorist Views It*”, publicat de Watson în 1913 în „*Psychological Review*”. Concepția sa behavioristă Watson o va prezenta pe larg în volumul „*Behaviorism*” (New York, 1925).

Idei similare au apărut, parcă la o comandă nevăzută, în același timp în mai multe țări europene: Rusia, Franța, Germania etc.

Conceptul de comportament constă în „manifestările obiective ale activității globale ale oamenilor” (după Jean Fr. Le Ny, 1991, p. 153). John Watson a dat următoarea definiție (în articolul său din 1913):

„COMPORTAMENTUL este ansamblul de reacții obiectiv observabile pe care un organism, echipat cu sistem nervos, le execută ca răspuns la stimulările mediului, obiectiv observabile.”

- Se remarcă respectarea schemei S-R -

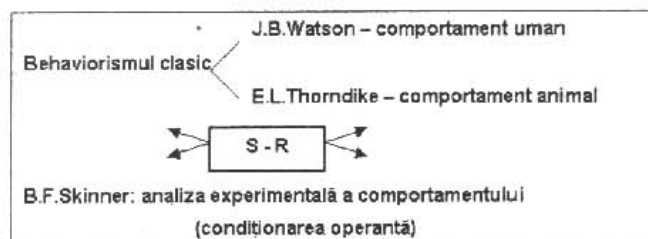
Ulterior, conceptul s-a precizat și s-a corectat prin cercetările laborioase și riguroase ale behavioriștilor. Conceptul de comportament a devenit un fundament epistemologic al tuturor psihologilor, ceea ce a permis calificarea psihologiei ca „știință a comportamentului” o jumătate de secol.

(2) Reprezentanți și orientări

- J. B. Watson a fost supranumit „părintele behaviorismului”. El a acordat mare importanță lucrărilor rusului I. P. Pavlov asupra reflexului condiționat și stimulată de acestea a realizat, împreună cu soția sa R. Rayner, cercetări experimentale (1920) referitoare la *condiționări emoționale*: a studiat frica unui copil (Albert) de 11 luni. În concepția lui Watson emoțiile sunt *reacții comportamentale*.

În 1930 el dezvoltă „teoria motrică a gândirii”: gândirea este o activitate complexă care mobilizează întregul organism.

- Eduard Lee Thorndike a realizat cercetări în domeniul comportamentului animal: inteligența la animale („Animal Intelligence”, 1898-1901), învățarea la animale. Lucrările lui au contribuit la dezvoltarea psihologiei experimentale.

- Burrhus Frederic Skinner (1904-1990) a studiat *condiționarea operantă* ca o modalitate specială de învățare (subiecții lui au fost la început șobolani și porumbei și apoi și oameni). El a pornit de la condiționarea reflexă a lui I. P. Pavlov – un proces de formare a unui nou reflex sau a unei legături temporare prin asocierea repetată a unui stimul necondiționat (SN) cu un stimul condiționat (SC).

$$SN + SC = RC$$

În condiționarea operantă skinneriană se asociază cu stimulul întăritor (SN) o mișcare sau o operație (de apăsare, de tragere, de învârtire), după care subiectul obține recompensa (hrană). Este faimoasă „cutia lui Skinner” în care un porumbel primește hrană (grăunțe) dacă apasă pe o manetă care deschide o ușiță. Condiționarea operantă se explică prin regularități de întăriri ale operațiilor reușite.

Pe baza cercetărilor sale Skinner dezvoltă un curent behaviorist autonom cunoscut sub numele de *analiza experimentală a comportamentului* care promovează un behaviorism radical („The Behavior of Organisms” - 1932).

(3) Neobehaviorismul

• Teoria variabilei intermediare

Clark Leonard Hull (1884-1952) a elaborat o teorie sistematică asupra comportamentului centrată pe fenomenul de învățare. El propune ca să se schimbe *schema S-R* în *schema S-O-R*.

(O = variabilă intermediară, între S și R)

C. L. Hull a introdus noțiunile de Drive (impuls) – un nume pentru motivațiile primare și *Habitude* (obicei, deprindere) concepută ca o repetare a unei reacții întărite în prealabil. Hull a demonstrat rolul acestor variabile intermediare în comportament („Principles of Behavior” - 1943).

Edward Chance Tolman (1866-1959) s-a specializat în psihologia învățării la animale. El studiază comportamentul în labirintul în formă de T și introduce conceptul de *intenționalitate*. Pentru Tolman comportamentul este un fenomen care îi permite unui animal să atingă un obiectiv-scop prin alegere (+ sau -). Această alegere implică referința necesară la *variabile intermediare* de tip motivațional și cognitiv. Este cunoscut conceptul de *map-making* elaborat de Tolman: șobolanii au învățat să-și găsească hrana în labirint prin construirea unei *hărți mentale* a traseului („Cognitive maps in rats and men”, New York, 1948).

(Hrană) + ———— - (Curent electric)

LABIRINTUL ÎN FORMĂ DE T AL LUI TOLMAN –

- Așa cum reiese din cele prezentate anterior, neobehavioriștii propun a psihologie S-O-R în care se ține seama de stările interne ale organismului (O).

Introducerea variabilei intermediare O, între S și R, este un moment crucial în istoria psihologiei care a avut o seamă de consecințe unificatoare, pe care le sistematizăm (după Al. Roșca, 1988):

1. Se renunță la golirea conduitei umane, operată de behavioriștii ortodocși, de ceea ce este esențial și specific omului: activitatea mintală;
2. Prin unirea conduitei cu activitatea mintală se înlătură paralelismul psihofiziologic, promovat inițial de W. Wundt, deschizându-se calea spre coerența progresivă a discursului teoretic;
3. Se creează posibilitatea unei legături mai strânse între psihologie și neuroștiințe și de eliminare a substanțializării psihicului;
4. Prin includerea variabilelor intermediare s-a creat posibilitatea ieșirii psihologiei din fundătura în care ajunsese behaviorismul clasic, ca urmare a recurgerii la principiul determinismului liniar (o cauză - un efect), rigid și univoc. Locul acestuia îl ia determinismul complex, de tip probabilist;
5. Actul de conduită și procesele psihice cuprinse în el reprezintă un sistem unitar, constituind o bază sigură pentru cunoașterea obiectivă a vieții psihice.

• Istoria psihologiei sociale semnalează și un *behaviorism social*, inițiat de George Herbert Mead. Preocuparea esențială a fost demonstrarea genezei și naturii sociale a concepției despre *Self* (Sine) și *Mind* (minte). Actul social nu este decât o consecință a actului social de comunicare, având loc în gândire prin mijlocirea simbolurilor semnificative (cuvintele), ceea ce implică interiorizarea, în fiecare individ, a unui ansamblu structurat de roluri sociale („Mind, Self and Society”, New York, 1934).

• În anul 1960, G. A. Miller, E. Galanter și K. H. Primbram în „Plans and Structures of Behavior” dezvoltă *neobehaviorismul structural* care va fi aplicat în domeniul *inteligenței artificiale*, care va fi dezvoltat prin cercetările lui A. Newell, J. C. Shaw și H. A. Simon (1963). Prin aceste cercetări, după cum apreciază Vasile Pavelcu (1972, p. 162), din „obiectiv” behaviorismul devine „subiectiv”.

(4) Behaviorismul metodologic și teoretic

Jean François Le Ny (1991) în „Grand Dictionnaire de la Psychologie” (Paris, Larousse, p. 91) apreciază că pentru a judeca astăzi corect behaviorismul trebuie să distingem fața sa *teoretică* și fața sa *metodologică*:

a) *Behaviorismul metodologic* se caracterizează prin grija pentru construirea psihologiei pe unica bază a faptelor observabile de către toți, prin excluderea experiențelor subiective. Din acest punct de vedere se acordă și astăzi viza științifică tuturor psihologilor.

b) *Behaviorismul teoretic*, care nu derivă obligatoriu din poziția precedentă, se exprimă prin următoarea regulă *pozitivistă*: să nu ne referim decât la fenomene observabile sau la relațiile lor directe. Această poziție este reprezentată cel mai tipic prin „teoria” behavioristă S-R, care este de fapt un refuz de a teoretiza.

(5) Valențe și limite ale behaviorismului

VALENȚE	LIMITE
1. Contribuția majoră a behaviorismului este utilizarea metodelor experimentale-obiective în studiul comportamentului.	1. Behaviorismul a ignorat cercetarea conștiinței considerând o astfel de preocupare ca „misticism” (Henri Piéron, în 1959, sublinia că „psihologia comportamentului este o psihologie fără conștiință”).
2. Prin behaviorism psihologia își consolidează prestigiul de știință , câștigă încrederea oamenilor de știință din celelalte domenii.	2. Vasile Pavelcu (1972, p.162) afirma că în psihologia behavioristă corpul ia locul sufletului, adevărul psihologic se deplasează din interior spre periferia corpului.
3. Behaviorismul este prima mare forță a psihologiei care lărgeste sfera ei de cercetare incluzând studiul comportamentului animal, ca pe o cale de a învăța mai multe despre oameni.	3. Diferențele dintre animal și om încep să fie neglijate: în behaviorismul clasic/demnitățile și subiectivitatea umană sunt amenințate.
4. Behavioriștii au contribuit substanțial la dezvoltarea psihologiei experimentale și au impulsat introducerea rigorii și controlului obiectiv. De remarcă este avântul cercetărilor experimentale asupra învățării.	4. Randamentul și acțiunea primează asupra libertății interioare și a meditației.

(6) Psihologia cognitivă contemporană și behaviorismul

Jean Fr. Le Ny (1991, p. 97) consideră că neobehaviorismul, mai flexibil decât behaviorismul clasic al lui John B. Watson, este esențialmente reprezentat astăzi în psihologie în *cognitivismul psihologic* în care se remarcă o asimilare selectivă a behaviorismului metodologic asociată cu o respingere a behaviorismului teoretic. Psihologia cognitivă actuală își exprimă încrederea în psihologia *obiectivă* respingând psihologia mentalistă fondată pe subiectivitate.

Dacă la început psihologia cognitivă a criticat behaviorismul, fără a se despărți radical de el, ulterior (prin anii '90) își face un titlu de glorie afirmând deschis descendența sa din behaviorism, din care păstrează spiritul, nu litera.

9c. Reflexologia rusă (I. M. Secenov, I. P. Pavlov)

- Reflexologia rusă nu întâmplător apare odată cu behaviorismul american. Aproximarea între cele două curente este atât de mare încât diferențele sunt doar terminologice. Ambele se încadrează perfect în sfera *psihologiei obiective*.

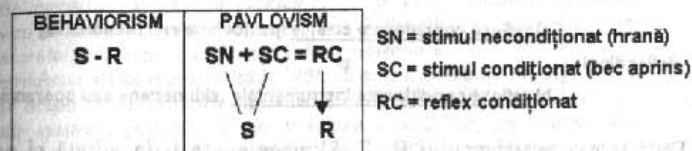
O variantă fiziologică a conexionismului experimental este reflexologia rusă, înrudită cu behaviorismul american.

Reflexologia pornește de la fiziologul I. M. Secenov, supranumit „părintele fiziologiei ruse” care scrie, în 1863, în volumul „Reflexele creierului”: „toate actele vieții psihice conștiente și inconștiente sunt prin geneza lor reflexe”, ceea ce este o exagerare și un reduționism. Ulterior, I. P. Pavlov (1849-1936) prin descoperirea reflexului condiționat a deschis o cale nouă în cercetarea experimentală a activității corticale, în explicarea comportamentului animalelor și a „bazelor fiziologice” ale psihismului uman. Din imaginea inițială, propusă de René Descartes (1596-1650), în care era vădită viziunea mecanicistă, cu ignorarea momentului central, s-a păstrat mai ales aspectul legic al transformărilor reflexe. Pavlov a demonstrat că *reflexul reprezintă relația fundamentală a activității neuropsihice*.

Acest mod de reactivitate al organismului se face fie prin intermediul segmentelor inferioare ale sistemului nervos cum este cazul *reflexelor necondiționate* (RN) (înnăscute), fie pe baza capacității funcționale a cortexului cerebral de a stabili *legături*

temporale între diferiți centri, cum este cazul *reflexelor condiționate* (dobândite). Cu ajutorul reflexelor condiționate (RC) organismul se adaptează la condițiile mereu schimbătoare ale mediului.

Este ușor de observat asemănarea dintre schema S-R și schema

În experimentele sale, realizate cu câini, I. P. Pavlov forma RC în felul următor: când îi da hrană câinelui aprindea un bec sau pornea o sonerie, de câteva ori în mod repetat. După un timp câinele saliva în mod reflex doar la vederea becului aprins sau la auzirea sunetului soneriei. Astfel se forma un *reflex condiționat* – o legătură temporară între reflexul necondiționat (câinele saliva la apariția mâncării) și stimulul condiționat (lumină, sunet). Dacă reflexul condiționat nu este în continuare întărit, cu hrană, el se stinge: de aceea, se mai numește *legătură temporară*.

Înviorarea cercetărilor produsă de reflexologie, ca variantă fiziologică a asociaționismului, s-a datorat faptului că s-a inclus factorul întăririi și s-a făcut relația cu actele de comportament (behaviorism). Nici reflexologia nu a depășit însă limita elementarismului.

- I. P. Pavlov a fost un savant care a întemeiat o școală activă de neurofiziologie a activității nervoase superioare care a rămas în psihologie sub numele de *Școala pavloviană* care a cercetat experimental o serie de fenomene fundamentale pentru înțelegerea mecanismelor fiziologice corticale și a relațiilor dintre activitatea corticală și activitatea psihică. Această școală a devenit foarte influentă în vremea epocii comuniste (între anii 1945 și 1965), în fosta Uniune Sovietică și în alte țări socialiste, inclusiv România. Psihologii din aceste țări au fost nevoiți să transforme învățătura lui Pavlov în *pavlovism*, într-o ideologie care devine reduționistă, dogmatică și antipsihologică. În cursurile universitare de psihologie toate procesele și activitățile psihice complexe ale omului aveau ca „mecanism fiziologic” obligatoriu reflexul condiționat sau sistemele de reflexe condiționate. Studenților și elevilor li se prezenta omul ca fiind o ființă reflexologică, lipsită de spiritualitate. Prin pavlovism se încerca să se

salveze materialismul marxist prin evidențierea strictă a substratului neurofiziologic al proceselor psihice secundare.

• În funcție de natura stimulilor între care se realizează asociația (legătura temporară) se pot deosebi:

- Reflexologie { a) reflexe condiționate clasice (pavloviene sau responsive)
și
b) reflexe condiționate instrumentale (skinneriene sau operante)

Deși teoria americanului B. F. Skinner poate fi încadrată și ea în reflexologie, între cele două tipuri de reflexe sunt și deosebiri (semnalate de P. Popescu-Neveanu, 1978, p. 612-613). *Reflexul condiționat clasic* ia naștere când între doi stimuli de natură diferită după semnificația lor biologică, se stabilește o legătură. Unul din acești stimuli trebuie să aibă o semnificație intrinsecă pentru a declanșa un RC. Stimulul condiționat, care se asociază primului, este neutru din punct de vedere al semnificației biologice (de exemplu: lumină, sunet) și deci nu are proprietatea de a declanșa o reacție motivată a organismului. Legătura dintre acești doi stimuli se stabilește pe baza unui raport de semnalizare, favorizat de ordinea în care sunt prezentați. SN poate avea o valoare pozitivă (hrană) și atunci RC dobândit pe baza lui este un *reflex pozitiv* sau „de apropiere”, sau poate avea un caracter negativ (nociv) și în acest caz se formează *reflexul negativ* sau de „evitare”.

Reflexele condiționate operante, studiate de Skinner, sunt reflexele bazate pe tipul de condiționare numit „încercare și eroare” (*trial and error*) și constă în aceea că o acțiune oarecare inițiată de individ este urmată de un *stimul de recompensă*, generator de reflex pozitiv sau de un *stimul de pedeapsă*, generator de reflex negativ. Acțiunea inițiată de animal este întâmplătoare doar la începutul experimentului. Diferența față de condiționarea pavloviană constă în aceea că nu conține un stimul condiționat specificabil și că RC nu are la origine un reflex necondiționat. I. P. Pavlov l-a influențat și pe americanul J. B. Watson.

PROCESUL PAVLOV – SNARSKI

În „Drama psihologiei” (1972, p. 189-193) Vasile Pavelcu scrie un subcapitol despre „procesul” Pavlov – Snarski:

„Un moment istoric important ... îl constituie sensul orientării studiilor fiziologice ale lui I. P. Pavlov, de la problemele de digestie spre procesele psihice...” (p. 189).

I. P. Pavlov susținea: „Această *secreție psihică reprezenta la început o interferență* care nu lăsa să se desfășoare în voie mersul experimentelor asupra digestiei, plictisindu-i deseori pe cercetători” (apud Pavelcu, 1972, p. 190).

„Este cunoscut – precizează Pavelcu (1972, p. 190) - «războiul spiritual» al lui Pavlov cu tânărul său colaborator și discipol A. T. Snarski și lupta lui Pavlov împotriva vocabularului psihologic și a interpretărilor «subiective»...”

Contradicția devine mai ascuțită în 1901, cu ocazia dizertației dr.-ului A. T. Snarski, care se ocupă de mecanismele «psihice» ale secreției salivare la câini ... Snarski constată existența psihică atât în formarea asociațiilor, cu ocazia actului de alimentație, cât și – datorită asociațiilor – în actul de «recunoaștere» a substanțelor alimentare respective. Acum izbucnește disputa istorică între Pavlov și Snarski, denumită, cu drept cuvânt ... ca dispută între *fiziolog* și *psiholog*, încheiată prin părăsirea de către tânărul doctor a «capitalei reflexelor condiționate» (1902).

«*Secreția psihică – afirmă Pavlov – este și ea, incontestabil, un reflex, care este desigur condus de anumite legi.*»

„Schematizând fără a simplifica (observă Pavelcu, 1972, p. 192), am putea spune că explicația reprezintă în fond o *reducere* a fenomenului complex, psihic, la unul mai simplu, fiziologic...”

Trebuie să recunoaștem că, în adevăr, *sensul psihologic* este expulzat din această explicație... Totuși, psihicul revine mereu, realitatea subiectivă nu cedează, nu părăsește scena fiindcă este o realitate” (p. 193).

9d. Rezumat

INTROSPECȚIA este „o privire orientată spre interior”; este o metodă psihologică de autocunoaștere de mare folos în formarea profilului moral al personalității; nefiind *obiectivă* nu este acceptată ca metodă *științifică* de cercetare. Wilhelm Wundt a utilizat introspecția ca metodă de investigare a conștiinței și a proceselor psihice superioare.

INTROSPECȚIA EXPERIMENTALĂ a fost dezvoltată de Școala de la Würzburg, condusă de Oswald Külpe. Acestă metodă a mai fost numită și *retrospecție* sau *introspecție provocată*. Școala a conceput gândirea ca proces de rezolvare de probleme.

OPERAȚIA INTELECTUALĂ este un concept introdus de Otto Selz. El a stabilit principalele operații: completarea complexului, abstracția selectivă și reproducerea asemănărilor.

Psihologia cibernetică a gândirii (H. A. Simon, J. C. Shaw și A. Newell - 1963) confirmă operațiile lui O. Selz.

Psihologia cognitivă (după 1970) repune în drepturi imaginea mentală care fusese izgonită de behavioriști.

1. *Behaviorismul* (engl. „behavior” – comportament) reduce toată activitatea la schema S-R care explică comportamentul extern. *Comportamentul* este ansamblul de reacții obiectiv observabile la stimuli obiectiv observabili.

- Actul de naștere al behaviorismului este articolul lui John B. Watson (1878-1958) „Psihologia văzută de un behaviorist” publicat în 1913 în „Psychological Review”.

- *Behaviorismul clasic* studiază comportamentul animal sau uman după schema S-R. Reprezentanți: J. B. Watson, Eduard Lee Thorndike (1874-1949).

- Burrhus Frederic Skinner (1904-1990) dezvoltă behaviorismul prin *condiționarea operantă* în cadrul unei concepții proprii numită „analiza experimentală a comportamentului”.

- *Neobehaviorismul* introduce *variabila intermediară* (motiv, emoție) între S și R; astfel schema S-R devine S-O-R. Reprezentanți: Clark Leonard Hull, Eduard Chance Tolman (învățarea în labirint) etc.

- J. Fr. Le Ny (1991) delimitează behaviorismul *metodologic* de behaviorismul *teoretic*. Psihologia cognitivă, cibernetica și inteligența artificială asimilează selectiv doar behaviorismul metodologic.

▪ *Contribuții*: dezvoltă metoda obiectivă de cercetare și psihologia experimentală, stimulează cercetarea învățării.

▪ *Limite*: ignoră conștiința și lumea subiectivă a omului.

2. *Reflexologia rusă* este o variantă fiziologică a asociaționismului experimental; prin studiul condiționării se apropie de behaviorismul american. Reprezentanți: I. M. Secenov („Reflexele creierului” - 1863) și I. P. Pavlov (1849-1936).

- I. P. Pavlov descoperă *reflexul condiționat* ca o legătură temporară între RN și SC. El a întemeiat *Școala pavloviană* de fiziologie a activității nervoase superioare.

- Este evidentă asemănarea dintre schema S-R și schema RC ($SN+SC=RC$).

- Reflexologia americană este reprezentată de B. F. Skinner. Între reflexele condiționate clasice (pavloviene) și reflexele condiționate instrumentale (skinneriene) există asemănări și deosebiri. I. P. Pavlov l-a influențat și pe J. B. Watson.

9e. Întrebări

1. Care sunt avantajele și care sunt limitele *metodei introspecției*?
2. Care sunt principalele orientări și care sunt caracteristicile lor?
3. Ce este *introspecția* provocată? Prin ce se diferențiază de *introspecția* lui Wundt?
4. Care este importanța istorică a cercetărilor lui Otto Selz?
5. În ce constă valoarea actuală a *introspecționismului*?
6. Care este actul de naștere al *behaviorismului*?
7. Explicați virtuțile și limitele schemei S-R?
8. Care este contribuția lui B. F. Skinner la dezvoltarea behaviorismului?
9. Explicați rolul *variabilei intermediare* în renovarea behaviorismului și trecerea la neobehaviorism!
10. Prin ce anume este actual behaviorismul?
11. Prin ce se caracterizează *reflexologia rusă*?
12. Explicați mecanismul de formare al RC?
13. Care sunt asemănările și deosebirile dintre RC pavlovian și RC operant?
14. În ce a constat așa zisul proces Pavlov vs. Snarski?

9f. Bibliografie

- Bejat, Marian - *Geneza psihologiei ca știință experimentală în România*, București, EDP, 1972, p. 19-20
- Hilgard, E. R., Bower, G. H. - *Teorii ale învățării*, București, EDP, 1974
- Mânzat, I. - *Istoria universală a psihologiei (istoria modernă și contemporană: 1860-1994)*, București, Univ. Titu Maiorescu, 1994, p. 43-50, 51-58 și 25-26 (B-UTM) (*)
- Nicola, Grigore - *Istoria psihologiei*, București, Ed. Fundației României de Măine, 2001
- Pavelcu, Vasile - *Drama psihologiei*, București, EDR, 1972, p. 77-78, 230-231, 248 (*)
- Popescu-Neveanu, Paul - *Curs de psihologie generală*, vol. I, Univ. București, 1976, p. 9-10, 15, 43, 151
- Popescu-Neveanu, Paul - *Dicționar de psihologie*, București, Ed. Albatros, 1977, p. 293-294, 377-380 (B-UTM) (*)
- Roșca, Al. - *Teoria psihologică și unitatea psihologiei*, „Revista de psihologie” (a Academiei Române), nr. 1, 1988
- Roșca, Al. - *Tratat de psihologie experimentală*, București, Ed. Academiei, 1963, p. 434-435, 441

Recapitulare

- *Introspecționismul* (ortodox al lui Wundt sau experimental al lui Külpe) face parte din sfera *psihologiei subiective* care se află în opoziție cu *psihologia obiectivă* care cuprinde *behaviorismul* american și *reflexologia rusă*.

- Introspecția este o metodă a psihologiei foarte utilă pentru autocunoaștere și perfecționare morală. Ea fiind o metodă subiectivă nu poate fi acceptată ca metodă *științifică*, care prin definiție trebuie să fie obiectivă.

- Afirmarea și negarea introspecției au contribuit la conturarea unui nou sens al observației interne, ceea ce reprezintă o sinteză creatoare între subiectiv și obiectiv, intern și extern, cunoaștere și acțiune, teorie și practică.

- Cu toate limitele semnalate de diverse curente și școli, introspecția rămâne ca o metodă proprie a psihologiei care poate fi utilizată eficient cu condiția să se adapteze la situația respectivă și să se completeze cu metode obiective. Psihologia introspecționistă este cea mai importantă coordonată a psihologiei subiective care va intra în conflict teoretico-metodologic cu școlile aparținând orientării opuse, ale psihologiei obiective.

- *Behaviorismul american* (fondator: J. B. Watson - 1913) apare ca o reacție împotriva psihologiei subiective care avea în centru introspecționismul german. J. B. Watson a fost primul mare psiholog american care a înțeles importanța descoperirilor rusului Ivan Petrovici Pavlov referitoare la reflexele condiționate și asimilează metodele sale în cadrul unei *psihologii obiective* care studiază comportamentul și funcția *condiționării* în învățare. Behavioriștii subliniază rolul mediului înconjurător în formarea naturii umane și acordă un rol minor trăsăturilor ereditare.

- Behaviorismul clasic care uzurpă conștiința din psihologie va fi renovat și înlocuit cu nebehaviorismul care introduce *variabila intermediară*: schema S-R devine S-O-R.

- Behaviorismul și nebehaviorismul sporesc prestigiul de *știință* al psihologiei prin promovarea experimentului obiectiv, al rigorii și

exactității. Din păcate, sunt ignorate diferența calitativă dintre om și animal și este neglijată spiritualitatea ființei umane.

- *Reflexologia rusă*, mai ales prin cercetările lui I. P. Pavlov, a influențat și a încurajat cercetările behavioriste realizate de J. B. Watson și B. F. Skinner.

Între RC pavlovian și condiționarea operantă skinneriană există atât asemănări cât și deosebiri.

ÎNTREBĂRI RECAPITULATIVE

1. În ce constă esența disputei dintre psihologia subiectivă și psihologia obiectivă?
2. Care sunt virtuțile și limitele introspecției?
3. Cum anume a încercat Școala de la Würzburg să înlăture limitele introspecției ortodoxale (wundtiane)?
4. În ce constă importanța istorică a cercetărilor întreprinse de Otto Selz?
5. Care sunt deosebirile esențiale dintre behaviorism și nebehaviorism?
6. Care a fost rolul reflexologiei ruse în stimularea behaviorismului american?
7. Enumerați principalele contribuții și limite ale behaviorismului!
8. Care sunt domeniile actuale ale psihologiei obiective care suferă influența behaviorismului?

Capitolul V

DESCHIDERILE PSIHANALIZEI ÎN PSIHOLOGIA MODERNĂ

10. Psihanaliza lui Sigmund Freud în opoziție cu psihologia analitică a lui Carl Gustav Jung

10a. Virtuțile și limitele psihanalizei freudiene

10b. Deschiderile freudismului și procesul psihanalizei

10c. Psihologia analitică a lui Jung în actualitate

11. Neofreudismul respinge pansexualismul

11a. Psihologia individuală a lui Alfred Adler

11b. Psihanaliza socială sau culturalistă (Herbert Marcuse, Karen Horney, Erich Fromm, H. S. Sullivan) și psihanaliza existențială (Jean Paul Sartre, Roumain Lipot Szondi)

11c. Ruptura lui Jacques Marie Lacan

Recapitulare

10. Psihanaliza lui Sigmund Freud în opoziție cu psihologia analitică a lui Carl Gustav Jung

10a. Virtuțile și limitele psihanalizei freudiene

a) Date biografice despre S. Freud

Sigmund Freud s-a născut la 6 mai 1856 în Freiburg. Tatăl său Jacob Freud, evreu din Galiția, ocupându-se cu negoțul de lână, împlinea 40 de ani când s-a căsătorit cu Amalia Nathanson, mai tânără cu 20 de ani. Familia se mută la Viena unde Sigmund petrece una din cele mai banale copilării. Este pasionat de lectură și studiu, la 9 ani intră la liceu și timp de 7 ani este premiant, absolvind cu distincția „summa cum laude”. Era dotat pentru învățarea limbilor străine: știa franceza, engleza, spaniola, latina și greaca (cunoștea din familie germana și ebraica). Modelele sale de viață erau Hannibal, Napoleon, Cromwell. Avea admirație pentru W. Shakespeare, J. W. Goethe și Ch. Darwin.

Studiază medicina (1873-1881) și concomitent frecventează seminarul de filosofie și un curs de logică al lui Franz Brentano (1838-1917), reprezentant al neorealismului și fenomenologiei. În anul 1885, ca „privat docent”, Freud pleacă la Paris, la renumitul spital de boli nervoase Salpêtrière, care era o Mecca a neurologilor de pretutindeni, unde oficia celebrul Jean Martin Charcot (1825-1893).

În 1886 se căsătorește cu Martha Barnays (rudă cu Heinrich Heine) cu care va avea șase copii. În 1881 îi apare prima carte „Zur Auffassung der Aphasien” („Introducere în afazie”), dar cartea care îl lansează este „Die Traumdeutung” („Interpretarea viselor”, 1900).

La 4 iunie 1938 S. Freud este obligat să părăsească Viena, orașul în care trăise și lucrase aproape opt decenii (orașul a fost invadat de naziști). Se stabilește la Londra, care-l primește ca pe un mare erou, unde moare numai după un an de exil, la 23 sept. 1939, răpus de recidiva unui cancer inoperabil.

b) Psihanaliza – metodă psihoterapeutică inventată de Sigmund Freud

În 1908 are loc primul Congres de psihanaliză la Salzburg, iar în 1909 apare prima revistă de psihanaliză. Aceste două evenimente marchează consacrarea publică a nașterii Școlii psihanalitice.

Psihanaliza este metoda inventată de Sigmund Freud pentru tratamentul nevrozelor.

CELE TREI ACCEPȚIUNI ALE TERMENULUI DE PSIHANALIZĂ

1. procedeu de cercetare a proceselor psihice
2. metodă de tratament a tulburărilor nevrotice
3. cale de fundamantare a unei discipline științifice

Psihanaliza este și *metodă psihoterapeutică* care a dat rezultate în tratarea isteriei, nevrozelor anxioase, obsesiilor, fobiilor, perversiunilor sexuale etc.

„Întreaga sarcină a tratamentului psihanalitic – scrie Freud – ar putea fi rezumată în formula: „transformarea oricărui inconștient patogen în conștient”

Conflictul intrapsihic dintre inconștient (Ics) și conștiință (Cs) impregnează întreaga viață a omului. Dominator este inconștientul! „Principiului plăcerii” propulsat de inconștientul axat pe viața biologică i se opune „principiul realității” promovat de conștiința centrată pe viața social-morală a omului, generatoare de constrângeri firești. Prin psihanaliză i se pun pacientului o seamă de întrebări referitoare la evenimente din trecutul său, mai ales din copilărie. Astfel, psihanalistul aduce în lumina conștiinței elemente perturbatoare din inconștient care sunt reduse la tăcere.

Psihanaliza are și *limite*. Ea nu-i lasă loc de inițiativă individului, nu-l lasă să lupte singur pentru vindecare. De aceea, este recomandabil ca psihanaliza să se combine cu alte metode de psihoterapie care să-l conducă pe pacient spre autocontrol și autorealizare.

Vasile Pavelcu (1972) arată că „nu este echitabil ca toate erorile comise de psihanaliză să fie atribuite fondatorului ei, după cum este exagerat să i se atribuie acestuia originalitatea tuturor ideilor pe care le conține”.

Psihanaliza actuală diferă de cea inițiată de S. Freud. Experiența a făcut-o mai suplă, riscurile s-au diminuat, empirismul s-a redus, încrederea a sporit.

10b. Deschiderile freudismului și procesul psihanalizei

• Structura psihismului uman în concepția lui S. Freud

Referitor la alcătuirea “aparaturii psihice” ca un întreg structurat S. Freud elaborează două “topici” (I. Mânzat, 2000, p. 39-52, 72-77):

a) prima topică freudiană dinstinge inconștientul (Ics), preconștientul (Pcs) și conștientul (Cs): impulsurile circulă, pe verticala celor trei instanțe, ascendent și descendent; mișcarea regresivă se exprimă în *reprimări* și *refulări* iar cea ascendentă în *deplasări* și *sublimări* („icebergul” lui Freud)

b) cea de-a doua topică (1920) se referă la personalitate și cuprinde:

SINELE
EUL → EUL IDEAL
SUPRAEUL

SINELE este cea mai arhaică zonă care conține tot ce este ereditar, dat la naștere, *instinctele* înainte de toate (Matei Georgescu, 2000).

EUL acționează ca un intermediar între Sine și lumea exterioară; Eul controlează instinctele.

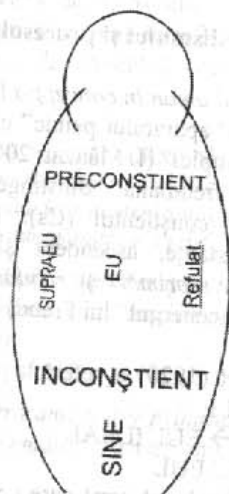
SUPRAEUL prelungeste influența paternă și maternă funcționând ca o *cenzură morală*.

Din 1923 S. Freud definește și un EU IDEAL care spre deosebire de EU (omul așa cum este) reprezintă *omul așa cum ar trebui să fie*, modelat de o cenzură morală puternică.

În 1932 Freud și-a reprezentat grafic sistemele dinamice ale personalității așa cum le vedea el atunci (vezi Schema)

În această schemă simbolul *pcpt-cs* se referă la sistemul periferic P (Percepție), cuprinzând inițial *preconștientul* clădit pe *reziduri mnezice*. Comentând această reprezentare grafică Boris Rybak (Paris, 1968) ne atrage atenția că *Supraeul* se scufundă adânc în *Sine*, cu care este constrâns să întrețină relații interne. Rybak crede că spațiul afectat Sinelui este prea mic. Este aici mai degrabă o proiectare a personalității ideale dominată de un Eu rațional.

PCPT-CS

S. Freud se referă la *complexul lui Oedip* care izvorăște din inconștient: se exprimă prin atracția sexuală a băieților pentru mama lor și printr-o gelozie față de tată. Ulterior, în perioada 1950-1955, antropologii Margaret Mead, Ruth Benedict și B. Malinovski au aflat că faimosul "complex al lui Oedip" este departe de a fi un fenomen universal: el nu există în societățile primitive.

Sexualitatea studiată de S. Freud are un rol deosebit pentru menținerea sănătății organice și a echilibrului psihic. El însă a exagerat prea mult acest rol, ceea ce se numește *pansexualism freudian*: omul este stăpânit de *libido* (energia sexuală). Freud a ignorat partea spirituală a ființei umane.

• Mutațiile produse de freudism în psihologie

Leonard Gavriliu în studiul introductiv la volumul "Introducere în psihanaliză" de S. Freud, ne prezintă următoarele mutații:

a) Înțelegerea personalității ca *sistem dinamic* având o structură bio-psiho-socială

b) Se remarcă efortul proteic de a reflecta dialectica derutantă a vieții psihice: dialectica conștient-inconștient, dialectica Eros-Thanatos

c) Freudismul a contribuit masiv la introducerea, înaintea gestaltismului, a unei concepții *structuraliste* în psihologie

d) A corelat în mod dialectic conceptele de *structură și funcție*, anticipând chiar unele modele cibernetice

e) A promovat *concepția genetică* în psihologie, privind fenomenele psihice din punctul de vedere al genezei și evoluției. În acest sens l-a precedat pe Jean Piaget

f) S. Freud a demonstrat că *afectivitatea*, mai mult decât inteligența, este factorul esențial al vieții noastre cotidiene (idee preluată de la Friedrich Nietzsche)

g) A stimulat căutarea de noi metode de cunoaștere a personalității (Rorschach, T.A.T., Szondi etc). Famosul *brainstorming* este aplicarea în creativitatea de grup a regulii fundamentale a psihanalizei: asociații libere sustrate oricărei autocritici

h) A dat un impuls fără precedent *literaturii de analiză psihologică*: Thomas Mann, Marcel Proust, Stefan Zweig, Eugene O'Neill etc.

i) În 1898 S. Freud lansează termenul de *metapsihologie* prin care încearcă să-și caracterizeze sistemul prin traducerea metafizicii în psihologie; astfel, el încearcă să ridice psihanaliza la rangul de teorie a culturii.

PROCESUL PSIHANALIZEI

Vasile Pavelcu în subcapitolul *Procesul psihanalizei* din "Drama psihologiei" (1972, p. 182-188) remarcă și limitele psihanalizei:

"Poate că istoria psihologiei nu cunoaște o altă fază de dispute și controverse mai violente care, asemenea unui incendiu, s-au extins și asupra unor domenii învecinate cu psihologia. Polemica în jurul psihanalizei a atins apogeul chiar în perioada de înflorire (1905-1920) a acesteia... Concomitent cu aprecieri care îl ridicau pe Freud la înălțimea unui Copernic sau Darwin, sau îl caracterizau în chip de "Cristofor Columb al inconștientului", "psihologia abisală" a stârnit un cor de proteste și de critici, degenerate adesea în invective greu de reprodus" (p. 183)

"Nouă ni se pare că (observă Pavelcu, 1972, p.185), odată avansate tezele de bază – evident inspirate de un material clinic real, - Freud a fost mai preocupat să-și construiască sistemul său *metapsihologic*, decât să-și verifice tezele și conceptele și, ceea ce a fost prilejul unor erori grave, să extindă sfera acestor concepte în domenii eterogene – psihologie socială, sociologie, etnografie, filosofia culturii etc. – cu care nu avusese un contact empiric direct sau o formație corespunzătoare..."

"De asemenea, cu tot caracterul biologizant și reductivist al concepției freudiene, acesta a dat un impuls interpretării dinamice a fenomenelor psihice, prin contrast cu caracterul static al modelului psihic care domina până la el" (p. 188)

CONCLUZIE:

Este hiperbolică afirmația americanului C. A. Mace (1967) care susține că trecerea de la psihologia prefreudiană la cea freudiană este de ordinul marilor mutații geologice. S-a emis și ideea de "răsturnare copernicană". După americanul A. A. Roback (1964) "revoluția freudiană este o revoluție intelectuală care a creat o nouă imagine asupra omului".

Totuși, multe din ideile lui S. Freud au fost devansate de rusul F. M. Dostoievski (1821-1881). Spovedania dostoievskiană este psihanaliză *avant la lettre* (I. Mânzat, 1999).

10c. Psihologia analitică a lui Jung în actualitate

• Disidența lui Jung

În cronologia vieții lui Jung, pe parcursul a 8 pagini, Mihaela Minulescu (2001, p. 12-19) notează că Jung se naște la 26 iulie 1875 în cantonul elvețian Kesswill. Tatăl său Paul Achilles Jung era paroh protestant. La școală a fost un elev mediocru (chiar slab la matematică), disprețuit de colegii săi pentru că era mai sărac decât ei. Între 1895-1900 studiază medicina la Basel. În 1902 își susține doctoratul la Universitatea din Zürich. Între 1920-1926 întreprinde mai multe călătorii în Algeria, Tunisia, SUA, Egipt, Kenya, Uganda. În 1938 este invitat în India, la Calcutta. În 1948 se inaugurează *Institutul C. G. Jung din Zürich*. Moare senin după o scurtă boală la Kusnacht, la 6 iunie 1961, înainte de a fi împlinit 86 de ani. În 1964 este inaugurată "Clinica și centrul de cercetare pentru psihologia jungiană" din Zürich.

Fiind la început intim legat de Sigmund Freud, cu care a fost un timp prieten (Freud nu a fost nici mentorul și nici maestrul lui Jung), între 1906 și 1911, el devine la început un disident al psihanalizei freudiene, iar apoi (din 1912) își construiește propriul său sistem intitulat **PSIHOLOGIE ANALITICĂ** care se va afla în *opoziție teoretică și metodologică* cu sistemul freudist.

a. Primul punct în care Jung este în dezacord cu Freud se referă la rolul sexualității: "*libido*" (la Freud: energia sexuală) devine energia și forța generalizată a persoanei integrale.

b. A doua diferență se referă la *direcția forțelor* care influențează persoana: în timp ce la Freud era prizonier și victimă a trecutului, Jung a demonstrat că omul este modelat atât de trecutul, cât și de viitorul său.

c. Punctul principal al diferenței dintre cei doi rezidă în *problema inconștientului*: Freud considera inconștientul ca forță atotputernică care domină perpetuu conștiința și personalitatea; Jung explorează mai adânc în inconștient și îi adaugă noi dimensiuni. Jung relevă două niveluri ale inconștientului: unul personal și altul *colectiv* (transpersonal sau arhaic).

S. Freud este un "dinamitar" pe când C. G. Jung este un "restaurator".

• Inconștientul colectiv este "mintea strămoșilor noștri cărunți"

După îndelungate cercetări și o impresionantă cazuistică psihiatrică C. G. Jung descoperă în inconștientul colectiv forțele psihice care sunt identice la toți indivizii: imaginile, simbolurile și sentimentele ancestrale care provin din *arhetipuri* (tipare psihice arhaice). Arhetipurile sunt "forme pre-existente", predispoziții psihice înnăscute; deși există și se transmit ereditar, natura lor este psihoidă. Jung dă exemple de arhetipuri universale: mama, copilul, Dumnezeu, eroul, moartea, puterea, înțelepciunea bătrânului etc. Unele arhetipuri sunt mai deplin dezvoltate comparativ cu altele și de aceea influențează ceea ce Jung numește *psyché* (totalitatea proceselor psihice conștiente și inconștiente) mai consistent. Acestea sunt: *persona*, *anima* și *animus*, *umbra* și *Sinele*.

Persona este masca, fața publică a persoanei pe care o poartă în prezent ca aparținând „altcuiva", diferit de ceea ce este realmente persoana.

Animus este arhetipul masculin din femeie, iar *anima* este arhetipul feminin din bărbat. Fiecare sex manifestă trăsături temperamentale și gesturi, atitudini care sunt, de regulă, proprii celuilalt sex datorită secolelor de viață trăită împreună.

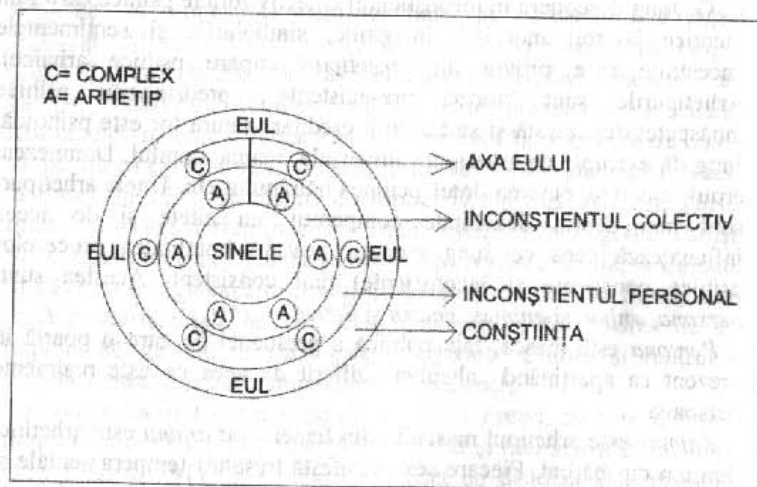
Umbra cuprinde forțele răului, instinctele rele.

Sinele este arhetipul central și unic care este sinteza tuturor trăsăturilor psihice, care este de natură *spirituală* (psihicul este compus și muritor, spiritul este necompus și nemuritor!).

În esență, ideile directe ale lui Jung referitoare la SINE sunt:

- Sinele este *arhetipul-miez* care include experiența strămoșilor noștri cărunți și modelul divinității.
- Sinele este *personalitatea totală*; Eul este subordonat Sinelui.
- Reprezentările lui Dumnezeu și Hristos sunt simboluri arhetipale ale integrării și totalității (despre *psihologia simbolului arhetipal* citiți tratatul semnat de I. Mânzat și M. P. Craiovan, 1996).
- Sinele este *centrul de ordine și sens interior* care permite percepția lumii dinlăuntrul Ființei
- Sinele este *sinteză* care se exprimă prin „nașterea omului interior”.

Relația Sinelui cu Eul ca și întreaga structură a *psyché*-ului, în concepția lui Jung, sunt sugestiv prezentate în faimoasa sa *mandala* (vezi figura de mai jos)

Din această schemă reiese că Eul este factorul integrator-conștient. Sinele este nucleul care își răspândește influența în întreaga sferă. Eul se poate multiplica însă Sinele este unic. Sinele este ca Soarele în jurul căruia gravitează planetele (vezi: I. Mânzat, 2000, p.79-89).

• Principiul sincronicității

C. G. Jung împreună cu fizicianul cuantist Wolfgang Pauli (elvețian, 1900-1958, Nobel 1945) formulează *principiul sincronicității* (1951) – al conexiunii acauzale prin coincidențe semnificative care se referă la apariția simultană a două evenimente printr-o „coincidență semnificativă”, fără relație cauză-efect. Prin sincronicitate se explică apariția simultană a imaginilor interne (arhetipuri) și a evenimentelor sau comportamentelor externe fără să fie implicată cauzalitatea clasică. Principiul are în vedere co-apariția de realități fizice și psihice care de obicei sunt independente.

Este foarte verosimil, după Jung, ca materia și *psyché* să fie două aspecte ale uneia și aceleiași realități – *unus mundus*.

• Individuarea – „a deveni propriul Sine”

Cel mai important proces al construcției și reconstrucției personalității este *individuarea* – proces de maturare psihologică, de autoorganizare a unui centru interior care întreține o pulsație spirituală de cercetare, de ordine și sens, ceea ce permite percepția lumii din interior. Individuarea este procesul dinamizator prin care se formează și se diferențiază individul. Mariana Tănase (2000, p. 155-180) subliniază că, în esență, individuarea înseamnă „a deveni propriul Sine”.

Reunirea opuselor (dintre Sine și Alter, dintre conștient și inconștient, dintre inconștientul personal și inconștientul colectiv) într-o relație complementară reprezintă dinamismul și dramatismul procesului de individuare. Jung se referă la o *confruntare creatoare* a omului cu opusele sale și sinteza creatoare în Sine.

Scopul individuării este atingerea unui centru dotat cu valoare supremă și cu o extremă intensitate vitală. Complexitatea și dinamismul procesului sunt atât de accentuate încât Jung compară individuarea cu un *proces alchimic* al sufletului (vezi: Mariana Tănase, 2000, p. 164-166). Nevoia de individuare este privită de Jung ca *introspecție* pe care o consideră „concentrarea în Sine”.

După cum se exprimă Jung, „individuirea nu se închide față de lume, ea aduce lumea în interior”. Prin inividuare omul se realizează ca personalitate, se asumă, se construiește și se semnifică.

Rețineți! Prin concepția sa asupra împlinirii personalității prin individuire Jung poate fi considerat un precursor al psihologiei umaniste. O mare asemănare există între individuirea jungiană și **teoria maturității psihice a persoanei** a lui Carl R. Rogers (1964) și **teoria personalității optimale** a lui Richard Coan (1974). **Autorealizarea jungiană** poate fi considerată o premisă teoretică în elaborarea conceptului **Selfactualization** (împlinirea Sinelui) a lui Abraham Maslow.

• Contribuții experimentale

C. G. Jung n-a fost doar un deschizător de drumuri în plan teoretic, ci și un practician, un mare experimentalist. El a furnizat datele necesare pentru testarea introversiei, extraversiei și ambiversiei (teste realizate de Eysenck, Myers și Briggs). Cei care se orientează prioritar spre interior sunt introverți, iar cei care se orientează spre exterior sunt extraverți.

Jung a construit testul asociativ verbal: la o serie de cca. 40 de cuvinte-stimul subiectul trebuie să răspundă cu primele cuvinte care îi trec prin minte și după un timp subiectul trebuie să reitereze asociațiile realizate anterior.

Jung a stabilit o metodă de interpretare a viselor în succesiune (serii de vise); a elaborat diverse teste proiective.

Jung a fundamentat psihoterapiile analitice în care scopul general este creșterea autonomiei, a capacității de a relaționa și mai ales a autenticității (Mihaela Minulescu, 2001, p. 116-149).

11. Neofreudismul respinge pansexualismul

11a. Psihologia individuală a lui Alfred Adler (1870-1937)

A. Adler absolvă în 1895 facultatea de medicină din Viena, specializându-se în oftalmologie. Pasionat de psihologie îi devine discipol credincios lui S. Freud între anii 1902 și 1908, de care se desparte în 1911 cu mare vâlvă, respingând pansexualismul freudienilor „ortodocși”. În 1935 fondează „Journal of Individual

Psychology” prin care Adler consfințește numele concepției sale: psihologie individuală. Așa cum despre Freud s-a spus că a descoperit „complexul lui Oedip” pentru că el însuși a avut o mamă cu două decenii mai tânără ca tatăl său, tot așa „complexul de inferioritate” al lui Adler a fost pus pe seama deficiențelor organice ale autorului (a fost un copil firav, rahitic, bolnăvicios).

Adler și-a axat concepția pe teoria lui Fr. Nietzsche a „voinței de putere”. Psihologia individuală adleriană este o psihologie a unui „tot indivizibil” care se raportează în același timp la individul în sine și la relația sa cu comunitatea. Adler pledează pentru dezvoltarea sentimentului de comuniune socială, iar la scara maximă dezvoltarea sentimentului cosmicității omului.

Adler promovează teoria complexului de inferioritate: a fi om înseamnă a avea un sentiment de inferioritate care cere o compensare permanentă care devine un factor stimulator al dezvoltării psihice. Uneori apare o supracompensare (cazul genilor).

Marile probleme ale vieții omului sunt trei: **viața în societate, munca și iubirea**. Adler elaborează o **caracterologie** (psihologia caracterului) în care descrie trăsături de caracter de natură agresivă ca vanitatea, invidia, avariția, ura și trăsături neagresive ca izolarea, angoasa, lașitatea. **Caracterul** este – în concepția lui Adler – luarea de atitudine, modul în care individul se raportează la mediul său, o linie directoare, impregnat de impulsul de afirmare asociat cu sentimentul de comuniune socială.

11b. Psihanaliza socială sau culturalistă (Herbert Marcuse, Karen Horney, Erich Fromm, H. S. Sullivan) și psihanaliza existențială (Jean Paul Sartre, Roumain Lipot Szondi)

Rețineți: Freudismul se înnoiește radical după anii '30 ai secolului XX. Toate școlile și curentele care se dezvoltă ulterior se încadrează în **neofreudism**. Caracteristica comună a tuturor curentelor neofreudiste este renunțarea la tezele pansexualiste și biologiste ale psihismului infantil; ele subliniază importanța factorilor **actuali** (personal și sociali) în geneza nevrozelor.

a) Psihanaliza socială sau culturalistă încearcă să aplice metodele psihanalizei individuale la cunoașterea nevrozelor și complexelor sociale.

- Herbert Marcuse (1898-1979), filosof și psihosociolog american de origine germană, a recunoscut revelația pe care i-a provocat-o contactul cu psihanaliza lui S. Freud, concretizată în tentativa de asimilare a metapsihologiei freudiene în universul său hegelianno-marxist, prin elaborarea cărții „Eros și civilizație” (1955). Nevoile reale ale omului au fost înăbușite de enorma supraindustrializare și de sufocanta *mass media*. Efectul a fost unidimensionalizarea ființei umane (dimensiunea consumului: *a avea*). Comercializarea agresivă a naturii anihilează, până la dispariție, cea de *a doua dimensiune* a ființei umane: *spațiul interior* afectat liniștirii, reflexiei, autoanalizei, deciziilor autonome.

- Karen Horney (1885-1952) a inițiat o psihanaliză socială animată de filosofie umanistă bazată pe ideile de creștere orientată, afirmarea vieții și căutarea libertății. Ea a lansat conceptele de *anxietate fundamentală* și *neajutorarea în copilărie* care au dus la dezvoltarea dimensiunii sociale a psihanalizei. „Anxietatea fundamentală” este „sentimentul de ființă izolată și neajutorată față de o lume potențial ostilă” (1950). Ea vede nevroza ca stare generală de perturbare a relațiilor interumane.

- Karen Horney descrie *nevoile neurotice* care sunt doleanțe excesive, insatiabile și nerealiste dezvoltate ca răspunsuri la anxietatea fundamentală, dintre care 10 domină persoana. Scopul lor nu este satisfacția sexuală, cum susținea S. Freud, ci *securitatea socială*. În tabelul următor prezentăm cele zece nevoi discutate de Horney împreună cu comportamentele ilustrative. Karen Horney a relevat trei *atitudini* generalizate. Fiecare atitudine este „un întreg mod de viață” incluzând gândirea, sentimentul și acțiunea:

- mișcarea *spre* oameni (nevoile 1, 2, 3 din tabel)
- mișcarea *împotriva* oamenilor (nevoile 4, 5, și 8)
- mișcarea de *îndepărtare* de oameni (nevoile 7, 9 și 10)

Fiecare atitudine rezultă din combinarea celor 10 nevoi. Mișcarea spre oameni are ca direcție predominantă ajutorul și complianța (caracter conciliant). Mișcarea de îndepărtare de oameni are ca orientare predominantă izolarea și detașarea (N. Dumitrescu, 2000, p. 181-184).

NEVOI EXCESIVE pentru:	Exprimate în COMPORTAMENTE
1. Afecțiune și aprobare	Strădania de a fi plăcut de ceilalți, întreținerea așteptărilor celorlalți, frica de autoafirmare
2. Trebuința unui „partener”	Tendința de a reuși prin dragoste, teama de a fi lăsat singur
3. Limitarea la o viață meschină	Încercarea de fi discret, fără a cere revendicări, de a fi modest
4. Putere	Tendința de a-i domina și controla pe ceilalți, teama de greșală
5. Exploatarea celorlalți	Să profiți și să te folosești de ceilalți, teama de a părea stupid
6. Recunoaștere sau prestigiu social	Tendința de a fi acceptat, frica de umilință
7. Admirație personală	Infatuare, dorința de a fi apreciat conform cu propria imagine de sine
8. Realizare personală	Strădania de a fi cel mai bun, ambițios, frica de greșală
9. Suficiența și independența	A nu avea nevoie de ceilalți, menținerea distanței, frica de închistare
10. Perfecțiune și infaibilitate	A fi condus spre superioritate, frica de defecte și critică

- Harrey Stack Sullivan (1892-1949), supranumit „Psihiatrul Americii”, elaborează *teoria personalității ca pattern* (model, tipar) al *relațiilor interpersonale*: personalitatea nu există în absența celorlalți oameni și toți cei pe care îi întâlnim sunt reflexii ale relațiilor pe care le-am avut cu alți *oameni semnificativi* (care au avut un rol în viața noastră). El dezvoltă conceptul de „nevoie interpersonală pentru tandrețe” (1953). (N. Dumitrescu scrie un capitol despre *Sinele neopsihanalitic*, în vol. I. Mânzat (coord), 2000, p. 181-206).

- Erich Fromm (1900-1980) încearcă o combinație între concepția lui S. Freud și Karl Marx întemeind o psihanaliză socială cunoscută și sub numele de *freudo-marxism*. El promovează umanismul sociopsihanalitic bazat pe „socializarea” freudismului și umanizarea marxismului. După Fromm, în sufletul omenesc există

tendințe inconștiente, puternice spre raționalitate, creativitate și iubire; contrariate ele generează drame, nevroze, dezechilibre sufletești (1956). Societatea modernă provoacă *alienarea* omului și generează situații și conflicte nevrotice.

E. Fromm promovează o *revoluție a speranței* ca o trecere de la speranța pasivă la speranța activă. El vede perfecționarea societății prin resurrecție morală și religia iubirii, cele două axe ale revoluției speranței. Omul va crește și își va redobândi *identitatea de sine* dacă va trece de la modul „a avea” la modul „a fi”, de la egoism la altruism. În timp ce oamenii adepți ai modului „a avea” se sprijină pe ce au, cei din modul „a fi” se sprijină pe ceea ce sunt sau pot fi. Fromm arată că modul „a avea” privește progresul material în sine, înstrăinând omul de existența sa creatoare, de ființa sa spirituală. Remediul este văzut în „dragostea dintre oameni”, o „etică rațională opusă celei autoritare”.

b) *Psihanaliza existențialistă* are ca obiect, după Jean Paul Sartre (1905-1979), descoperirea proiectului original sau fundamental care comandă în mod inconștient determinările noastre. În lucrarea „Ființă și neant” (1943) Sartre scria: „Psihanaliza existențialistă este o metodă destinată să pună în lumină, într-o formă riguros obiectivă, alegerea definitivă prin care fiecare om se face persoană, adică se anunță a deveni ceea ce este”. Scopul real al căutărilor omului este descoperirea Ființei (a existenței sale conștiente de sine).

În 1937 Roumain Lipot Szondi introduce metoda psihologică pe care o numește *analiza destinului* care constă în a explica diferențele alegeri individuale care orientează destinul. Scopul analizei destinului este căutarea în destinul omului a *proiectului* care-i formează viața ca o totalitate globală. Această metodă surprinde ascunderea *inconștientului familial* localizat deasupra inconștientului colectiv (C. G. Jung) și sub inconștientul personal (S. Freud).

c) *Autoanaliza* promovată de Didier Anzieu (1959) se referă la explorarea inconștientului de către un individ, cu sau fără controlul psihanalistului, dar respectând principiile și procedeele psihanalitice.

11c. Ruptura lui Jacques Marie Lacan

a) Jacques Marie Lacan (1901-1981) este psihanalistul francez a cărui deviză „reîntoarcerea la Freud” are, pe de o parte, un sens critic la adresa psihanalizei behavioriste sau culturaliste și, pe de altă parte,

sensul necesității dezvoltării cercetărilor psihanalitice pe baze noi. Lacan propune o *hermeneutică psihanalitică*, fondată pe analiza structurilor lingvistice, care susține că *inconștientul este structurat ca un limbaj*, că inconștientul subiectului este, de fapt, *discursul celuilalt* (individ, grup, organizație).

În demersurile lui Lacan, inconștientul este depersonalizat și raportat în întregime la limbaj: limbajul nu numai că ilustrează inconștientul, dar îl și constituie. Nu numai că inconștientul se realizează ca un limbaj, dar el și influențează limbajul conștient conferindu-i diverse încărcături emoționale și sensuri.

Jacques Marie Lacan a fost supranumit, de către Paul Eluard, *Salvador Dali al psihanalizei* (Elisabeth Roudinesco).

Recapitulare

A) - Curentul psihanalitic, cu toate metamorfozele sale, a rezistat și s-a dezvoltat până în zilele noastre, fiind *cel mai longeviv curent* din istoria psihologiei universale.

- Psihanaliza este o metodă inventată de Sigmund Freud (1856-1939) răspândită după 1900 întâi în Europa și apoi în SUA și întreaga lume.

Psihanaliza are o triplă ipostază:

- procedeu de cercetare
- metodă de tratament
- disciplină științifică

- *Structura psihismului uman*, după S. Freud, constă din:

- inconștient – preconștient – conștient (I-a topică, icebergul)
- Sinele, Eul și Supraeul (a II-a topică, din 1920); din 1923 și un Eu ideal

- S. Freud a impus o *nouă imagine asupra omului* care apare ca o personalitate dinamic-sistemică cu o structură dialectică bio-psihosocială. Principala limită a freudismului este *pansexualismul*.

- *Pansexualismul* va fi respins de către Carl Gustav Jung (1875-1961), Alfred Adler (1870-1937) și pleiada neopsihanalistilor care reabilitează importanța *factorilor socio-culturali*.

- C. G. Jung în a sa *psihologie analitică* dezvoltă ideea *inconștientului colectiv*, mai adânc decât inconștientul personal al lui Freud, care conține *arhetipurile* (modele arhaice) ca: persona, anima,

animus, Sinele, umbra etc. *Sinele* este arhetipul central, nucleul spiritual de ordine și sens interior. *Individuarea* este procesul de cunoaștere a Sinelui.

- Jung împreună cu fizicianul Wolfgang Pauli lansează *principiul sincronicității* (1951), al relației acauzale dintre evenimente care apar simultan prin „coincidență semnificantă”.

- Alfred Adler își întemeiază un propriu sistem pe care-l numește *psihologie individuală* prin care inițiază o revanșă a socio-culturalului asupra biologismului freudian. El elaborează *teoria sentimentului de inferioritate* care impune o *compensare* (sau supracompensare), care duce la dezvoltare. Adler construiește o caracterologie originală.

B) *Neofreudismul* include toate curente psihanalitice care apar după 1930 și a căror caracteristică comună este respingerea pansexualismului freudian:

Psihanaliza socială sau culturalistă (americană):

a) Karen Horney – conceptul de „anxietate fundamentală” conține sentimentul de ființă izolată și neajutorată față de o lume potențial ostilă

b) Harry S. Sullivan – personalitatea e un pattern al relațiilor interpersonale

c) Erich Fromm – dezvoltă umanismul sociopsihanalitic (freudo-marxism)

Psihanaliza existențialistă:

a) J. P. Sartre (1943) – descoperirea proiectului original al Ființei

b) R. L. Szondi (1938) – metoda analizei destinului

c) Didier Anzieu promovează *autoanaliza* sau *psihanaliza individuală*, fără psihanalist

d) Jacques Maria Lacan („acest Salvador Dali al psihanalizei”) cere „reîntoarcerea la S. Freud” printr-o hermeneutică psihanalitică: *inconștientul este structurat ca un limbaj*

ÎNTREBĂRI RECAPITULATIVE

1. Care sunt contribuțiile prin care S. Freud a săvârșit o *revoluție* în psihologie?
2. Care sunt accepțiunile termenului de psihanaliză?
3. Care sunt virtuțile și limitele psihanalizei freudiene?
4. Descrieți cele 2 topici freudiene!
5. Care sunt deosebiriile dintre concepția lui Freud și psihologia analitică a lui Carl Gustav Jung?
6. Comparați inconștientul personal (Freud) cu inconștientul colectiv (Jung)?
7. Ce sunt arhetipurile? Dați exemple!
8. Ce este procesul de individuare?
9. În ce constă esența principiului sincronicității?
10. Care sunt principiile și conceptele fundamentale ale psihologiei individuale (Adler)?
11. Prin ce se diferențiază neofreudismul de freudismul clasic?
12. Ce este psihanaliza socială sau culturalistă? Care sunt variantele ei?
13. În ce constă esența hermeneuticii psihanalitice a lui J. M. Lacan?
14. Care este obiectul psihanalizei existențiale?
15. La ce se referă metoda autoanalizei?

Bibliografie

- Adler, Alfred - *Cunoașterea omului*, București, Ed. Științifică, 1991
- Dumitrașcu, Nicolae - *Sinele neo-psihanalitic*, în vol. I. Mânzat (coord), 2000, op. cit. supra, p. 181-206
- Freud, Sigmund - *Introducere în psihanaliză. Prelegeri de psihanaliză. Psihopatologia vieții cotidiene*, București, EDP, 1980
- Fromm, Erich - *Scrieri alese*, București, EP, 1983
- Georgescu, Matei - *Psihologia Se-ului, Sinele de la Freud la Freud*, în vol. I. Mânzat (coord), 2000, op. cit. supra, p. 143-153
- Horney, Karen - *Personalitatea nevrotică a epocii noastre*, București, Ed. IRI, 1998
- Jung, Carl Gustav - *Amințiri, vise, reflecții*, București, Ed. Humanitas, 1996 (B-UTM)

124 Istoria psihologiei universale

- Jung, Carl Gustav - *Puterea sufletului (antologie)*, 4 volume, București, Ed. Anima, 1994
- Mânzat, Ion - *Istoria universală a psihologiei (Istoria modernă și contemporană, 1860-1994)*, București, Univ. Titu Maiorescu, 1994, p. 59-73 (B-UTM) (*)
- Mânzat, Ion - *Psihologia creștină a adâncurilor. Dostoievski contra Freud*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1999 (B-UTM)
- Mânzat, Ion (coord) - *Psihologia Sinelui. Un pelerinaj spre centrul Ființei*, București, Ed. Eminescu, 2000 (din Cap. I, p. 39-52, 72-77, 78-79) (B-UTM) (*)
- Mânzat, Ion și Craiovan, M. P. - *Psihologia simbolului arhetipal*, București, Ed. INI, 1996 (B-UTM)
- Marcuse, H. - *Scrieri filosofice*, București, EP, 1977
- Minulescu, Mihaela - *Introducere în analiza jungiană*, București, Editura TREI, 2001 (*)
- Nasio, J. D. - *Conceptele fundamentale ale psihanalizei*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1999 (B-UTM) (*)
- Roudinesco, Elisabeth - *Jacques Lacan. Schița unei vieți, istoria unui sistem de gândire*, București, Editura TREI, 1988 (B-UTM)
- Stevens, A. - *Jung*, București, Ed. Humanitas, 1996
- Tănase, Mariana - *Individuarea sau „a deveni propriul Sine”*, în vol. I. Mânzat (coord), 2000, op. cit. supra, p. 155-180

Capitolul VI

CURENTE ȘI ȘCOLI MODERNE

CONTEMPORANE

12. Curente și paradigme contemporane

12a. Psihologia conduitei (Pierre Janet)

12b. Psihologia umanistă americană: Abraham Maslow, Carl Ranson Rogers, Erich Fromm

12c. Psihologia cognitivă (Ulrich Neisser) versus psihologia transpersonală (Stanislav Grof, Ken Wilber)

13. Școli moderne europene:

Școala de la Geneva (Jean Piaget), Școala franceză (Henri Piéron), Școala rusă (L. S. Vâgotski), Școala vieneză și Școala de la Zürich

14. Școli americane:

Psihologia factorială (J. P. Guilford), psihologia persoanei (G. W. Allport, G. Kelly), psihologia creativității și inteligenței (J. P. Guilford, R. B. Cattell etc.). Școala de psihologie transpersonală din California (S. Grof)

Mari personalități ale psihologiei românești

Recapitulare

12. Curente și paradigme contemporane

12a. Psihologia conduitei (fr. Pierre Janet, 1859-1947)

Psihologia conduitei a fost definită de către P. Janet, creatorul ei, ca „studiul omului în raport cu universul și mai ales în raporturile sale cu ceilalți oameni”. În concepția janetiană psihologia este *știința acțiunii umane* în care conceptele de nivel, reacție, tendință, acțiune, conduită constituie structura teoretică.

După cum subliniază Paul Popescu-Neveanu (1976, p. 18) „o tratare *interacționistă* a raporturilor dintre subiect și obiect obligă la o considerare sincronă a tuturor factorilor care intervin în interacțiune; în această privință o excepțională reușită îi aparține lui Pierre Janet”. Avansând pe linia psihologiei clinice franceze, Janet este primul psiholog european care construiește un *model interacționist* în care sunt reuniți și tratați sistemic factorii mentali și cei comportamentali, structurile biologice și cele socioculturale. În esență, paradigma janetiană se referă la *unitatea dinamică dintre minte și comportament în conduită*. Această paradigmă va fi dezvoltată de elvețianul Jean Piaget și de către rușii L. S. Vâgotski, P. I. Galperin și A. N. Leontiev.

În 1909, P. Janet susținea că *tendința* nu este o entitate elementară, izolată, ci reprezintă o unitate dinamică a sistemelor fiziologice și psihice, constituită în cursul istoriei personale. Stela Teodorescu, de la Iași, – care scrie în 1972, un volum consacrat psihologiei conduitei a lui P. Janet – va preciza că, într-o accepție mai largă, tendința este cvasisinonimă cu *activitatea*.

Conduitele se caracterizează prin *obiectul*, prin scopul lor. Există astfel: conduite intelectuale, sentimentale, sociale, personale etc. în general, conduitele au aceleași proprietăți ca și acțiunile: durată, ritm, nivel. Acțiunea și conduita exprimă întotdeauna o relație dinamică între subiect și obiect, între individ și mediu, între om și societate. În esență, conduita semnifică *unitatea dintre psihism și comportament*.

În opinia lui Janet conduita constituie obiectul psihologiei omului (I. Mânzat, 1994, p. 107-108).

12b. Psihologia umanistă americană: Abraham Maslow (1908-1970), Carl Ranson Rogers (1902-1987), Erich Fromm (1900-1980)

a) Teze fundamentale

Psihologia umanistă a fost supranumită „a treia forță” deoarece se opune categoric celorlalte două forțe: behaviorismul și psihanaliza.

Curentul începe să se dezvolte în SUA în anii '50 prin cercetările lui A. Maslow și Carl R. Rogers. În anul 1961 (anul morții lui C. G. Jung) apare în SUA „Journal of Humanistic Psychology” care vine cu noi orizonturi tematice ale psihologiei omului: omul este considerat nu doar ființă socială, ci și *ființă cultural-spirituală*.

Psihologia umanistă acuză atât abordările psihanalitice, cât și pe cele behavioriste că sunt prea *pesimiste* și prea limitate în ceea ce privește dezvoltarea personalității și cunoașterea Sinelui. Umaniștii vin în psihologie cu o viziune *optimistă*, cu o mare încredere în spiritualitatea umană. Atât behavioriștii, cât și psihanaliștii au greșit considerându-i pe oameni ca fiind ființe pasive care sunt acționate de forțe exterioare, preponderent biologice. Dimpotrivă, A. Maslow și C. R. Rogers consideră că oamenii sunt capabili de automodelare activă și constructivă a propriei personalități. Psihanaliștii au fost obsedați de rolul inconștientului, în timp ce behavioriștii considerau studiul conștiinței ca „misticism”. Psihologii umanisti insistă asupra conștiinței ca abilitate de a utiliza simboluri și de a gândi abstract; omul este înțeles ca „autodepășire și autocontrol conștient”.

Psihologia umanistă își propune să extindă conținutul tematic al psihologiei incluzând *experiențele umane unice*: dragoste, frică, speranță, iubire, credință, fericire, umor, extaz mistic, răspundere, rostul vieții etc.

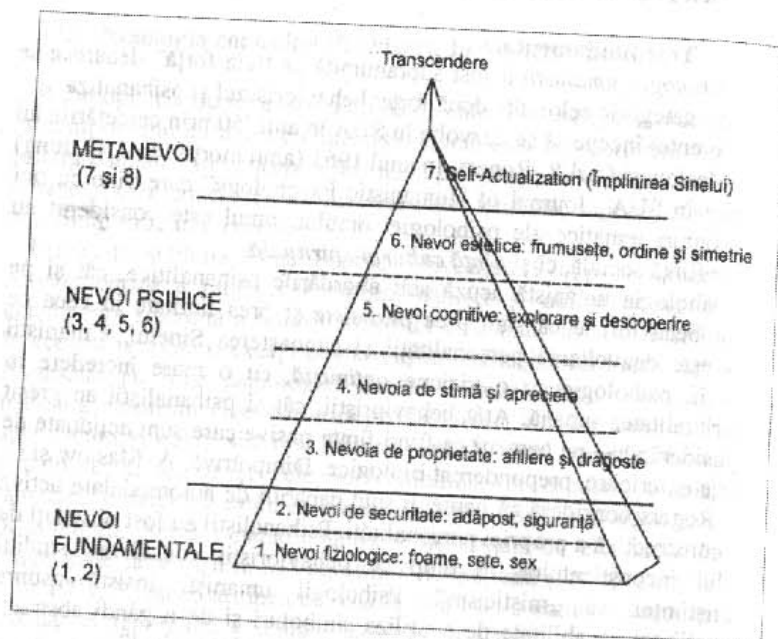
M. P. Craiovan scrie un capitol de 26 de pagini despre „*Psihologia umanistă – o cale a omului către Sine*” în volumul „Psihologia Sinelui” (2000, p. 207-233).

b) Împlinirea Sinelui – A. Maslow

Concepte originale în psihologia umanistă a lui Maslow: piramida trebuințelor umane, metamotivație, „Selfactualization”, „peak experience” etc.

A. Maslow este considerat de către istoricii psihologiei ca cel mai mare cercetător în domeniul motivației umane: motivația devine o

trăsătură a personalității, motivele pot fi ierarhizate sub forma unei piramide cu 8 niveluri și trei paliere („Motivation and Personality”, 1954).

PIRAMIDA NEVOILOR UMANE (A. MASLOW)

În figura de mai sus palierul de bază al trebuințelor fundamentale are două niveluri: (1) nevoi fiziologice și (2) nevoi de securitate. Palierul superior al nevoilor psihice are 4 niveluri: (3) nevoi de proprietate, afiliere și dragoste; (4) nevoia de stimă și apreciere; (5) nevoi cognitive; (6) nevoi estetice.

În vârf se află al treilea palier cu un nivel numit „Self-actualization”, adică nivelul *împlinirii Sineului*, al realizării la maximum a potențialului creator. A opta trebuință de *transcendere* a fost adăugată de Maslow cu puțin timp înainte de a muri: este trebuința de depășire a lumii empirice, de trecere dincolo de lumea materială. Nevoile 7 și 8 au fost considerate ca *metanevoi* (Maslow, „A theory of metamotivation”, 1967): ele reflectă un mod de viață

care-l îmbogățește pe om, trecând dincolo de viața cotidiană, este motivația pentru cele mai înalte valori, pentru transcendere și cosmizare, pentru marea creație (Ovidiu Brazdău, 2000).

Maslow realizează cercetări neconvenționale care-l conduc la crearea conceptului „peak experience” (experiență de vârf) care semnifică trăirile intense, mistice, de extaz, asociate cu un sentiment nemărginit al unei puteri depline, pierderea simțului de loc și de timp, „starea de mare extaz, uimire și venerație”. Această experiență unică provine din iubire, din credință, din explozii de revelație și creație și uneori din fuziunea cu natura (cosmizare).

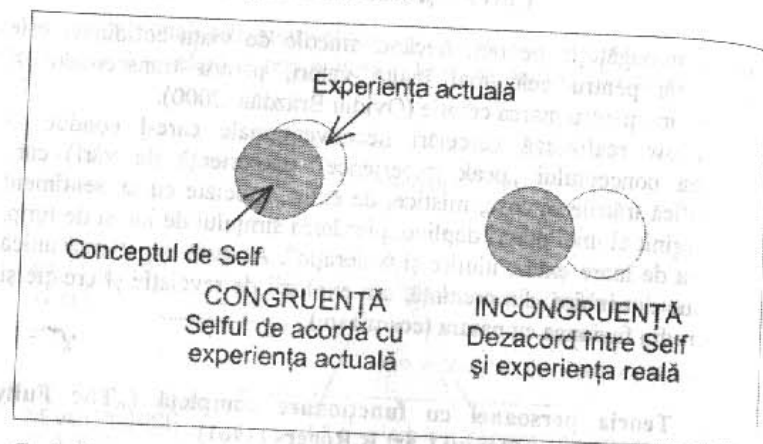
c) Teoria persoanei cu funcționare completă („The Fully Functioning Person”) a lui Carl R. Rogers (1961)

Teoria lui Rogers este fundamentată experimental și clinic. El inițiază *terapia centrată pe client* ca o nouă metodă de psihoterapie care se aplică fiecărui subiect în parte și nu unui grup etichetat cu o anomalie; orice disfuncție este strict individuală și de aceea tot așa trebuie să fie și terapia (centrată pe client).

Rogers crede într-o tendință de realizare generală înăscută care îl ajută pe om „să devină ceea ce Sinele său este realmente”. Procesul de realizare a Sineului („Selfactualization”) este asociat de Rogers cu „funcționarea completă a persoanei” ca o creștere ascendentă în 3 câmpuri:

- realizarea Sineului implică o deschidere către experiență care este înțeleasă ca un factor important al dezvoltării personalității
- realizarea Sineului înseamnă creșterea spontană în fiecare etapă a vieții, printr-o participare totală, lipsită de orice prejudecăți
- personalitatea realizată are mare încredere în organismul și psihismul său și capătă un simț dezvoltat al selecției libere și al creativității

Rogers construiește o teorie a relației dintre Sinele actual (real) și Sinele ideal (imaginar). Sinele actual se dezvoltă prin raportare la un Sine ideal, adică Sinele care include cele mai înalte valori și cele mai puternice dorințe de realizare completă a personalității. Între ele poate exista congruență sau incongruență (M. P. Craiovan, 2000, p. 219-222).

Carl Rogers stabilește 3 condiții fundamentale ale dezvoltării persoanei:

- 1) *Considerație* (stimă) necondiționată/nevoia de a fi tratat cu respect, simpatie, încredere
- 2) *Empatie acurată*: capacitatea de a înțelege exact lumea interioară a celuiilat
- 3) *Congruență* în relațiile interpersonale
- d) *Teoria creșterii Sinelui prin speranță activă și autoperfecționare morală* – Erich Fromm.

Interesat de existența umană și de scopurile/rosturile acesteia E. Fromm consideră că obținerea unei „orientări productive” conduce la „creșterea Sinelui” și „evoluția socială” (E. Fromm, 1998, p. 9-27).

«Omul stăpânește natura, dar a pierdut din vedere scopul final care să dea o semnificație acțiunilor de expansiune civilizatoare în mediul extern – Omul însuși» (E. Fromm, 1947).

Opera lui Fromm este mai mult o *diagnoză* decât o prognoză, în care natura umană și potențialul uman prevede puterea creșterii Sinelui și devenirii omului (M. P. Craiovan, 2000, p. 223-227).

RENOVĂRILE METODOLOGICE ALE PSIHOLOGIEI UMANISTE

Mielu Zlate în „Introducere în psihologie” (2000, p. 107) se referă la renovarea metodologiei psihologice de către umanisti:

„În esență, psihologia umanistă practică o metodologie de tip interpretativ, bazată pe înțelegerea și interpretarea semnificațiilor subiective ale comportamentelor situaționale, ale scopurilor și motivelor acțiunilor umane, pe analiza specificității și unicității evenimentelor sociale, a semnificațiilor unice ale acestora din perspectiva subiectului social. Un asemenea demers comprehensiv și interpretativ implică utilizarea unor strategii empatică și intuitive...”

Practicile metodologice interpretative (utilizate de psihologia umanistă) pun accentul pe înțelegerea acțiunilor individului orientat către Sine sau către alții și direcționat de scopuri, sprijinindu-se pe înțelegere și interpretare... Fără a renunța la principiul individualismului metodologic specific orientărilor metodologice interpretative, psihologia umanistă tinde să-l apropie și să-l unească cu principiul holismului, aplicat însă nu structurilor sociale, ci individului uman interpretat ca un tot unitar, ca un întreg. Viziunea holistă asupra omului reprezintă un câștig prețios al psihologiei umaniste.

Psihologia umanistă redimensionează însă nu numai obiectul și metodele psihologiei, ci propune o nouă finalitate a acesteia. Ea este interesată de „creșterea” personală a oamenilor, de maturizarea lor psihică și socială, de cultura relațiilor lor interpersonale, de însăși schimbarea societății, propunând chiar un nou tip de societate, numit „societatea Eu-psihică”. Mai mult decât atât se propun și o serie de tehnici de schimbare socio-psihologică a oamenilor”.

12c. Psihologia cognitivă (Ulrich Neisser) versus psihologia transpersonală (Stanislav Grof, Ken Wilber)

a) **PSIHOLOGIA COGNITIVĂ** este unul din cele mai recente și mai răspândite curente psihologice. Drept act de naștere este acceptat volumul lui Ulrich Neisser „Cognitive Psychology” (New York, 1967) a cărui substanță constă în îmbinarea criticii behaviorismului cu reafirmarea modelului informațional. Subliniind impasul în care ajunge behaviorismul nu atât în explicarea, cât mai ales în definirea proceselor psihice, Neisser avansează teza după care fenomenele psihice rezultă din exercitarea anumitor operații centrate asupra reprezentărilor care conțin informații din mediul extern.

b) **ARHITECTURA sistemului cognitiv**. Psihologia cognitivă renunță la paradigma *facultăților*: gândirea, memoria, percepția, reprezentarea nu mai sunt concepute ca facultăți/capacități, ci sunt reconsiderate „rubrici generale”, *concepte-umbrelă* care acoperă populații eterogene de operații psihice.

Psihologia cognitivă propune o nouă *arhitectură* a sistemului cognitiv, alcătuită din 3 componente:

- I. reprezentări cognitive
- II. structuri sau scheme cognitive
- III. operații sau procesări cognitive

Disputa dintre behaviorism și mentalism a deschis o nouă arie problematică referitoare la operaționalizarea informației care a promovat numele de *cognitivism* care se distinge prin următoarele trăsături:

1. o remodelare a câmpului problematic al psihologiei care se traduce printr-o reunificare conceptuală a câmpurilor disciplinare autonome (psihologie generală, psihologie socială, psihologia dezvoltării, psihologia industrială) care acceptă să folosească același limbaj
2. o schimbare de paradigmă prin trecerea de la studiul facultăților la studiul proceselor de procesare cu accent pe condițiile concrete de funcționare, efectul contextelor, situațiilor și sarcinilor
3. o evoluție metodologică: pe lângă cercetările experimentale clasice se dezvoltă metode sofisticate de observație, avansând până la analiza protocoalelor individuale; pe lângă metodele statistice de testare a ipotezelor sunt folosite metode de simulare și simulatoare
4. încurajarea cooperărilor inter- și transdisciplinare (neuroștiințe, inteligență artificială, automatică, lingvistică, logică matematică etc.) și deschiderea câmpului științelor cognitive.

Claude Bonet, Rodolphe Ghiglione și Jean-François Richard în „*Traité de psychologie cognitive*” (Paris, 1989, trei volume) susțin că *psihologia cognitivă* este inima relațiilor interdisciplinare din sfera științelor cognitive.

Americanul J. A. Fodor („*The modularity of the mind*”, 1983) distinge două forme de cogniție: *procesele centrale* și *modulele*. Spre deosebire de procesele centrale care au acces deschis la întreaga informație a sistemului cognitiv, procesele modulare sunt încapsulate și impermeabile.

În țara noastră, prof. Mircea Miclea (1994) de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj a pus bazele unei școli românești de psihologie cognitivă.

Psihologia cognitivă are atât *virtuți* cât și *limite* (I. Mânzat, 1994, p. 131-132). Abordarea cognitivă este o abordare *integrată* și nu una sectorială. Conceptul central este *reprezentarea* care se referă, de fapt, la ansamblul proceselor cognitive. Cel mai mare merit al psihologiei cognitive constă în oferirea unei alternative la paradigma behavioristă. Este meritorie contribuția la perfecționarea descrierii și explicării fenomenelor cognitive structurabile într-o „*arhitectură*” specifică. La început, această orientare a pretins că nu are nici o legătură cu behaviorismul, pentru ca ulterior să recunoască cu mândrie rădăcinile sale în behaviorism (M. Miclea, 1994). Atunci când din „*cognitivă*” psihologia se transformă în „*cognitivistă*” pretențiile sale sunt neîntemeiate. Psihologia cognitivă ignoră esența spirituală a ființei umane.

c) PSIHOLOGIA TRANSPERSONALĂ este un curent care apare în SUA (în California, după 1969) ca o reacție împotriva psihologiei cognitive care încearcă, în mod mascat sau fățiș, renașterea behaviorismului. *Trans-personal* înseamnă „*dincolo de persoană*” sau „*ceea ce depășește persoana*”, ceea ce țintește transcenderea. Psihologia transpersonală este o *prelungire și o amplificare a psihologiei umaniste* (I. Mânzat, 2002); ea urmărește să extindă câmpul cercetării psihologice dincolo de psihism până la *nivelul spiritului transpsihic*.

Curentul apare și se dezvoltă în SUA, dar adevăratul fondator este psihiatrul ceh Stanislav Grof (n. 1931 la Praga) care emigrează în SUA în anii '70 (ai sec. XX). În SUA, de peste trei decenii, au fost introduse cursuri în universități, au fost înființate facultăți specializate și a fost organizat un învățământ postuniversitar în acest domeniu. Peste 16 țări europene au asociații naționale de psihologie transpersonală (România din 2002). Există o asociație europeană EUROTAS (președinte – englezul John Drew) la care s-a afiliat, din mai 2002 (Lisabona), *Asociația de Psihologie Transpersonală din România* (președinte – Ion Mânzat, director executiv – Ovidiu Brazdău).

Psihologia transpersonală, considerată „*a patra forță*” și o continuare a psihologiei umaniste („*a treia forță*”), este nemulțumită de „*parțialitatea*” psihologiei contemporane, de faptul că ea se concentrează asupra unor aspecte limitate ale psihismului uman (de ex. *cognitivismul*) și nu întotdeauna asupra celor esențiale, că ea nu explorează în profunzime *esența spirituală* a omului. Psihologia transpersonală plasează în centrul preocupărilor sale *conștiința* cu

toate transformările sale (conștient, inconștient, preconștient, transconștient, conștiință cosmică – I. Mânzat și O. Brazdău – 2002), inclusiv „stările modificate” de conștiință (studiate mai ales de către Charles Tart).

După americanii R. N. Walsh și Frances Vaughan („Beyond Ego – Transpersonal Dimensions in Psychology”, 1980) direcțiile de investigare ale noii orientări:

- procesul transpersonal și transpsihic de trecere spre spiritual
- conștiința integrată și multidimensională
- metanevoile
- extazul și experiența mistică
- transcendența Eului
- sacralizarea vieții cotidiene
- cosmizarea
- sinergia psihică și socială
- cooperarea transpersonală
- Sineizarea și sineitatea
- autorealizarea transpersonală

Psihologii transpersonalisti studiază Sinele din diverse perspective:

- 1) Sinele total – S. Grof
- 2) Sinele adânc („the deep Self”) – John Lilly
- 3) Sinele transcendent – Ken Wilber (vezi descrierea detaliată în I. Mânzat, 2002, p. 115, 121, 124, 151-155)

În decursul istoriei scurte a psihologiei transpersonale s-au conturat două paradigme de sens contrar:

a) psihologia transpersonală a adâncurilor care continuă perspectiva arhetipală a lui C. G. Jung, promovată de Stanislav Grof – *paradigma grofiană*;

b) psihologia transpersonală a înălțimilor, a Sinelui transcendent, dezvoltată de Ken Wilber – *paradigma wilberiană*.

Psihologia abisală (a adâncurilor) pare să caute Soarele (spiritul) pe fundul mării doar pentru că el se vede reflectat pe suprafața apei, iar *psihologia înălțimilor* se uită la Soarele real de pe cer.

Transpersonalistii inventează o nouă metodologie:

- meditația transcendentă este calea regală a cercetărilor transpersonale
- provocarea stărilor psihedelice prin LSD (acidul lisergic) și prin hipnoză transpersonală (S. Grof)

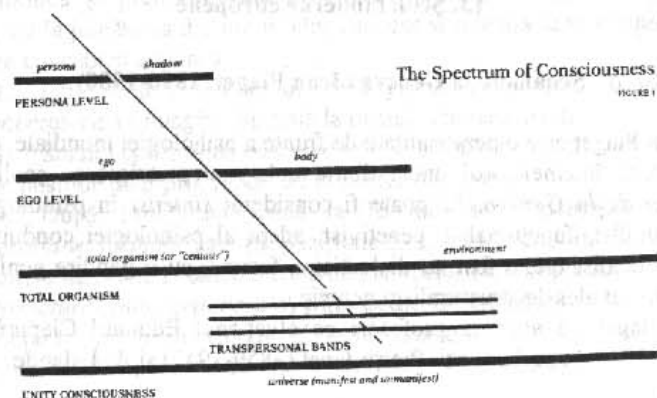
- respirația holotropică (Școala lui S. Grof și Christina Grof)
- scufundarea în bazinul de imersie (J. Lilly)
- exerciții spirituale (Charles Tart și Ken Wilber).

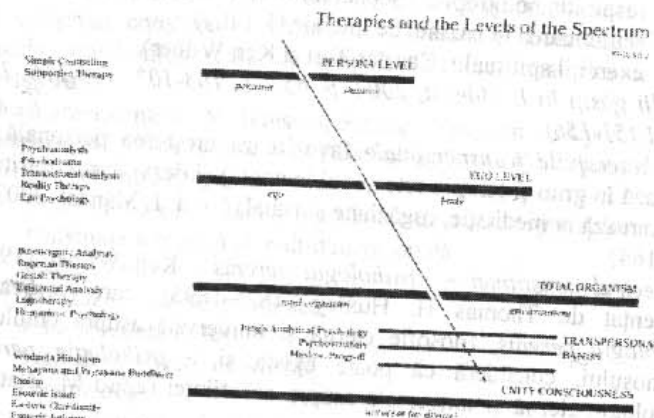
(detalii găsiți în I. Mânzat, 2002, p. 65, 78, 103-107, 115-116, 122-123 și 151-156)

Psihoterapiile transpersonale favorizează creșterea personală (se lucrează în grup și terapia este „unul la unul”) și dezvoltarea spirituală (se lucrează în meditație, rugăciune și ritual) (vezi: I. Mânzat, 2002, p. 159-164).

Spectrul conștiinței – „*psihologia perenis*”. Ken Wilber (1984), influențat de Thomas H. Huxley (1825-1895), care vorbea de *psihologia perenis*, filosofie eternă și universală asupra omului și cosmosului, consideră că poate exista și o *psihologie perenis*, psihologie eternă și universală asupra conștiinței (apud M. Zlate, p. 343-345).

Pornind de la idea că personalitatea este expresia unor nivele multiple ale conștiinței unitare („Unity Consciousness”), Wilber construiește un *spectru al conștiinței* cuprinzând cinci niveluri (conștiință pentadică), fiecare nivel caracterizându-se printr-un sentiment diferit de identitate personală și traversând mai multe gradații, de la identitatea supremă a conștiinței cosmice la sentimentul personal de identitate asociat conștiinței Ego-ului (vezi cele două figuri originale din Ken Wilber, *No boundary*, 1985: prima figură reprezintă nivelele spectrului și a doua figură reprezintă terapiile corespunzătoare fiecărui nivel).

Psihologia transpersonală este o provocare, o promisiune și o speranță!

Psihologia transpersonală este o provocare, o promisiune și o speranță!

13. Școli moderne europene

Școala de la Geneva (Jean Piaget, 1896-1980)

Jean Piaget este o personalitate de frunte a psihologiei mondiale, din sec. XX, întemeietorul uneia dintre cele mai prestigioase școli – Școala de la Geneva. El poate fi considerat *sintetist* în psihologie: structuralist, funcționalist, genetivist, adept al psihologiei conduitei, operaționalist etc. a fost un dialectician fecund, cu o gândire genială nutrită mai ales de structuralism genetic.

J. Piaget i-a avut ca profesori pe elvețianul Edouard Claparède (1873-1940) și pe francezii Pierre Janet (1859-1947) și A. Lalande

(1867-1963). Din anul 1921 (Piaget împlinise 25 de ani) devine colaborator al lui Claparède la Institutul „Jean Jacques Rousseau” din Geneva. În 1933 Piaget devine directorul acestui prestigios institut. Dacă cariera sa universitară se încheie în 1971, opera sa științifică continuă până la moarte (1980), la direcția *Centrului internațional de epistemologie genetică* din Geneva. Aici el reușește să organizeze un grup interdisciplinar format din specialiști din toată lumea.

Cei mai apropiați colaboratori ai lui Piaget au fost doamnele Bärbel Inhelder (elv, n. 1913), timp de 40 de ani, cu care a scris cărți și studii despre dezvoltarea inteligenței la copii și poloneza Ana Szeminska cu care a realizat cercetări experimentale referitoare la geneza conceptului de număr (1941).

Sub conducerea lui Piaget, Școala de la Geneva se remarcă prin elaborarea unei construcții monumentale, în 24 de volume, „*Études d'épistémologie génétique*” care apare între 1957 (vol. I) și 1968 (vol. XXIV) în editura Presses Universitaire de France din Paris. Această lucrare se realizează în colaborare cu psihologi, filosofi, epistemologi, logicieni, matematicieni din diverse țări: J. S. Bruner, P. Gréco, L. Apostel, B. Mandelbrot, B. Matalon, D. E. Berlyne, F. Orsini, Vingh-Bang ș.a.

Școala de la Geneva întemeiază noi domenii ale științei: psihologia genetică, epistemologia genetică, logica operatorie.

Din perspectiva acestor trei noi discipline Piaget va explica științific *dinamica inteligenței umane*. El va fi supranumit „marele arhitect al construcțiilor inteligentei”. Inteligența se dezvoltă în *stadii*:

1. De la un an și jumătate la patru ani se constituie o gândire simbolică și preconceptuală (*preconceptul* este o schemă mentală situată la jumătatea drumului între concept și schema senzoriomotorie, între concept și acțiune)
2. Între 4 și 7 ani se dezvoltă *gândirea intuitivă*: o gândire preoperatorie în imagini, limitată la planul reprezentărilor
3. Stadiul *operațiilor concrete* sau obiectuale (7-12 ani); operațiile sunt posibile doar prin raportare la obiecte concrete
4. După 11-12 ani (până la 15 ani) se evidențiază stadiul *operațiilor formale* sau propoziționale: copilul trece de la acțiuni mentale raportate la obiecte concrete, la operații cu propoziții.

Structuralismul genetic piagetian poate fi concentrat în teza: orice structură este o dezvoltare și orice dezvoltare este o organizare („Structuralismul” - 1968; „Biologie și cunoaștere” - 1971;

(Viena, 1895 – Londra, 1982 – fiica maestrului), Bruno Bettelheim (Viena, 1903 – Silver Spring, Washington, 1990), Melanie Klein (Viena, 1882 – Londra, 1960), René Arpad Spitz (Viena, 1887 – Denver, 1974) ș.a.

- Victor E. Frankl (Viena, 1905 – SUA, 1997) fondează „A treia școală vieneză de psihiatrie – Școala de logoterapie”. El este profesor de psihiatrie și neurologie la Universitatea Medicală din Viena (până în 1939, apoi este închis de naziști, iar după război emigrază în SUA), profesor de logoterapie la Universitatea Internațională din SUA și „visiting professor” de psihiatrie la Stanford University (California), el fundamentează psihologia existențială.

Școala de la Zürich (C. G. Jung)

În 1948 are loc inaugurarea *Institutului C. G. Jung* din Zürich (Elveția) sub conducerea lui Jung. În 1964 este inaugurată Clinica și Centrul de cercetare pentru psihologia jungiană de la Zürich. Marele Jung (care moare în 1961) lasă în urmă o școală de psihiatrie și psihologie analitică: Aniella Jaffé, Karl Kerényi, Antonia Wolff, Jolande Jacobi, Emma Jung, Marie Louise von Franz etc.

14. Școli americane

PSIHOLOGIA AMERICANĂ pornește de la cercetările lui William James (1842-1910) și ale lui John B. Watson (1878-1958). Psihologia americană ia un avânt extraordinar după al doilea război mondial, ajungând astăzi să se constituie în cea mai puternică mișcare psihologică, cu cele mai avansate și cele mai diversificate școli de psihologie din lume.

Din cele patru mari forțe ale psihologiei mondiale, trei sunt americane: Behaviorismul (I-a forță), Psihologia umanistă (a III-a forță), Psihologia transpersonală (a IV-a forță). Excepție face doar Psihanaliza (a II-a forță, care apare în Europa, dar se dezvoltă tot în SUA).

Psihologia factorială și multifactorială

Inițiatori: C. E. Spearman (1863-1955) și J. P. Guilford (1897-1930)

Psihologia factorială are ca metodă fundamentală ANALIZA FACTORIALĂ care constituie un mijloc statistico-matematic de condensare a numărului de variabile și de stabilire a unor relații structurale între variabile. Sunt mai multe variante de analiză factorială dintre care cele mai cunoscute sunt metoda componentelor principale Hottelling și metoda centroidă a lui L. Thurstone.

În SUA psihologia factorială și multifactorială a luat un avânt deosebit și datorită utilizării calculatoarelor în realizarea matricelor și a tabelor de corelații.

Psihologia persoanei (Gordon Willard Allport, George Kelly)

Bazele psihologiei persoanei au fost puse de Gordon Willard Allport (1897-1967) și Raymond Bernard Cattell.

Personalitatea a fost definită de Allport ca „unitate a sistemelor dinamice prin care se efectuează o adaptare originală”. Persoana are o structură dinamică.

R. B. Cattell considera persoana ca fiind un sistem al deprinderilor proprii care permite o previziune asupra comportamentelor subiectului. Scopul în studiul persoanei este predicția comportamentului exprimată în ecuația:

$$R = f(P, S)$$

R. B. Cattell elaborează 3 tehnici de evaluare a persoanei:

1. tehnica L („L-data”) – evaluări realizate de observatori
2. tehnica Q („Q-data”) – evaluări ale Self-ului prin chestionare, inventare de personalitate și scale de atitudini
3. tehnica T („T-data”) – date din teste care rezistă la falsificări.

Școala Antropologică Culturală de la Chicago are meritul de a fi dezvoltat corespondența dintre organizarea comportamentală în cadrul personalității și structura comportamentelor sociale.

În perioada actuală psihologia americană tratează personalitatea într-o viziune neopsihanalică pornind de la cercetările lui: Karen Horney, H. S. Sullivan, E. Fromm, Erik Erikson, L. Kohlberg etc.

Teoria constructelor personale – este o teorie cognitivă a personalității – a fost elaborată de George Kelly în 1955 și dezvoltată de D. Bannister. G. Kelly susține că omul încearcă să anticipe viitorul construind un cadru conceptual, o serie de lentile măritoare legate între ele, prin care poate să-și privească propriul său univers.

Aceste „lentile” sunt numite *constructe*. Un construct este un concept bipolar, un mod de a categorisi asemănările și deosebirile din ambianță. De exemplu, alb-negru, acid-bază, prieten-dușman, ușor-greu sunt constructe. Pentru Kelly constructele sunt organizate într-o rețea complexă, ierarhizată și fiecare persoană are un sistem personal de constructe.

Psihologia creativității și inteligenței (J. P. Guilford, R. B. Cattell)

CREATIVITATEA este un termen inventat de G. W. Allport în 1938.

Joy Paul Guilford elaborează teoria factorilor creativității:

- flexibilitate
- fluiditate
- originalitate
- elaborare.

Paul Popescu-Neveanu (1977, p. 103) consideră că cea mai importantă și concludentă realizare a analizei factoriale a intelectului aparține lui Guilford care a descoperit în al șaselea deceniu al sec. XX un cuprinzător model tridimensional al intelectului uman (așa zisul „cub al lui Guilford”); modelul său îndeplinește rolul unei veritabile matrici de descoperire, asemenea sistemului periodic al lui D. I. Mendeleev.

Psihologii americani au construit metode de dezvoltare a creativității în grup: *Brainstorming* (A. F. Osborn, 1953) și *Sinectica* (W. Gordon, 1961) (detalii puteți găsi în cursul: I. Mânzat, 1994, p. 120-121).

I. A. Taylor (1964) realizează o interpretare sistematică a creativității ajungând la 5 nivele:

1. nivelul creativității expresive
2. nivelul creativității productive

3. nivelul creativității inventive
4. nivelul creativității inovative
5. nivelul creativității emergente.

Paul Torrance construiește ingenioase teste de creativitate pentru copii.

INTELIGENȚA umană a fost cercetată laborios de către psihologii americani. J. P. Guilford în „Natura inteligenței umane” (1967) demonstrează că există o *gândire divergentă* favorabilă metodelor euristice și o *gândire convergentă* de tip algoritmic.

R. Meili, autorul unei baterii de teste de inteligență, a studiat inteligența umană și a stabilit că aceasta se evaluează gradual prin 4 caracteristici:

1. plasticitate (restructurare)
2. complexitate (structurală)
3. globalizare (reunire în tot a elementelor)
4. fluiditate (modificări de direcții pentru a evita fixismul).

L. Thurstone descoperă 8 factori comuni pentru inteligența umană: raționamentul deductiv și inductiv, memoria, aptitudinea numerică, rapiditatea percepției, aptitudinile spațiale, comprehensiunea verbală și fluența verbală.

David Wechsler (n. Lespezi, România, 1896 – New York, 1981) – psihologul american de origine română – a găsit vârful de dezvoltare maximă a inteligenței generale în jurul vârstei de 24 de ani.

Psihologii americani au construit cele mai multe și mai eficiente baterii de teste de inteligență, cunoscute și aplicate în toată lumea: Bateria Wechsler-Bellevue (WAIS – pentru adulți și WISC pentru copii), Bateria „Matricile Progresive Raven” (pentru adulți și pentru copii), Bateria Meili, Bateria Terman-Merill etc.

Școala de psihologie transpersonală din California (S. Grof)

Stanislav Grof și soția sa Christina Grof au creat în California o școală de psihologie transpersonală care asigură o pregătire teoretică și metodologică, învățarea practică a respirației holotropice. Această practică este o metodă de explorare a Sinelui cu efecte terapeutice evidente. Termenul holotropic vine din greacă: „holos” – întreg și „trepein” – a înainta; deci, respirație totală, completă. Școala lui Grof are adepți în toată lumea: Dr. Vladimir Maikov în Rusia, Prof. Anca Munteanu de la Universitatea de Vest, Timișoara (vezi: I. Mânzat, 2002, p. 115-116).

Mari personalități ale psihologiei românești

O monografie sistematică a istoriei psihologiei românești a realizat Marian Bejaț, în 1972, în „Geneza psihologiei ca știință experimentală în România”. Scurte excursuri asupra psihologiei românești pot fi găsite în cursul nostru (I. Mânzat, 1994, p. 139-151) și în cursul lui Pavel Petroman (1996, p. 239-274). Ne vom limita, în cadrul acestui curs concentrat, să expunem pe scurt viața și opera celor mai importante personalități ale psihologiei românești din cele trei școli importante: Școala de la București, Școala de la Iași și Școala de la Cluj.

Eduard Gruber (1861-1896) ține primul curs și pune bazele primului laborator de psihologie experimentală (la Iași, 1893).

Nicolae Vaschide (1874-1907) este invitat, în 1895, de către psihologul francez Alfred Binet (1857-1911) la Sorbona pentru a lucra ca „atașat” în laboratorul său. Vaschide pleacă în toamna anului 1895 la Paris unde va lucra până la sfârșitul scurtei sale vieți (35 de ani). El va realiza cercetări experimentale în cele mai importante laboratoare de psihologie din Franța, colaborând cu A. Binet, H. Piéron, Cl. Vurpas, R. Meunier ș.a. Domeniile cele mai importante care îl pasionează pe N. Vaschide sunt: psihofiziologia organelor de simț, psihopatologia, somnul și visele, telapatia etc. (vezi volumul: Traian Herseni, *Psihologia lui N. Vaschide*, 1973). Vaschide este recunoscut ca un savant care a contribuit substanțial la progresul psihologiei experimentale mondiale. Constantin Rădulescu-Motru (1868-1957) declara că „Nicolae Vaschide a fost unul dintre cele mai frumoase exemplare ale intelectualității românești”.

Constantin Rădulescu-Motru (1868-1957) a fost profesor la Universitatea din București, membru al Academiei Române și președinte al acesteia (1938-1941). După ce a studiat filosofia și literale la București, avându-i ca profesori pe Titu Maiorescu și C. Dimitrescu-Iași, și-a continuat studiile la Paris timp de un an (la „College de France”) și apoi la Leipzig în laboratorul lui Wilhelm Wundt, trei ani, adică până în 1893 când a dat doctoratul. În 1897-1898 ține la Universitatea din București primul curs de psihologie experimentală. Este știut că C. Rădulescu-Motru a elaborat, în 1927, un sistem filosofico-psihologic denumit *personalism energetic* prin care a îmbinat personalismul cu energetismul lui W. Ostwald

(vezi: I. Mânzat, 1994, p. 98 și 143). În 1906 el înființează la Universitatea din București laboratorul de psihologie experimentală. C. Rădulescu-Motru rămâne în istorie ca fondatorul Școlii de psihologie de la București din care vor mai face parte savanți ca: Mihai Ralea, Gheorghe Zapan, Paul Popescu-Neveanu.

Dimitrie Drăghicescu (1875-1945), în 1905-1906 predă, pentru prima oară la noi în țară, un curs de *psihologie socială*. În 1907 publică la Paris „Le problème de la conscience – Etude psychosociologique” care se bucură de un mare succes. Tot în 1907 publică o amplă lucrare „Din psihologia poporului român”, din perspectiva analizei psihologice a țărânului român ale cărui principale atribute sunt viclenia, dibăcia, înșelăciunea și fățărnicia care ar fi fost note de seamă ale psihologiei Dacilor și Romanilor.

Mihai Ralea (1896-1964) a fost psiholog și sociolog, estetician, filosof și politician. Institutul de Psihologie al Academiei Române a organizat la 23 mai 1991, la Casa Oamenilor de Știință din București un Simposium „Mihai Ralea – personalitatea și opera” (vezi: I. Mânzat, *Personalitatea lui M. Ralea*, în „Revista de psihologie”, nr. 3-4, 1991). Dintre multiplele valențe ale personalității sale se impun în prim plan: profesorul universitar, omul de știință, cărturarul și politicianul. Titlul de doctor în litere l-a obținut în 1923 la Sorbona. După întoarcerea în țară (1923) predă la Universitatea din Iași, dar în 1938 este transferat la Universitatea din București la catedra de estetică literară, iar în 1942 la catedra de psihologie unde devine elevul lui C. Rădulescu-Motru. După 1944 devine șeful catedrei de psihologie din București. Prin cursurile sale strălucite de „Psihologie generală” și „Istoria psihologiei” Ralea a stimulat și orientat întreaga activitate psihologică din România, a integrat psihologia românească în circuitul mondial. În 1955 a fondat „Revista de psihologie” (în 1948 devenise membru al Academiei Române). El este primul director al Institutului de Psihologie al Academiei (1956), el este fondatorul Asociației Psihologilor din România, fiind ales primul președinte (1964).

Consecvent premiselor umaniste ale gândirii sale, Mihai Ralea a subliniat, ca psiholog, condiționarea culturală a psihismului uman, a analizat cu rafinament rolul inconștientului și a elaborat *teoria amânării* (amânarea este o caracteristică specifică psihismului uman).

Gheorghe Zapan (1897-1976) a fost un savant de formație multidisciplinară: psiholog, matematician, pedagog și jurist. A fost elev al lui Albert Einstein, A. Schrödinger și W. Köhler (1928-1934), doctor în științe și filosofie la Universitatea din Berlin cu o teză de doctorat în psihologia experimentală a muncii (1932).

În cursul de psihologie ținut în 1940-1941 la București el își expune pe larg *teoria relativității psihice*. În perioada 1940-1948 Zapan este director al Institutului psihotehnic din București și profesor suplinitor la catedra de psihologie din București (1940-1947). În 1952 în urma unei analize comuniste a activității catedrei sale este, în mod abuziv și nedrept, declarat „necorespunzător” și retrogradat din funcția de conferențiar la cea de laborant.

În 1967 devine șeful catedrei de psihologie din București și i se conferă titlul de profesor emerit.

Dintre numeroasele sale contribuții științifice mai remarcăm: introducerea viziunii cibernetice în psihologia și pedagogia românească, întemeiază *taxiologia* sau știința organizării și progresului activității umane, elaborează teoria factorilor de progres, teoria modelării matematice a activităților umane, a inventat metoda cunoașterii și aprecierii obiective a personalității (1957) etc.

Menționăm că pentru cunoașterea personalității și operei lui Gh. Zapan, Dr. Pavel Mureșan a scris o amplă monografie (528 p.) intitulată „Cunoașterea și aprecierea obiectivă a personalității” (București, 1984).

Paul Popescu-Neveanu (Huși, 1926-București, 1994) își dă doctoratul în psihologie la Universitatea din St. Petersburg în domeniul tipurilor specifice umane. La vârsta de 30 de ani devine conferențiar universitar la catedra de psihologie din București unde predă psihologia generală și psihologia persoanei. Este profesor universitar din 1968. Din 1990 până în 1994 este directorul Institutului de psihologie al Academiei. După moartea acad. Mihai Ralea (1965), Paul Popescu-Neveanu rămâne cel mai strălucit profesor de psihologie din București. Pe lângă activitatea didactică realizează remarcabile cercetări teoretice și experimentale în mai multe direcții: inventează conceptul de anticipare operațională, introduce principiul reflecției și constructivismului, instalează creativitatea în cadrul interacțiunii dintre aptitudini și atitudini, inițiază conceptul de atitudine creativă.

Florian Ștefănescu-Goangă (1881-1958) studiază în Germania, la Leipzig, la Institutul de psihologie condus de W. Wundt (între 1908 și 1911). El este fondatorul Școlii de la Cluj unde crește o serie de elevi care vor ajunge psihologi iluștri: Nicolae Mărgineanu (de două ori bursier Rockefeller, în SUA), Alexandru Roșca (devine academician din 1991, director al Institutului de Psihologie din 1968 până în 1973), Mihai Beniuc (se specializează la Hamburg în psihologie animală), D. Tudoran, Beniamin Zörgö etc.

Vasile Pavelcu (1900-1986) este fondatorul Școlii de psihologie de la Iași. El a fost profesor universitar la Iași (1928-1970), după un stagiu de specializare la Sorbona unde a frecventat cursurile lui H. Piéron și P. Janet. A studiat în special problematica afectivității și structura personalității. În „*Drama psihologiei*” (I-a ed., 1965) face un efort remarcabil de a-i da psihologiei „o conștiință de sine”.

Ștefan Odobleja (1902-1978) publică la Paris, în 1938, „*Psychologie consonantiste*” (N. Wiener publică „Cibernetica” în 1948!), un moment de răscruce pentru istoria psihologiei, semnalat ca atare postum.

Odobleja a fost medic militar, a luptat pe front în război. Își susține doctoratul, în 1928, cu o teză referitoare la *Accidente de automobil*. După război suportă nedrepte persecuții comuniste și moare de foame într-un bordei din Turnu Severin.

Bolnav și deprimat, el speră într-o recunoaștere a meritelor sale peste hotare. Este vorba de „Al IV-lea Congres de cibernetică și sisteme” (Amsterdam, 21-25 august, 1978) la care trimite comunicarea „Diversitate și unicitate în cibernetică” (apărută în volumul cu lucrările Congresului). Așteaptă cu disperare vești. Îi este teamă că va muri înainte de sosirea emisarului Stelian Bajureanu. Întoarcerea de la Amsterdam a inginerului Stelian Bajureanu. Comunicarea a avut succes. În toamna anului 1978 Odobleja trece în eternitate, liniștit și senin.

Prin consonantism Șt. Odobleja a elaborat o nouă viziune a psihologiei ca știință integratoare a tuturor disciplinelor universului uman și tehnic, o știință a științelor (cu aproape o jumătate de secol înaintea americanului Ken Wilber care în 1983 se va referi la *psihologia integrală*).

Pentru relațiile dintre procesele psihice ca și pentru conexiunea psihismului cu universul extern, conceptele odoblejiene de consonanță, disonanță și rezonanță capătă o valoare paradigmatică. Iosif Constantin Drăgan – în acord cu Alexandru Surdu, Mihai Golu,

Pantelimon Golu, Victor Săhleanu, Grigore Nicola, Pavel Mureșan, Mihai Drăgănescu, Ion Străchinaru ș.a. argumentează cu convingere că apariția ciberneticii generalizate a avut loc pe pământ românesc în geniala minte a lui Șt. Odobleja (vezi: I. C. Drăgan, 1993).

Recapitulare

• Dintre curențele și paradigmele contemporane, mai importante, sunt demne de reținut:

a) *Psihologia conduitei* (P. Janet) – știința acțiunii umane din perspectiva unui model interacționist; conduita este unitatea dinamică dintre mental și comportament.

b) *Psihologia umanistă americană* (A. Maslow, C. R. Rogers, E. Fromm) depășește limitele behaviorismului și psihanalizei concentrându-se asupra studiului conștiinței și a împlinirii Sinelui.

- A. Maslow va construi o piramidă a motivelor umane având în vârf metamotive ca *Selfactualization* și nevoia de *transcendere*, va cerceta fenomenul *peak experience* (experiență de vârf) și rolul motivației și al metamotivației în dezvoltarea personalității.

- C. R. Rogers studiază relația dintre 3 ipostaze ale Sinelui: Sinele actual (așa cum ești), Sinele ideal (cum ai vrea să fii) și Sinele anxios (cum n-ai vrea să fii), cercetează relațiile de congruență și incongruență dintre Sinele actual și Sinele ideal. El elaborează conceptul „persoană cu funcționare completă”.

- E. Fromm susține că realizarea deplină a omenscului este posibilă prin revoluția speranței (trecerea de la speranța pasivă la cea activă) și prin religia iubirii.

c) *Psihologia cognitivă* (U. Neisser), cea mai răspândită paradigmă a psihologiei contemporane, este o orientare neobehavioristă care cercetează, cu mare rigoare, arhitectura sistemului cognitiv care cuprinde procesele centrale și module. Cel mai important proces central este reprezentarea.

d) *Psihologia transpersonală* (S. Grof, Ken Wilber) se află în opoziție cu psihologia cognitivă, care ignoră spiritualitatea umană, și în prelungirea psihologiei umaniste pledează pentru cunoașterea existenței spirituale de dincolo de Eu. S. Grof descoperă Sinele total,

John Lilly reliefează Sinele adânc, iar Ken Wilber cercetează Sinele transcendent. Se desprind două orientări paradigmatică: paradigma grofiană – psihologia transpersonală a adâncurilor și paradigma wilberiană sau psihologia transpersonală a înășimilor. Psihoterapiile transpersonale urmăresc reintegrarea și armonizarea spirituală a Ființei umane.

• Dintre școlile moderne contemporane menționăm:

a) *Școala de la Geneva* condusă de Jean Piaget: se ocupă de epistemologia genetică și dezvoltarea structurilor inteligenței prin operații mintale.

b) *Școala franceză* (Henri Piéron) se caracterizează prin accentul pus pe psihologia medicală și psihopatologie.

c) *Școala rusă* (L. S. Vâgotski) poate fi divizată în 3: Școala de la Moscova (P. I. Galperin), Școala de la St. Petersburg (Meisișcev, Ananiev) și Școala gruzină (Natadze). Psihologii ruși cercetează cu prioritate: psihofiziologia, psihologia persoanei și a conștiinței, psihologia învățării.

d) *Școala vieneză* cuprinde psihanaliza (S. Freud) și psihologia existențială – logoterapia lui V. Frankl.

e) *Școala de la Zürich*, fondată de C. G. Jung, dezvoltă psihologia analitică și terapiile analitice jungiene.

• Școlile americane mai semnificative sunt:

a) Psihologia factorială (J. P. Guilford)

b) Psihologia persoanei ca sistem dinamic: G. W. Allport, G. Kelly

c) Psihologia creativității și a inteligenței (J. P. Guilford, R. B. Cattell)

d) Școala de psihologie transpersonală din California (S. Grof)

• Istoria psihologiei românești cunoaște trei școli principale: Școala de la București (C. Rădulescu-Motru), Școala de la Cluj (Fl. Ștefănescu-Goangă) și Școala de la Iași (V. Pavelcu).

Dintre marile personalități ale psihologiei românești menționăm doar zece: E. Gruber, N. Vaschide, C. Rădulescu-Motru, D.

Drăghicescu, M. Ralea, P. Popescu-Neveanu, Fl. Ștefănescu-Goangă, Gh. Zapan, V. Pavelcu, Șt. Odobleja.

ÎNTREBĂRI RECAPITULATIVE

1. Care sunt cele patru forțe ale psihologiei universale?
2. Enumerați marile curente și paradigme psihologice contemporane din Europa și SUA?
3. Care sunt atributele principale ale psihologiei conduitei?
4. Care sunt orientările pe care le depășește psihologia umanistă?
5. Descrieți principalele coordonate teoretice și metodologice ale psihologiei umaniste!
6. Care sunt teoriile și conceptele fundamentale inventate de A. Maslow, C. R. Rogers și E. Fromm?
7. Explicați cele mai importante teze teoretice și inovații metodologice ale psihologiei cognitive!
8. Care sunt orizonturile teoretice ale psihologiei transpersonale?
9. Descrieți spectrul conștiinței al lui Ken Wilber!
10. Care sunt principalele școli moderne europene de psihologie și care este nota lor dominantă?
11. În ce constă specificitatea școlilor americane?
12. Care sunt principalele Școli românești ale psihologiei?
13. Descrieți viața și opera celor mai importante personalități ale psihologiei românești? Precizați locul lor în circuitul mondial al psihologiei!

Bibliografie

- Bejat, Marian - *Geneza psihologiei ca știință experimentală în România*, București, EDP, 1972
- Drăgan, Iosif Constantin - *Odobleja. Apariția ciberneticii generalizate pe pământ românesc*, București, Ed. Europa Nova, 1993
- Herseni, Traian - *Psihologia lui N. Vaschide*, București, Ed. Științifică, 1973
- Mânzat, Ion - *Istoria universală a psihologiei (istoria modernă și contemporană, 1860-1994)*, București, 1994, p. 111-151 (B-UTM) (*)
- Mânzat, Ion - *Psihologia transpersonală*, Iași, Ed. Cantes, 2002 (B-UTM) (*)
- Mânzat, Ion (coord) - *Psihologia Sinelui. Un pelerinaj spre centrul Ființei*, București, Ed. Eminescu, 2000, capitolele V, VI, VII (B-UTM) (*)
- Miclea, Mircea - *Psihologie cognitivă*, Cluj, Ed. Gloria SRL, 1994
- Petroman, Pavel - *Istoria psihologiei universale și românești*, Timișoara, Ed. Eurobit, 1996
- Ralea, Mihai - *Scieri (I). Explicarea omului*, București, Ed. Minerva, 1972
- Zapan, Gh. - *Cunoașterea și aprecierea obiectivă a personalității*, București, ESE, 1984

CUPRINS

INTRODUCERE	3
PARTEA I: ISTORIA CONCEPȚIEI DESPRE SUFLET ÎN FILOSOFIA CLASICĂ	5
Capitolul I	
SUFLETUL ÎN GÂNDIREA FILOSOFILOR DIN ANTICHITATE ȘI EVUL MEDIU	6
1. Concepția despre suflet la grecii antici: Socrate, Platon, Aristotel și Pitagora	7
1a. Concepția autonomistă despre om la Socrate (469-399 î.Hr.)	8
1b. Sufletul nemuritor la Platon (427-347 î.Hr.)	8
1c. „De anima” – Aristotel (383-322 î.Hr.)	12
1d. Sufletul este de esență divină – Pitagora (582-500 î.Hr.)	13
1e. Neoplatonismul și neoaristotelismul	14
1f. Rezumat (concepțe și teze fundamentale)	15
1g. Întrebări (de verificare)	15
1h. Bibliografie	16
2. Relația dintre credință și rațiune, înțelegerea sufletului și spiritului în Evul Mediu: Sf. Augustin din Hippona	17
Sf. Toma d'Aquino, Sf. Bonaventura	17
2a. Fatalismul providențialist al Sf. Augustin	18
(Aurelius Augustinus, 354-430 d.Hr.)	18
2b. Teoria aristotelică a sufletului la Sf. Toma d'Aquino	19
(1225-1274)	19
2c. „Un itinerar al sufletului către Dumnezeu” la Sf. Bonaventura (Ioan de Fidanza 1221-1274)	20
2d. Augustinismul modern și neotomismul	21
2e. Rezumat (concepțe și teze fundamentale)	22
2f. Întrebări (de verificare)	22
2g. Bibliografie	23
Recapitulare	23

Capitolul II	
RENAȘTERE, RAȚIONALISM ȘI EMPIRISM	26
3. Omul renașcentist și cunoașterea	27
din perspectivă raționalistă	27
3a. Profilul de personalitate al omului renașcentist	28
3b. Raționalismul francez: René Descartes (1596-1650)	28
3c. Raționalismul extrem al lui Baruch Spinoza	31
(olandez, 1632-1677)	31
3d. Monadologia lui Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716)	32
3e. Neoraționalismul	33
3f. Rezumat (concepțe și teze fundamentale)	33
3g. Întrebări (de verificare)	35
3h. Bibliografie	35
4. Empirismul clasic englez	36
4a. Precursorii empirismului	37
4b. Concepția senzualistă a lui John Locke (1632-1704)	38
4c. Senzualismul subiectivist al lui George Berkeley (1685-1753)	39
4d. Neoempirismul sau pozitivismul	40
4e. Rezumat (concepțe și teze fundamentale)	40
4f. Întrebări (de verificare)	40
4g. Bibliografie	41
5. Raționalismul absolut și transcendent (kantian și hegelian)	42
5b. Fenomenologia spiritului și autodevenirea Ideii absolute la Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831)	45
5c. Neokantienii și neohegelienii	48
5d. Rezumat (concepțe și teze fundamentale)	48
5e. Întrebări (de verificare)	49
5f. Bibliografie	50
Recapitulare	50
Capitolul III	
DE LA RAȚIUNEA INIMII LA INTUIȚIONISM ȘI EXISTENȚIALISM	53
6. Rațiunea inimii la Blaise Pascal (1623-1662)	54
Intuiționismul bergsonian	54
6a. Rațiunea inimii la Blaise Pascal (1623-1662)	55

154 Istoria psihologiei universale

6b. Intuiționismul bergsonian.....	57
6c. Rezumat.....	59
6d. Întrebări.....	59
6e. Bibliografie.....	60

7. De la existențialism la psihologia existențială..... 61

7a. Problema fundamentală a filosofiei devine existența omului concret.....	62
7b. Existențialistii ateï – moartea, libertatea și absurdul.....	62
7c. Existențialistii creștini: mântuire prin credință și revelație.....	64
7d. Psihologia existențialistă (Viktor Frankl, 1905-1997).....	65
7e. Rezumat.....	66
7f. Întrebări.....	67
7g. Bibliografie.....	67
Recapitulare.....	68

PARTEA II: ISTORIA MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ (1860-2002)..... 70

Capitolul IV..... 71

NAȘTEREA PSIHOLOGIEI CA ȘTIINȚĂ. ASOCIAȚIONISM vs. GESTALTISM. INTROSPECȚIONISM vs. BEHAVIORISM..... 71

8. Apariția psihologiei științifice.....	72
8a. Nașterea psihologiei din fizică și fiziologie: psihofizica și psihofiziologia.....	73
8b. Asociaționismul (J. F. Herbart) în opoziție cu gestaltismul (W. Köhler, Max Wertheimer).....	79
8c. Structuralismul genetic (J. Piaget) și structura generativă (N. Chomsky).....	79
8d. Rezumat (concepte și teze fundamentale).....	84
8e. Întrebări (de verificare).....	85

9. Introspecționismul în opoziție cu psihologia obiectivă..... 87

9a. Introspecționismul ortodox (W. Wundt) și introspecția experimentală a Școlii de la Würzburg (O. Külpe).....	88
9b. Behaviorismul clasic (J. Watson) și neobehaviorismul (C. L. Hull și E. C. Tolman).....	92

Cuprins 155

9c. Reflexologia rusă (I. M. Secenov, I. P. Pavlov).....	98
9d. Rezumat.....	101
9e. Întrebări.....	103
9f. Bibliografie.....	103
Recapitulare.....	104

Capitolul V

DESCHIDERILE PSIHANALIZEI

ÎN PSIHOLOGIA MODERNĂ..... 106

10. Psihanaliza lui Sigmund Freud în opoziție cu psihologia analitică a lui Carl Gustav Jung.....	107
10a. Virtuțile și limitele psihanalizei freudiene.....	107
10b. Deschiderile freudismului și procesul psihanalizei.....	109
10c. Psihologia analitică a lui Jung în actualitate.....	112

11. Neofreudismul respinge pansexualismul..... 116

11a. Psihologia individuală a lui Alfred Adler (1870-1937).....	116
11b. Psihanaliza socială sau culturalistă (Herbert Marcuse, Karen Horney, Erich Fromm, H. S. Sullivan) și psihanaliza existențială (Jean Paul Sartre, Roumain Lipot Szondi).....	117
11c. Ruptura lui Jacques Marie Lacan.....	120
Recapitulare.....	121

Capitolul VI

CURENTE ȘI ȘCOLI MODERNE

CONTEMPORANE..... 125

12. Curente și paradigme contemporane.....	126
12a. Psihologia conduitei (fr. Pierre Janet, 1859-1947).....	126
(1908-1970), Carl Ranson Rogers (1902-1987),.....	127
Erich Fromm (1900-1980).....	127
12c. Psihologia cognitivă (Ulrich Neisser) versus psihologia transpersonală (Stanislav Grof, Ken Wilber).....	131

13. Școli moderne europene.....	136
Școala de la Geneva (Jean Piaget, 1896-1980).....	136
Școala franceză (Henri Piéron, 1881-1964).....	138
Școala rusă (L. S. Vâgotski, 1896-1934).....	139
Școala Vieneză de psihanaliză (Sigmund Freud, Alfred Adler).....	139

156 Istoria psihologiei universale

Școala de la Zürich (C. G. Jung).....	140
14. Școli americane.....	140
Mari personalități ale psihologiei românești.....	144
Recapitulare.....	148
CUPRINS.....	152